

Серія "Виховує мистецтво"

Л.В.Сєрих

Кролевецьке візерункове ткацтво

**на уроках
художньо-естетичного
циклу**

ББК 74.268.51

С 33

Схвалено до використання в загальноосвітніх навчальних закладах за рішенням комісії з дисциплін художньо-естетичного циклу

Науково-методичної ради з питань освіти
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
(Протокол № 3 від 13 травня 2009 року)

Серія "Виховує мистецтво" започаткована з метою висвітлення творчих надбань учителів мистецьких дисциплін. Редактор серії – **Л.В.Серих**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики виховання, методист образотворчого мистецтва Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Рецензенти:

Козровська В.М., член Національної Спілки майстрів народного мистецтва України, заввідділом декоративно-прикладного мистецтва Сумського палацу дітей та юнацтва;

Гиря О.О., к. пед. наук, в. о. доцента кафедри теорії та методики виховання Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

С 33 Серих Л.В. Кролевецьке візерункове ткацтво на уроках художньо-естетичного циклу : навчально-методичний посібник / Л. В. Серих. – Суми: РВВ СОППО, 2009. – 125 с.

У навчально-методичному посібнику висвітлена методика вивчення декоративно-прикладного мистецтва. Стрижнем навчально-методичного посібника є вивчення кролевецького ткацтва як виду декоративно-прикладного мистецтва.

У посібнику подана методична розробка уроків образотворчого мистецтва "Декоративно-прикладне мистецтво. Кролевецьке ткацтво", де повною мірою розглянуто методичні підходи до проведення уроків на основі регіональних традицій.

Посібник буде корисним для вчителів образотворчого мистецтва, вчителів предметів художньо-естетичного профілю, організаторів методичної роботи у школі, місті, студентів мистецьких факультетів, викладачів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва у школах різного типу та в позашкільних навчальних закладах.

Рекомендовано до видання вченою радою Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол № 3 від 29.01 2009 р.).

© Серих Л.В., 2009

© РВВ СОППО, 2009

Зміст

1. <i>Передмова</i>	5
2. <i>Історія Кролевецького рушника</i>	8
3. <i>Наукові аспекти знаковості та орнаментики декоративно-ужиткового мистецтва</i>	15
4. <i>У рушниках – код України. Орнаментика та символіка Кролевецького ткацтва</i>	42
5. <i>Методика викладання декоративно-прикладного мистецтва. Образотворчі види декору</i>	51
6. <i>Методика декоративної переробки природних форм у композиціях кролевецького ткацтва</i>	65
7. <i>Методика переробки декоративної трактовки пластичних форм рослинного світу. Мотив "мальва"</i>	65
8. <i>Методика переробки декоративної трактовки пластичних форм тваринного світу. Мотив "качка"</i>	69
9. <i>Методика переробки архітектурних форм. Мотив "Церква", "Монастирка"</i>	71
10. <i>Методика декоративної переробки пластичних форм. Мотив "Людина"</i>	73
11. <i>Кролевецьке ткацтво. Цикл уроків</i>	75
12. <i>Урок 1. Сприймання декоративно-ужиткового мистецтва. Декоративно-ужиткове мистецтво. Історія виникнення, символіка кролевецького рушника. Стилізація елементів орнаменту рушника</i>	75
13. <i>Урок 2. Декоративно-ужиткове мистецтво. Класифікація кролевецьких рушників. Ткання сповивального рушника (колективна робота)</i>	80

14. Урок 3. Декоративно-ужиткове мистецтво. Принципи композиційної побудови кралевецького побутового рушника. Стилзація природних форм в орнаментах кралевецьких рушників	85
15. Урок 4. Декоративно-ужиткове мистецтво. Кілковий кралевецький рушник. Виконання ескізу кілкового кралевецького рушника (колективна робота)	90
16. Урок 5. Декоративно-ужиткове мистецтво. Образ "дерево-життя" в кралевецьких обрядових рушниках	95
17. Урок 6. Декоративно-ужиткове мистецтво. Виконання ескізу творчої роботи "синтез мистецтв" із провідним стрижнем – кралевецький рушник	99
18. Зразки учнівських робіт за темою "Кралевецьке ткацтво" (за матеріалами етнографічної експедиції)	105
19. Літературний матеріал до уроків декоративно-прикладного мистецтва (кралевецьке ткацтво)	108
20. Словник термінів і понять декоративно-прикладного мистецтва	119
21. Післямова	124
22. Література	125

Передмова

*Шановні колеги, вчителі, мистецтвознавці!
Плекати українську культуру, зробити її перлиною і окрасою
світової культури – це благородні наміри!*

У пошуках істини й сенсу життя людина не може не звертатися до мистецтва, яке є найпотужнішим чинником її естетичного виховання. Саме у процесі сприймання, усвідомлення та осмислення трагічного і комічного, прекрасного і потворного, піднесеного і низького виховується й розвивається "особистість". Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати й творити прекрасне – це ті специфічні, завжди витончено індивідуалізовані прояви духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство та глибину.

Тільки мистецтво як ніяка інша форма суспільної свідомості сприяє духовному вдосконаленню людей, становленню традицій і норм культури міжособистісного спілкування, формуванню понять про загальнолюдські цінності та критерії оцінки як окремих явищ життя, так і подій, що кристалізуються в історичному досвіді людства – його менталітеті.

Вчені розглядають декоративно-ужиткове мистецтво як особливий різновид людської діяльності, який опосередковано відображає та оцінює об'єктивну дійсність, сприяє формуванню інтелектуальних, моральних, емоційних та естетичних здібностей особистості.

Педагогічна наука визнає велике виховне значення народної творчості, яка зацікавлює учнів 1-7 класів, спонукає до художнього сприйняття, сприяє розвитку естетичних смаків і суджень. Серед великої кількості засобів, які сприяють всебічному вихованню дітей, суттєве місце посідає народне декоративно-прикладне мистецтво, що розкриває перед дітьми безмежний світ краси і мудрості.

Важливу роль декоративно-прикладного мистецтва у вихованні дітей підкреслювали вчені Н.П. Сакуліна, Є.А. Фльоріна, Н.А. Ветлугіна, Є.І. Ігнат'єв, Е.І. Васильєва та інші. Вони відзначали, що знайомство з творами народної творчості пробуджує в дітей перші яскраві образні уявлення про Батьківщину, її культуру, сприяє вихованню патріотичних почуттів, залучає до світу прекрасного. Твори народного мистецтва можуть відіграти значну роль у розвитку художньо-творчих здібностей учнів, їхньої уяви, ініціативи та самостійності, а також художнього смаку та індивідуальних художніх нахилів. Естетичне виховання при спілкуванні з творами народного мистецтва, із самим процесом виготовлення художніх виробів, формування, уміння створювати і

розуміти їх зміст є важливим засобом для загального розвитку дітей, виховання в них здорових моральних основ, поваги до праці, пізнання самого себе.

Особливу зацікавленість викликає вивчення питань про широке застосування в роботі вчителя зразків місцевого декоративно-прикладного мистецтва, які можуть служити засобом не тільки естетичного, а й всебічного розвитку.

Декоративно-прикладне мистецтво – це відтворення людського життя у створюваних уявою ілюзорних світах, що вони стають додатком життєвої реальності, який необхідний культурі для того, щоб люди жили у цих "світах" подібно до того, як живуть вони в житті – переживаючи все, що тут відбувається, й осмислюючи отримуваний досвід.

Розглядаючи питання, пов'язані з естетичним вихованням дітей, постає проблема вибору того різновиду мистецтва, який був би найбільш доступним для дитячого сприймання. Адже мета спілкування дитини зі зразками високої духовної культури полягає не в заучуванні, запам'ятовуванні та механічному відтворенні чужого досвіду. Таке спілкування для неї дістає сенс і значення тільки тоді, коли в ньому зароджується потреба звертання до творів мистецтва, відкриття цілковито незнайомого для неї світу й спроби знайти себе у цьому світі. Тому, враховуючи специфіку дитячого сприймання, обрані твори мистецтва мають бути, особливо на перших етапах, найбільш доступними й "комфортними" для розуміння, а це твори декоративно-прикладного мистецтва.

Знайомство з надбанням українського народу, декоративно-прикладним мистецтвом, пам'ятками архітектури особливо важливе у виховному аспекті, адже це пам'ять про історію того місця, де ти живеш, та його культуру. І чим раніше виникає зацікавленість до краєзнавства, тим краще. Необхідно залучати дітей до пошукової роботи, знаходити приклади того, як працюють художники в їхньому рідному місті або селі.

Мета цього посібника – розкрити благотворний вплив на естетичний розвиток дітей творів народного мистецтва, зокрема, внести в навчально-виховну роботу з учнями 1-7 класів на уроках декоративного малювання вивчення творів декоративно-прикладного мистецтва Сіверщини (Сумсько-Чернігівського регіону).

Своєрідність природи Чернігівської та Сумської областей значною мірою зумовила особливість побуту і мистецтва місцевих жителів. Помірний шум дрімучих лісів, тихі плеса річок Десни і Сейму спонукають до душевного спокою, шанобливого ставлення до природи. Тут починаєш розуміти причини одухотвореного віддзеркалення навколишнього світу в мистецтві Сіверського краю. Стає зрозумілим багатство образотворчих мотивів, де ми можемо зустріти у творах народних майстрів героїв стародавньої слов'янської міфології, скажімо, Берегиню. Трапляється і зображення храмів, монастирів,

дзвіниць, три-банних українських церков, хат. Фантастичні інтерпретації живої природи майстрами різьблення по дереву, ткацтва, розпису, гончарства використовуються як першоджерельний матеріал, із якого шляхом образного узаконення створюються необхідні орнаментальні форми образотворення [5].

Використовувати мистецтво, зокрема образотворче й декоративно-прикладне, його виразні засоби у виховних цілях спроможні не всі педагоги й вихователі. Тільки ті, які люблять, знають свою справу, вміють аналізувати твори мистецтва та дитячу творчість, гарно володіють малюнком, композицією, кольором, живописом, ліпленням тощо, зможуть навчити дитину, дати можливість їй розкрити свої потенційні можливості, відчутти глибину внутрішнього багатства, естетично співпереживати.

Спираючись у вивченні народного мистецтва на реалізацію найважливіших принципів, ми прагнемо до узагальнення методичних засобів, визначення місця і значення художнього аналізу творів мистецтва на уроках декоративного малювання в 1-7 класах, а також до розробки критеріїв визначення рівня декоративно-художнього розвитку учнів. При цьому в кінцевому рахунку маємо на увазі стимулювання творчого розвитку особистості, образного та асоціативного мислення, уяви, пам'яті і створення власних композицій, а не просте копіювання зразків народного мистецтва.

Ми маємо зробити все необхідне, щоб допомогти дітям зрозуміти художній задум твору, з'ясувати основні принципи декоративно-прикладного мистецтва, які виявляються, по-перше, у необхідності взаємозв'язку форми предмета з його функціональним призначенням, по-друге, у співвідношенні форми й матеріалу і, по-третє, форми і композиції декоративного малюнка.

Декоративно-прикладне мистецтво покликане розвивати органи чуття, зорове сприйняття, основою якого є розвиток мислення, уміння спостерігати, аналізувати, запам'ятовувати, а також виховує волюві якості, розвиває творчі здібності, художній та естетичний смак, уяву, пропонує бачити красу форм, рухів, пропорцій, кольорів, які необхідні для розуміння мистецтва, сприяє пізнанню навколишнього світу, становленню гармонійної особистості.

Історія кролевецького рушника

*Я несу через роки
Символ щастя і любові –
Кролевецькі рушники –
Оберіг моєї долі*

Віктор Дзюба

Кролевецький рушник! Як багато й значимо промовляє до нас це мило-рідне слово. Скільки незабутніх спогадів пов'язано з ним! Ніщо не зрівняється з велично-божественною його красою, хіба що наша народна пісня! Власне, кролевецький рушник – це неповторна задушевна пісня, співана різноманітними засобами ткання, розкішною фантазією орнаменту, в котрій наші далекі предки й сучасники вкладали й вкладають нині свою багату поетичну палітру душі.

Кролевецький рушник – це символ, своєрідний код України. Ткацтво – один з найрозповсюджених видів народного художнього промислу. Витоки його йдуть ще з давніх часів. Про це, до речі, говориться у повідомленнях арабських мандрівників і в "Слові о полку Ігоровім".

З XIV ст. та з другої половини XV ст. на Україні виникають цехи та братства ремісників. А вже з XVI ст. чільне місце в торгівлі із Західною Європою займають ткацькі тканини. Різні регіони України мали свої особливі ткацькі відмінності, які саме й характеризували колорит місцевості (рис. 1).

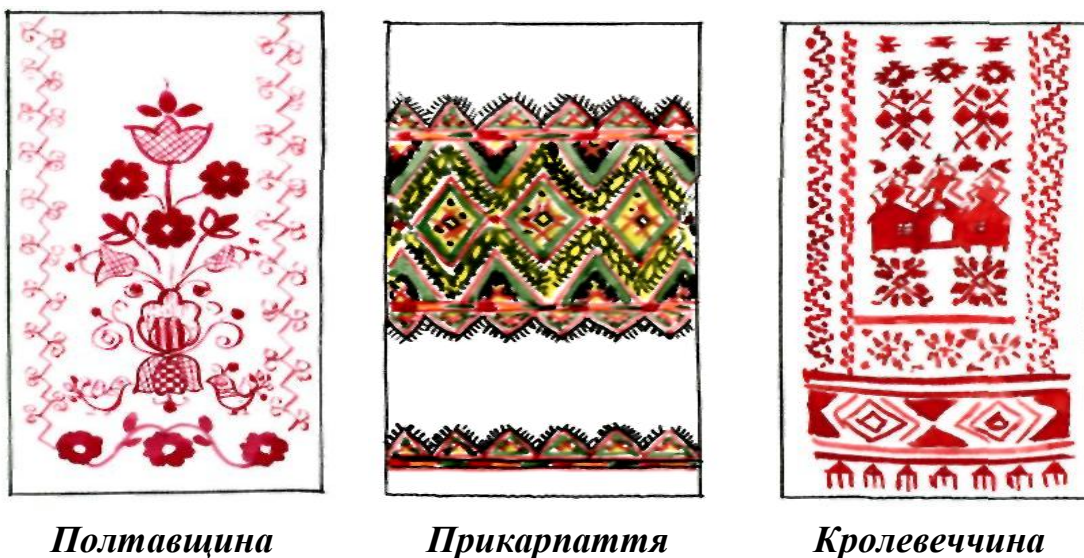

Рис. 1. Приклади рушників різних регіонів України

Ткацтво існувало на Поліссі віддавна, сприятливі кліматичні умови для вирощування льону і конопель, що були переважно сировинною базою ткацтва, а також потреба в тканині зумовила його розповсюдженість.

Скільки, можливо, Кролевцю літ – стільки й його рушникам. Наші далекі предки найбільшу перевагу віддавали ткацтву. Довгими вечорами жінки й дівчата ткали рушники, полотно для одягу. Як писав у праці "Метод використання народного художньо-виробничого досвіду в проектуванні декоративних тканин" відомий український художник і знавець народного мистецтва С.Г.Колос, "переборний майстер мав для роботи звичайний верстат, налагоджений для ткання полотна, на чотири ремізки і чотири підніжки..." [7].

Перша згадка про кролевецький рушник датується 1639 роком. Жінка, яку звали Андрііха, разом зі своїми чотирма синами займалася тканням рушників.

У цей період рушники мали величезний попит як на ярмарках нашого краю, так і Чернігова, Києва, Харкова, Полтави. Вже в ті далекі часи поміж інших виробів ткачів особливо вирізнялися роботи майстрів-міщан Оболонських, родини кріпаків Бичка, Лисенка, Сердеченка. Та найвидатнішим творцем минулого був Лаврентій Риндя.

На початку XVIII ст. кролевецькі ткачі об'єдналися в цех. У 1765-1796 роках до нього вже входило 34 двори із загальною кількістю близько 100 чоловік. За даними "Румянцевской генеральной описи Малороссии", це було одне з найбільших об'єднань ткачів всієї Чернігівщини. Ткацтвом займалися переважно безземельні селяни. Це у значній мірі сприяло збільшенню випуску продукції, вдосконаленню орнаменту. Нерідко працювали цілими родинами, навіть семи-восьмирічні діти. Немало юних трудилися у майстрів-ткачів, як то кажуть, за науку. Серед них були не тільки кролевчани, а й діти навколишніх сіл: Добротового, Подолового, Божка, Воронежа. Плата ткачам була мізерною. Як доводить "Румянцевская генеральная опись Малороссии", з 22-х більш-менш забезпеченими можна було вважати двох-трьох. Жили у злиднях, для багатьох основним багатством був лише ткацький верстат, що стукав і день, і ніч. У "Звітах і дослідженнях по кустарній промисловості в Росії" сказано, що ленна заробітна плата (за 14-16 годин) становила від 10 до 30 копійок... Майстрові за пару рушників платили лише 25-40 копійок. А продавали рушники по 1,5-5 карбованців.

Як свідчить стаття "Кролевецкие ткачи" відомого етнографа і літературознавця з Воронежа І.С.Аврамова, надрукована в газеті "Киевская старина" в 1903 році, одному з кращих майстрів Федору Ринді, бідному брату багатого Ринді, на виставці в Парижі присуджено срібну медаль, а на останній Петербурзькій – золоту. Та медалі він не одержав, бо треба було заплатити 83 карбованці. "А ці гроші невеликі для нашого брата – як говорили, – не скоро їх на верстаті вистукаєш..." [1].

Любов до національного мистецтва, велика конкуренція між майстрами за кращі роботи примушували ткачів працювати творчо, розробляючи нові й

нові орнаменти, аби приваблювати покупців своєрідністю візерунка, неперевершеною витвору.

Деякі ткачі почали ткати не на звичайному білому полотні, а на червоному, й орнаменти перебирали білими нитками. Інші ще більше порушили давню традицію – замість нитки одного кольору запровадили різних відтінків – жовтого, зеленого, червоного. Проте це відхилення від традицій кралевецького ткацтва тривало недовго.

Рис.2. Старовинні кралевецькі рушники

Незабаром, відновивши першооснову художнього перебору, майстри, щоб досягти неперевершеності, основну увагу приділяли орнаменту, його декоративній стилізації, підкресленню головної думки. Так, з поряд традиційними ромбами, розетками і листками з'являються симетрично розміщені по вертикалі та горизонталі квіти, сонце, півники, силуетні зображення Богині-Берегині з піднятими вгору руками. З 1782 року на рушниках почав виникати двоголовий орел. Це пояснюється тим, що Кролевець підпорядковується Новгород-Сіверському намісництву, одержав герб, де і був зображений двоголовий орел (рис. 2).

Зазвичай вгорі або внизу рушника, нерідко навіть між елементами середньої частини орнаменту, майстри шляхом перебору, ткали ініціали чи повністю своє прізвище, ім'я та по батькові, рік, місяць виготовлення витвору.

Народне ручне ткацтво від усіх інших домашніх ремесел вирізнялося своєю чітко вираженою сезонністю. Пряжу не купували, виготовляли самі. Рано повесні, зразу після вівса і ячменю висівали льон. Під кінець літа його вибирали, висмикуючи кожен стебло із землі руками, молотили головки, щоб вибрати насіння, а всі стебла, замочивши, розкладали на рівному місці на траві, і так з місяць льон лежав, його мили дощі, сушило сонце, а потім він знову вимокав. Коли костриця у стеблах починала ламатися, льон в'язали у сніпки, вивозили з поля й складали у клуні.

З льоном пов'язане життя кролевчан. Недаремно тлом на гербі Кролевеччини є колір квітучого поля льону (рис. 3).

Рис.3. Герб міста Кролевець

Щоб виділити волокно, яке потім можна буде прясти, льон уже взимку терли на спеціальних пристроях-терницях, просушуючи перед цим на печі, потім тіпали його, вибиваючи тверді частини стебла, чесали на великому дерев'яному гребені – на "мички микали" (мичками називали жмут чистого

волокна, яке потім пряли). У хаті стояла страшенна курява, коли пряли, люди просто задихалися, потім пряли на ткацьких верстатах, бо сім'ї потрібні були й одяг, рушники, рядна, скатерті тощо.

Марія Іванівна Марченко (1902 р.н.) з с. Локня розповіла, що льон у них тільки сіяли чоловіки, і завжди на молодика. Вимочували стебла переважно на покосах (насамперед "плоскунь"). Після терниці волокно додатково, м'яли ногами – "страданіє було, а треба було сорочку придбать". У п'ятницю ніколи не пряли, тільки вишивали. На масляну пряли вовну. На третій день Хрещення тут "гребені водили" – до однієї хати збиралися жінки, кожна приносила з собою гребінь, готували "угощення" – наступного дня, після двох-тижневих свят, жінки знову поверталися до прядіння ниток. Тут так само намагалися не залишати основу на снівниці, а як тільки знімали полотно з верстата – то одразу сідали на тканину, – "щоб густіше було" [12, с. 18].

Поряд із творчими пошуками нових орнаментів кролевецькі майстри минулих століть запроваджували й нові форми ткацтва. Освоювали техніку богуславських рушників човникового ткацтва. Спершу їх виготовляли у традиційному однотонному забарвленні з нескладними орнаментами, а згодом застосовували нитки інших кольорів. У цих виробах вдало поєднані особливості і кролевецького, і богуславського ткацтва.

Найчастішим орнаментом, зображеним на кролевецьких рушниках, був образ "дерева життя" у вигляді гілки з квітами або фігурками. Зустрічаються також зображення будівель, стилізовані постаті людей.

Із часом виробництво зростало, ширилось. У жовтні 1922 р. була створена артіль художньо-декоративного ткацтва під назвою "Відродження". А в 1960 р. артіль перейшла в систему державної промисловості й дістала назву "Кролевецька фабрика художнього ткацтва". І кролевецький рушник, як прабатько кролевецького ткацтва, щедро ділиться своїм справді невичерпним багатючим орнаментом, вигадливими візерунками зі скатерками, килимками, фартушками, наволочками, серветками, тканинами для суконь.

Свято бережуть нащадки старих майстрів художню спадщину: традиції, своєрідність кролевецьких тканно-перебірних виробів. Успішно працюють вони над розширенням асортименту своєї продукції, урізноманітненням техніки виконання, використанням сучасних матеріалів, нових орнаментів.

Від стародавнього рушника сучасні ткачі взяли геометричний орнамент, збільшили й розширили гаму кольорів. Малюнок став більш насиченим, об'ємним і чітким. Сидячи за верстатом, жінка ніби й справді вишиває, перебирає пальцями крізь основу кольорові нитки, творить узор [5].

У 60-70-х роках XIX ст. на зміну двобічній техніці перебору з'явилася однобічна, де з чотирьох ниток основи три – перекриті однією перебірною.

Такий рушник дістав назву "миропільський", кажуть, там він найбільший мав попит [9, с. 9].

Навіть саме розташування Кролевця на перетині двох великих торговельних трактів, що йшли з Москви на Київ, сприяло швидкому зростанню містечка. Ці шляхи приводили сюди видатних людей минулих століть. Одні з них їхали на відомий у всій окрузі Хрестовоздвиженський ярмарок, інші – помилуватися мальовничими краєвидами колиски Кочубеїв Ярославлем, Каменем, Ворглом, хтось приїздив у наші краї до знайомих та друзів. Немало з них цікавились і захоплювались мистецтвом й колоритом кролевецьких майстрів. Пізніше у своїх творах про це й про Кролевець скажуть російські письменники І.С.Аксаков, М.С.Лєсков, поет пушкінської плеяди, однодумець декабристів В.І.Туманський, видатна українська письменниця Марко Вовчок.

Та найбільшою подією для тодішнього і сучасного Кролевця стало перебування в ньому корифея національної культури, нашого пророка Тараса Григоровича Шевченка.

Тут він, під час останньої подорожі по Україні, 25-26 серпня 1859 року гостював у сестри своїх вірних друзів Лазаревських – Глафіри Матвіївни Огієвської.

Великий Кобзар звернувся до відомого ткача Демида Кошука, котрий жив неподалік Г.М.Огієвської, з проханням виткати йому рушник на весілля. Пророка нації не могла не зачарувати неповторно-чарівна краса кролевецьких рушників, художній смак, тонке відчуття орнаменту. З тих духовних оберегів промовляла до генію сама душа народу, обдарованого, щедрого, гостинного.

Ці вікопомні події дуже вдало у своїх творах описали український письменник, людина нелегкої долі П.Ф.Кочура та місцевий поет В.І. Сухомлин. Перший – в оповіданні "Остання подорож", другий – у поемі "Тарасові рушники":

*На рушнику хай квітнуть рожі,
Барвінок стелиться крутий.
І півень щоб на нім недремний
Нехай кричить, нехай горла,
Хай піднімає люд яремний
На двоголового орла [13, с. 11] !*

Старий Демид виткав Кобзареві прегарні рушники. Та не судилося стати з нареченою Харитиною на святий оберіг сімейного щастя.

І коли весною 1861 року тіло Т.Г.Шевченка перевозили з Петербурга до Канева, в ніч з 4 на 5 травня, труна знайшла притулок у садибі Огієвських, де й пробула до ранку.

Подальший творчий доробок кралевецьких ткачів доводить, що поезія Великого Кобзаря надихала їх на нові теми, цікаві роботи. Десятки своїх унікальних витворів присвятили Тарасу Шевченку кращі художниці різних років І.П.Дудар, О.М.Гавруш, В.Г.Савицька.

На базі традиційних мотивів сучасні майстри постійно створюють нові малюнки, які потім втілюють у виробках майстри-ткачі. Багато зразків кралевецьких виробів експонується в Києві в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва. Є колекція тканих виробів і в Сумському художньому музеї. Кралевецькими шторами в Києві та Каневі оформлені музеї Т.Г. Шевченка.

Кралевецькі сувеніри постійно користуються великим попитом, мають успіхи на міжнародних ярмарках і виставках у Брюсселі, Загребі, Флоренції, Торонто, Лозанні, Нью-Йорку, Монреалі та Осаці. У багатьох містах у магазинах сувенірів можна зустріти кралевецьку веселку.

Народні умільці примножують збагачують мистецькі традиції, закладені їхніми талановитими предками. У Кралевці відомі цілі династії ткачів. Від покоління до покоління передається хист, художній смак, уміння.

Перспективу подальшого розвитку кралевецького художнього ткацтва визначає індивідуальна творчість художників І.П. Дудар, Н.І. Прокопенка, Л.О. Закурськ, О.М. Гавруш; творчих майстрів ткацької фабрики О.М. Василеги, З.Л. Черенкової, М.Р. Драцені, Г.Т. Єфіменко, Л.О. Ситнік, Г.Л. Шабельник, Є.А. Коноваленко, В.О. Волової, Л.П. Орел, В.О. Мірошніченко та багатьох інших [5].

У кожного своя манера, свій почерк, кожен по-своєму використовує традиційні орнаментальні і розташовує їх на площині, професійне вміння дозволяє їм розмістити складні композиції як у традиційному, так і в новаторсько-експериментальному плані. На тлі набутого досвіду створюються різні види тканин – це скатерки, наволочки, покривала, тканні килимки, декоративні дошки, портрети, сумочки, купони жіночих суконь, фартухів, тканини для інтер'єрів тощо.

Безцінні реліквії зберігаються впродовж десятиліть у Національному музеї ім. Т.Г. Шевченка, що в Києві, в Канівському та Сумському художніх музеях і, звичайно, на батьківщині цих рукотворних див [9, с. 12].

Наукові аспекти знаковості та орнаментики декоративно-ужиткового мистецтва

Рушник в Україні посідає особливе місце. Це – символ України, відбиття культурної пам'яті народу. Впродовж віків вишитим і тканим рушникам надавалося важливе образно-символічне значення. Рушник в свідомості українського народу наділявся широким спектром знакових властивостей, і саме тому він являє собою значне непересічне явище духовної культури, він є етнічним символом України. Він концентрує в собі багато різноманітних символічних значень [12, с. 4].

З давніх-давен в Україні існує традиція підносити дорогим гостям на рушниках хліб-сіль як символ гостинності, щедрості, поваги, щирої любові. З рушником пов'язано багато народних звичаїв, обрядів, пісень и переказів. Усі важливі події в житті народу – заручини, весілля, народний, спорудження нової оселі, зустріч гостей, проводи – не обходилися без вишитих рушників [12, с. 4].

У житті українського селянина рушник був присутній протягом усього життя – і в радісний, і в сумний час. На рушниках приймали новонароджених, з ними проводжали небіжчиків в останню путь.

Семіотичний зміст рушника в народі осмислювався як дорога життя, початок – народження, кінець – завершення життєвого шляху. Під час будівництва хати рушниками піднімали сволоки, потім ці рушники дарували майстрам. Вишиті рушники стали найдорожчим подарунком матері в дорогу синові як пам'ять про рідний дім, побажання щасливого майбутнього в новому житті. Існували "подарункові" рушники, які дарували на пам'ять, зокрема їх використовували під час проводів рекрутів, обвішуючи бранців з голови до ніг на знак побажання щасливої дороги і найшвидшого повернення. Перев'язували рушниками корогви, придорожні хрести.

Вельми важливу роль відігравали рушники у весільній обрядовості – ними перев'язували сватів через плече на знак згоди, і тоді вони звалися "плечовими", зв'язували молодим руки, бажаючи щасливого подружнього життя. Народний вислів "скриня повна рушників" свідчив про хазяйновитість нареченої, її заможність і багатство. Вислів "рушники подати" означав заручитися, а "на рушнику стати" – обвінчатися. Саме на рушнику вінчалися у церкві. Вишиті рушники завжди були окрасою кожної селянської хати [12, с. 4].

Рушник супроводжував селянина протягом усього життя – і в радості, і в горі. Він завжди був символом гостинності – на ньому підносили дорогим гостям хліб-сіль. Хліб мав глибоку образну символіку. Коли в Євангелії від Іоанна читаємо: "Я – хліб життя. Хто до мене приходить, – не шкодуватиме він, а хто вірує в Мене, – ніколи не прагнутиме", то маємо складне символічне значення і самого предмета, і слова, що його означає [12, с. 4].

Очевидно, символіка хліба як Бога потребувала шанобливого ставлення до нього і вимагала, щоб він ніколи не лежав на "голому" непокритому столі. Саме тому рушником вкривають і паски, несучи їх святити до церкви на Великдень [12, с. 5].

Рушники виконували і важливу образно-символічну, літургійну роль у християнській обрядовості. Важливе його значення в ритуалі омовіння ніг, обличчя, рук протягом Літургії. В апостольських настановах сказано, що диякони повинні служити при таїнстві Євхаристії, маючи рушники, хустинки для обтирання вуст тих, хто причащається. Ораць диякона нагадує віруючим і про той "лентіон", яким Ісус Христос витирав ноги своїм учням після омовіння. Плат Вероніки і є власне тим св. Убрусом, на якому зберігся образ Спаса Нерукотворного. Символіка рушника генетично пов'язана із омофором, адже за давніми легендами сама Божа Матір власноруч зробила Омофор св. Лазарю, якого Спаситель воскресив з мертвих.

Рушники – хліб життя. Хто до мене приходять це віддзеркалення культурної пам'яті народу. В їх орнаментах збереглися прадавні магічні знаки, символіка червоного кольору, знайшли відбиття художні стилі – хліб життя. Хто до мене приходять бароко, класицизм, модерн, які дістали своєрідне подальше осмислення в сучасності. Вивчаючи орнаментацию рушників, відчуваєш, що вони вражають ритмічною красою узорів і якоюсь магічною силою, що йде від них.

Сьогодні важко з'ясувати цілісну картину початкової семантики сюжетів. З часом усе забулося, втрачено. Цілісні, сталі композиції розпалися на частини, з'явилися поєднання компонентів з різних сюжетів. Лише міцна традиція жіночої творчості дозволила зберегти давні окремі сюжети. Наявність жіночих зображень, "дерева життя", прадавніх геометричних символів свідчать про язичницький, сакральний зміст цих образів. Вони сьогодні не піддаються розшифровці, але їх залишки є свідченням прадавніх праслов'янських світоглядних уявлень, системи оберегової, заклиальної символіки [12, с. 5].

Рушники, що мають сюжетні зображення, найдовше зберегли давні образні міфологеми, так як символіка червоного кольору збереглася на рушниках, що мали ритуальне значення.

З літописів відомо, що під час весняних заклиальних обрядів дерева обвішували "убрусамі". Саме рушнику в давнину відводили важливу роль, на ньому створювали священні язичеські зображення. Це були сповнені глибокої архаїки "язичницькі іконостаси" [12, с. 5].

Жіноча постать з двома птахами в руках – хліб життя. Хто до мене приходять мотив, що зберігся в найдавніших вишитих рушниках Поділля і Полтавщини, в тканих рушниках Кролевця. Вишивка рушників донесла до нас

первісний культ оленів і поступову їх заміну новітніми зображеннями – хліб життя.

Зображення фантастичних коней з крильми, казкових з розкішними хвостами птахів, жінок з піднятими догори руками, чи жінок, що тримають коней з вершниками або птахами – це вишивки, що збереглися з язичницьких часів і уособлювали сили природи, сонця, Великої Богині [12, с. 6].

У центральних районах України – Полтавщині, Київщині, Черкащині, Чернігівщині – набула поширення орнаментація як у вишивці, так і в ткацтві. Основний орнамент Кролевця – мотив дерева-квітки. Це один з найулюбленіших мотивів у світовій художньо-поетичній творчості. Його семантика сягає глибини віків і пов'язана з язичницькою міфологією. Священне дерево життя є символом матері-природи. Цей мотив з часом зазнав модифікацій і щоразу інтерпретувався залежно від смаків і уявлень народу, їх втілення завжди підкорялося специфіці того чи іншого виду мистецтва: кераміки, ткацтва, килимарства, вишивки. "Вазон" з'являється в XVII-XVIII ст. як наслідок освоєння ренесансно-барочних мотивів з подальшою переробкою народним мистецтвом. Цікаво відзначити, що мотиви "вазону", "дерева" скрізь зберігають один і той самий принцип зображення рослин. На рушниках квіти, пуп'янки виглядають площинно, внутрішню будову квітки передано різними рушниковими швами. Ці мотиви мають завжди свій логічний початок і завершення [12, с. 6].

Мотив "дерева" характерний для рушників Полтавщини, Кролевецьких рушників початку і середини XIX ст. Загальну побудову композиції в них здійснено за принципом симетрії і рівноваги мас. Симетрію майстри відчують не як дзеркальне відображення ідентичних мотивів, а лише як урівноваження з обох боків стебла різноманітних за малюнком, але однакових за габаритами елементів. На Чернігівщині, особливо в Городянському районі, мотив "дерева" ускладнюється значною кількістю птахів. Це великі пави по боках і невеликі по кілька пар обабіч.

Зображення "дерева-квітки" скрізь має тричасний поділ, що в народній уяві асоціюється як царство підземне, земне, небесне. Дерево – то як зв'язок світу потойбічного з небесним. Саме це підтверджує наявність зображень сонця, зірок. "Дерево-життя" в рушниках є філософським осмисленням категорії вічності-минулого, сучасного, майбутнього. Важливим є зображення птахів. Поступово символіка птахів, як небесних посланців змінює своє первісне значення. Вони втрачають риси фантастичності, їх зображення на весільних рушниках XX ст. переходять до категорії символів кохання, побажання родинного щастя. Птахи набувають конкретно-реальних рис [12, с. 6].

"Дерево-життя" бачимо вже в гаптуванні XII ст. і можемо трактувати як наповнення світу язичницької міфології новим християнським образом.

"Дерево-життя" з часом "християнізується". Це вже "дерево раю", хоч функції його близькі до колишнього "дерева-життя". У XVII-XVIII ст. в українському мистецтві в першу чергу іконописі, різьбленні, гаптуванні, гравюрі з'являється сюжет "дерево Ісееве" як ілюстрація до родоводу Ісуса Христа. Цей сюжет справив свій вплив на розвиток рослинних форм рушникового стилю. Це підтверджують і техніки шитва, які є власне імітацією технік золотого шитва "в прикріп" та "за лічбою". Важливою рисою української вишивки є переосмислення християнської символіки, поширеної через орнаментику друкованих книг, розписів, ікон. У гаптування, ткацтво проникає мотив винограду, виноградної лози як викупної жертви Христа. Ці мотиви у вишивці асоціюються з радістю сімейного щастя.

В орнаментиці крелевецьких тканих рушників, у вишивці Полтавщини, Чернігівщини XIX ст. мало зображення двоголового візантійського орла. Еволюція цього мотиву йшла через спрощення форми й поступового перетворення її в рослинний орнамент. У народі їх називали "орловими" [12, с. 7].

Входять у гаптування, народну вишивку зображення гранату – символу апостольської проповіді й ананаса, потрактованого як фантастична квітка.

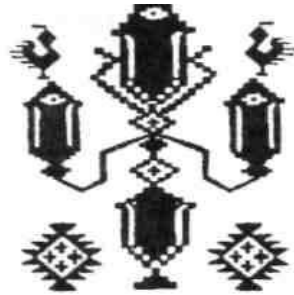
Ткани рушники, як і вишиті, широко побутували в Україні і використовувалися як побутові, обрядові та декоративні (для оздоблення житла, церковного інтер'єру). Функціональна роль тканих рушників обумовлювала їх розміри і позначалась на характері оздоблення. Виготовлялися рушники переважно з льняної або конопляної пряжі на ткацькому верстаті, який був майже у кожній селянській хаті. Ткацтво – один з найдавніших видів народного мистецтва. Археологічні знахідки на території України фіксують його існування вже з часів Трипільської культури і датують IV- III тис. до н.е. У кінці XIX – на поч. XX ст. ткацтво узорних тканин набуло найвищого розвитку і вдосконалення.

Важливим центром перебірного ткацтва є Крелевець Сумської області. Ще з XVII ст., часу заснування у 1601 році, Крелевець і навколишні села славилися ткацтвом, що у кінці XIX – на поч. XX ст. стало масовим промислом. Ним займалися цілими родинами, рушники розходилися по світу на ярмарках і зарубіжних ринках, здобуваючи міжнародне визнання. Історія залишила деякі імена ткачів, кожний з яких мав свій стиль, свою манеру виконання. Це Настя Іваницька, Петро Бідний, Лаврентій Ринда та його син Євтихій, онуки Іван та Василь. Це була важка виснажлива праця, і ткачі, на жаль, залишалися бідними, як сказано у прислів'ї: "З ткача не буде багача" [12, с. 7].

Декоративні рушники були довгі, вони вражають урочистою святковістю, красою і монументальністю візерунків, що яскріють червоним кольором на білому тлі. Орнаментация зосереджена на кінцях рушників і до центру

поступово полегшується. Поломеніють стилізовані квіткові мотиви, восьмикінцеві розетки, ромби, птахи "качечки", медальйони, цвітуть "дерева життя", вазони з квітами, які ритмічно об'єднуються в широкі поперечні смуги.

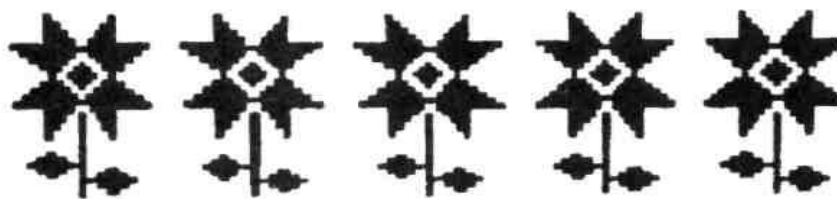
Улюбленими були малюнки так званих "свічників", з яких мов полум'я, піднімаються вгору червоні квіти, поширеними мотивами народних кралевецьких рушників є також мотиви "свічників", "церковиць" у вигляді двох стилізованих соборів з трьома банями.

Берегиня

Стилізований малюнок
архітектурної споруди

Соняшники

Розетки

(За О. Ковальовим)

Поширеними були мотиви двоголового орла. Орел здавен був покровителем Чернігівщини, був зображений на її емблемі. На весільних

рушниках, які мали назви "орлові", "орликові", цей мотив набував стилізованого, геометричного характеру, дублювався зображеннями півня, голуба, які у фольклорі пов'язані з семантикою весілля.

Заслуга в оновленні кралевецького промислу належить художнику Івану Дударю. Більше як 40 років присвятив він пошукам і збиранню стародавніх рушників. Вивчення джерел народного ткацтва, секретів кралевецьких рушників сприяли відродженню цього стародавнього промислу, появі нових узорів [12, с. 7].

Говорячи про символіку орнаменталії українських як вишитих, так і тканих кралевецьких рушників, хотілося б зазначити, що всі форми народного мистецтва пройняті глибоким змістом, проте нам важко сьогодні з'ясувати цілісну картину початкової семантики сюжетів. Прочитати і розшифрувати орнаменти нині неможливо, тим більше переносити на них своє, сьогоднішнє бачення і вільну трактовку сюжетів.

Вивчення символічної мови орнаменту – дуже приваблива і водночас надто небезпечна для дослідників тема. Основна небезпека пов'язана з тим, що не маючи синхронно зафіксованого в джерелах або достовірно збереженого словника давньої знакової системи, сучасники іноді змушені вдаватися до аналогій або власних асоціацій сучасної людини.

Нам невідома знакова система дохристиянського язичництва. Це породжує масу спекулятивних інтерпретацій тих чи інших орнаментальних мотивів, які збереглися в народному мистецтві, але втратили своє первісне значення або набули нової інтерпретації.

У той же час констатуємо, що кралевецькі ткані і вишиті рушники Центральної України – це віддзеркалення культурної пам'яті народу. В їхніх орнаментах збереглися прадавні магичні знаки, символіка червоного кольору, знайшли відбиття художні стилі – бароко, класицизм, модерн, які дістали своєрідну інтерпретацію і подальше осмислення. Отже, рушник є символом України [12, с. 8].

Простежимо космологічний символізм українського рушника разом із дослідником Ігорем Пошивайло (м. Київ) [12, с. 45-49].

Народному мистецтву українців притаманні виплекані віковими світоглядними традиціями символізм і метафорика. Микола Костомаров вважав символ образним виявом моральних ідей за допомогою предметів фізичної природи, наділених духовними властивостями, і при цьому додавав, що фізична природа, через творчу ідею та божественну любов втілюється у "щонаймайстерніші форми". Академік Вернадський, торкаючись проблем наукового світогляду, зокрема, зазначав, що в творах народного мистецтва, де пов'язується художнє з історико-соціальним, проявляється життя даної епохи і даного народу, і що завдяки цьому можна вивчати і розуміти душу народу. Він

визнавав глибокий символізм художньої творчості, яка "виявляє нам Космос, що проходить крізь свідомість живої істоти..." [12, с. 45].

У контексті сучасних наукових досліджень рушник як особливий компонент народного мистецтва сприймається як унікальна знакова система, аналіз якої дозволяє реконструювати елементи архаїчного світогляду, простежити специфіку конкретно-історичного розвитку і функціонування давніх культур. Семіотичний підхід є одним зі шляхів розгляду предметів народної вишивки і ткацтва як культурних знаків, що символізують матеріально-предметні й ідеально-духовні сфери життєдіяльності наших попередників. Адже природне і культурне середовище доісторичного суспільства було знаковим, формуючи універсальну систему кодування, збереження і передачі життєво важливої інформації в просторі і часі.

Коли твір народного мистецтва наповнюється символічним значенням і використовується як культурний знак, то він переходить з матеріального на духовний план як специфічна мова [12, с. 46].

Таким чином, рушник, поряд з іншими полісемантичними системами народного мистецтва, виступає носієм сакральних знань етнічних утворень, служить важливим засобом комунікації по горизонталі (на рівні мікрокосмосу) і по вертикалі (людське – вселенське). Рушник в українській традиційно-побутовій культурі набув особливого ритуального значення, став невід'ємним атрибутом родинної та календарної обрядовості, знахарської і магічної практик. Оздоблений складним орнаментом він здавна супроводжував життєвий цикл українців: від народження, весілля, трудової і сакральної діяльності до смерті.

Декоровані рушники виконували не лише естетичну, але й оберегову функцію, виступали мотивними приношеннями в язичницьких обрядах, слугували календарними і знахарськими амулетами і т.п.

Незважаючи на свою потенційну перспективність, один з важливих аспектів українського вишиваного рушника – орнамент – залишається поза чільною увагою сучасних дослідників. На сьогоднішній день практично відсутня ефективна методика розшифровки знакових систем народного мистецтва. Та й сам предмет символізму архаїчного світогляду є надзвичайно складним для комплексного наукового дослідження, оскільки стародавні символи, тісно пов'язані з магічною й обрядово-календарною практиками, згодом втрачали своє первинне призначення.

У результаті все це призводило до полісемії реалістичних образів світових ідей та елементарних знаків інформації. Труднощі в аналізі орнаментів вишивки полягають насамперед у тому, що він здійснюється сучасними дослідниками без співвідношення із системою давніх вірувань, до того ж, міфологічні образи не знаходять прямих відповідностей у фольклорі і писемних джерелах [12, с. 46].

Безумовно, розшифрування символіки орнаментики – досить складна справа, адже графічний прояв знаків переважно далекий від тотожності з формою об'єктів, що вони позначають. Проте, при цьому слід брати до уваги той факт, що розкриття автентичного значення орнаменту уможлиблюється значною мірою завдяки міфології. А тому, одним з головних принципів наукової інтерпретації зразків вжитково-декоративного мистецтва є семантичний аналіз їх від складного до простого, реконструкція міфопоетичних даних про **першопредків, світове дерево, трьох – і чотирьохрівневий міфологічний простір**, релігійні уявлення; виявлення елементів культу предків. Пріоритетним напрямком у цій галузі бачиться космологія предків як основа архаїчного світогляду [12, с. 47].

Ще в 1921 році археолог В. Городцов здійснив спробу семантичного аналізу слов'янської вишивки, виділяючи в загальній декоративності орнаментів Велику Богиню-Матір, солярний культ, а також ряд інших важливих архетипів язичницького світогляду.

Як відомо, орнаментальні мотиви символічного плану, збережені в народному мистецтві українців донині, формувалися ще в первісному суспільстві. На зламі верхнього палеоліту в мистецтві відбувається перехід від реалістичної форми до схематичної, яка швидше позначала, аніж зображувала. Тому за простою лінією чи геометричним орнаментом може стояти полісемантичне поняття або й цілий сюжет. В орнаменті, що складається зі стилізованих, абстрактних елементів, утілювалися сокровенні образи мікро – і макрокосмосів.

Відповідно до досліджень видатного археолога, знавця стародавніх культур Валентина Даниленка, релігійно-космогонічні системи, приміром, східного Середземномор'я беруть свій початок у пізньому палеоліті (тотемі, образ Матері-Богині), розвиваються і перетворюються в космогонічні системи більш високого рівня (уявлення про космічного оленя, лося, бика, козла, Велику Матір-Богиню) на початку неоліту [12, с. 46].

Самі давні символи, що знаходять своє виображення у всіх видах традиційного мистецтва, – **спіраль, безконечник, зигзаг, сварга, паралельні лінії** і т.п. – уподібнюються астрономічно-календарним знакам фіксування положень Сонця, Місяця й інших небесних тіл, уособлюючи явища космічного і земного рівнів.

Основні орнаментальні мотиви українського рушника: дерево життя, сварги, хрести, зорі, вазони, "колони життя", ромби, солярні, антропо-, зоо- і орнітоморфні (пташино подібні) знаки, перетворюючись в архетипи міфопоетичної свідомості, представляли поняття про вищі енергії природи, структури і сили космосу. Одночасно вони визначали функціональне призначення самого рушника: для світу живих, мертвих чи богів.

Давньоєвропейські образи, яскраво виявлені феноменом Трипільської культури і збережені в давньослов'янських і сучасних рушниках Поділля, Полісся, Київщини, Полтавщини й інших етнографічних регіонів України, базувалися, насамперед, на концепції нескінченності еволюційних перетворень, ритмічних циклів буття. Цілком зрозуміло, що поліфункціональність основних символів первісного світогляду спричинила розмаїття їхнього формового і стильового вираження [12, с. 47].

Українська "поганська" магія загалом була рослинною, вірогідно, саме тому відносно пізніші рушники Центральної і Південної України, частково Чернігівщини і Поділля, мають переважно рослинну орнаментацию. Неолітичним зразкам, окрім рослинного, властиві також геометричні, антропо-, орніто- і зооморфні стилі – відгомін тотемістичної домінанти, – які у своєму зміненому вигляді збереглися на рушниках західних регіонів України, частково Чернігівщини і Поділля.

Домінуючими орнаментальними мотивами Трипільля, зафіксованими на українських рушниках XVII – поч. XX століть, виступають: ромб (символ жіночого начала, землі, родючості), коло (чоловічий символ, Сонце), зигзаги (блискавки, бог грози, прообраз змії, символ води), безконечник, меандр (символ космічних вод), "грати" (джерело життя і трьох світів природи, життєва волога), "пісковий годинник", "метелик" (символ богині, її життєвої енергії і властивостей регенерації), яйце (символ безупинного кругообертання життя, згустків першоматерії, космічного зародка життя), хрест у колі (універсальний символ 4-х вимірів простору чи пір року), спіраль (символ життєвої енергії), гребінець (символ енергетичних і регенеративних властивостей), арки (піднесення життя), ріг (енергетичний символ становлення), зерно (символ народження й ембріональної стадії життя), колони (символ космічного стовпа життя), „шеврон" (символ чи благословення, зачаття), змія (хоронитель світових вод, символ землі, родючості) [12, с. 47].

У контексті даної розвідки, слід зауважити, що єдність трьох планів буття: неба, землі і підземного світу досягалася, відповідно до ранніх традицій українського символізму, за допомогою Світового Дерева – Дерева Життя, що має свого охоронця – птаха (символ Світової Душі). Це яскраво виявляється на вишивках традиційних українських рушників. Світове дерево канонічно зображується таким, що проростає із посудини-вазона чи чаші, вказуючи тим самим на джерела свого кореня з космологічного лона – вмістища – аналогічно Всесвіту, що в українській міфології походить із глечика. Примітно, що вазон, який виступає давньоєвропейським символом жіночого початку, материнської утроби, є атрибутом Матері-Богині, водяних божеств і має відношення до поняття Чаші Грааля [12, с. 48].

У багатьох традиційних культурах світу посудина з рослинами символізувала такі сили і явища, керувати якими слід з обережністю і розважливістю; уособлювала неземну красу і гармонію [12, с. 48]. Антропо-, орніто- і зооморфні мотиви орнаментів українських рушників – **жіночі фігури** в ритуальних позах (образ Матері Світу, Жінки-Птаха), **коні, бики, павичі, фантастичні птахи, крилаті істоти** і т.п., – безпосередньо пов'язані з давньослов'янською міфологією.

Коли символ здобував особливе семіотичне значення, його загальна форма могла видозмінюватися, втрачаючи свої первинні реалістичні обриси. У такому випадку, як відзначав відомий дослідник первісних культур Франц Боас, ми маємо справу не з грубою стилізацією, а з високорозвиненим мистецтвом, форма якого "вказує на те, що в процесі його розвитку символічна репрезентація набула особливо великого значення" [12, с. 48].

Так, зокрема, типовими орніто- і зооморфними символами давніх європейців, що збереглися на вишивках українських рушників, є **птах** (символ життєтворчої і регенеративної ідеї, архетипу Богині-Птаха, уособлення Богині Смерті і Відродження), **бик** (символ космічного начала народження і регенерації, трансформації смерті в життя, вітальної сили), **олень** (водяний знак, символ сил зародження, праматерії), **пес** (оберіг життя, "будитель" сплячої природи, енергостимулятор життєвої сили), **козел** (стимулятор життєвих процесів), **змія** (символ життєвої енергії, родючості, зародження і регенерації життя, світового дерева, світових вод), **жаба** (провісник запліднення, символ божественного лона), **їжак** (символ регенеративної сили), **риба** (символ вологи, лона Богині-Матері) [12, с. 48]

Окремий тип орнаментальних мотивів українського рушника займає астральна, солярна символіка. Зокрема, семіотика поширеного солярного знака - **сварги**, пов'язана з поняттям так званого "сонячного вітру" - радіального витікання плазми сонячної корони в простір. Це свідчить про те, що графічне зображення орнаментальних знаків не було суб'єктивно-декоративним, а ґрунтувалося на реальних явищах природи і Всесвіту.

Орнамент відіграє важливу роль на рушниках, призначених для магічних чи знахарських дій. Загальновідомо, що магічні знаки генерують енергетичне випромінювання, яке не можна плутати з магічним впливом самого знака [12, с. 48].

За даними Ф. Ельдемурова, будь-який знак і символ "несе із собою арсенал інформації, що під тим чи іншим кутом відбиває езотеричну картину світу... Складаючи знаки певним чином, ми... створюємо певні кодовані структури, своєрідні магічні кристали" [12, с. 49].

Вірування в магічні властивості світу флори і фауни як безпосередніх носіїв енергопотенціалу космосу, священних предметів і космогонічних

образів, впливали на формування орнаментальних сюжетів українських рушників у руслі традиційних канонів. Зокрема, унікальні своєю семантичною насиченістю рушники зафіксовані в збірках Державного музею українського народного декоративного мистецтва, Музею народної архітектури і побуту України, Українського центру народної культури "Музей Івана Гончара", Полтавського краєзнавчого музею, Черкаського краєзнавчого музею, Музею рушника в Переяславі, Коломийського етнографічного музею, Львівського Музею етнографії та народних промислів та інші [12, с. 49].

Безсумнівно, що орнаментальні мотиви і композиції ритуальних рушників призначені, насамперед, "установлювати зв'язок" з іншими сферами буття, закликати духовні сили до співдії та застосовувати сакральний енергопотенціал, втілений і зафіксований у них. Таким чином, рушники постають чітко проявленою формою імпліцитних духовних незмінних реалій та цінностей, розкриття яких є своєрідним одкровенням нам у сьогодення, своєрідним містком поміж земним і небесним, минувшим й прийдешнім, одним із ефективних засобів пізнання й долучення до неоціненних скарбів культурної спадщини наших величних предків [12, с. 49].

Орнаментовані вироби України ще від середньовіччя часто адаптують візерунки загальноєвропейських стилів – готики, відродження, бароко, класицизму, що були в свою чергу раніше запозичені зі Сходу. Тканини XVII-XVIII ст. інколи позначені впливом рослинної східної (зосібна перської) орнаментики – передусім наддніпрянські килими та вишивані церковні ризи, золототкані шовкові пояси, що виготовлялися на мануфактурах Станіслава, Корця, Бучача.

Творчо переробляла досягнення європейських стилів і селянська орнаментика. Особливо популярними виявились ренесансні прийоми покриття рослинними візерунками значного за розміром поля (мотиви "вазону") і кайми ("бігунець", "хмелик"). Явні ремінісценції бароко у вигадливо-виткому буянні розкішних пагонів на "кілкових" рушниках Полтавщини, у пишних квіткових орнаментах вишивки й інших видів мистецтва Чернігівщини. Серед улюблених мотивів лівобережного текстилю – геральдичні орли, ампірні вази.

Разом з тим українська селянська орнаментика до кінця XIX ст. стійко зберігала давні геометричні візерунки. На кожному історичному етапі еволюція народної орнаментики зумовлювалася взаємодією стабілізуючих і оновлюючих факторів. До перших належить традиція, тобто успадкування з покоління в покоління ремісничих навичок, художніх прийомів, естетичних смаків, що формувалися в територіальних економічно-культурних комплексах. Безпосередній контакт виробника зі споживачем призводив до колективної апробації найвиразніших і економічно доцільних для даної місцевості художньо-технічних рішень, що ставали її мистецьким уособленням [12, с. 58].

Та водночас традиція, коли вона ще передається з рук у руки (а не лишається зафіксованою в музейних речах, що стали історією), здатна до постійного самооновлення. Адже зникають одні матеріали, доводиться опанувати інші, запроваджувати досконаліші техніки. Екологічні, економічні, демографічні процеси впливали на забезпеченість сільськогосподарськими угіддями, переміщення ринків і торговельних шляхів, а відтак на питому вагу професіоналів у народному мистецтві. Коли їх було мало, – народне мистецтво розвивалося головним чином у річищі хатнього виробництва для власних потреб. Коли ж умови для виділення ремісників і кустарів ставали сприятливими, утворювалися конкурентоспроможні осередки, що обслуговували своєю продукцією дедалі ширші територіальні ареали й соціальні кола.

Так рушники з Кролевця проникають у другу половину XIX ст. за посередництвом скупників на сусідню Курщину, Полтавщину, Київщину, до Мінської губернії, де інколи й досі застосовується орнаментика цих рушників, названих "вибивними", "королівськими", "орлистими", "орловими", "кацапськими" (за етнічною приналежністю багатьох скупників).

Водночас через тих же скупників асортимент кролевецьких переборних тканин збагатився "богуславськими" й "миропільськими" рушниками, "борисовськими", "камчатими", "ковровими" скатертинами. По всій Лівобережній Україні з другої половини ХІХ ст. поширювалися геометричні візерунки багаторемізного ткацтва "під борисовку", "у борисовку в обводах", якими славився осередок у слободі Борисівка, тепер Грайворонського району Білгородської області.

Аналогічні багаторемісні візерунки з дрібних прямокутників різної форми, що з відстані могли сприйматися великими колами, наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. були типовим явищем українсько-білоруського Полісся [3, с. 153-154], північно-східної Польщі, Угорщини та Румунії, активно поширюються на українсько-молдавському пограниччі в 1950-70-х рр.

Вияви регресу зумовлювались рядом чинників. В економічному плані – це подорожчання сировини, конкуренція фабричної продукції, що призводило до зменшення виробництва творів народного мистецтва, занепаду ремісничих і мистецьких навичок.

У соціально-культурному плані – розмивання властивої селянському суспільству регіональної та локальної визначеності творів, вплив засобів масової інформації, міського способу життя, цінностей індивідуалізму, що призводило до нівеляції, еkleктики, пригнічення надособистого етнокультурного начала психобіологічним авторським. Адміністративні обмеження впливали з політико-економічних (нищення ткацьких верстатів, утиски податками), політико-світоглядних міркувань (табування органічних для етносу знаків, сюжетів і різновидів мистецтва, нав'язування чужих).

Вияви регенерації також зумовлюються економічною, соціально-культурною, політичною ситуацією. Так, недостатність фабричної продукції компенсується зростанням художнього ремесла. Цьому ж сприяє мода на фольклор, яка періодично поштовхується, акцентуючи ті чи інші його сторони. Сприяння чи просто невтручання адмінорганів також призводить до кількісного і якісного росту традиційних виробів.

XX століттю притаманне посилення суб'єктивного фактора – ролі художника-організатора традиційного промислу, особистості майстра. Вони самі створюють умови для своєї творчості, організуються в офіційні й неофіційні спілки, досліджують спадщину, налагоджують постачання і збут, виховують послідовників, формують коло шанувальників і споживачів.

Особливо цінна спонтанна регенерація в селянському середовищі автентичних явищ, зокрема орнаментованих тканин, давніх геометричних зразків, які приходять на зміну натуралістичним, коли останні вичерпують свої варіативні можливості та чар новизни. Ці відродні процеси гальмуються браком видань з народного мистецтва. За їх випуском Україна посідає чи не останнє місце серед сусідніх держав.

Сучасний розвиток народної орнаментики багато в чому визначається змінами в структурі предметного середовища. Має значення, зокрема, поява і доступність нових технік і матеріалів, їхня якість, коливання цін на сировину фабричні вироби тощо. Стало звичайним те, що раніше було винятком співіснування в рядовому сільському інтер'єрі орнаментованих речей власного виготовлення і фабричних, як вітчизняних, так і імпортованих. У відповідності: за сільським смаком (стриманість барв і пластики природного середовища психологічно врівноважувала строкатість форм, кольорів, фактур у інтер'єрі), фабричні речі добиралися яскравого рисунка й забарвлення [12, с. 59].

Охоплення майже всієї території (й соціальних верств) республіки засобами масової інформації, мобільність населення розширювали звичний діапазон естетичного сприйняття, коригували співвідношення звичаєвості та престижності, активізували роль моди. Це, з одного боку, "велика" мода міста, формована зусиллями модельєрів та інших фахівців декоративно-вжиткового мистецтва, дизайну. З іншого – специфічний феномен сільської моди. В обох спільні психологічні основи: прагнення знайти свіжу форму, нові ракурси звичного. Проте сільській моді, що передусім виявляється в святковому національному костюмі, опорядженні й орнаменту житла, притаманний виразний регіональний і навіть локальний характер, більша спонтанність, тісно пов'язана з місцевою художньою традицією.

У місцевостях, де традиція візерункового ткацтва не переривалася, престижними часто вважають не традиційно орнаментовані вироби, а декоровані по-новому, запозичені з інших районів, друкованих джерел. І навпаки. Там, де

традиція перервалася, її відновлення сприймається оточенням як нове престижне явище.

Інтернетнічною ознакою сучасної орнаментики скрізь стає контрастна поліхромія, світлоносність, акцентування фактури. Про це свідчить і замилювання матеріалами, що мають сильний полиск: шовковистою пряжею, металізованими нитками, бісером, лелітками, дзеркальцями тощо. Загальний напрям розвитку – перехід протягом ХХ ст. від конструктивно-тектонічних до декоративно-прикрашальних принципів з наступним відродженням (у процесі поступового вичерпання художніх можливостей нового стилю) інтересу до геометричного орнаменту, строгості декору, більшої відповідності прикрас ужитковій доцільності, вимогам ощадливого використання матеріалу.

В усіх регіонах сьогодні тчуть багато рушників. Якщо для центру й сходу України то традиційний елемент хатнього декору, у більшості західних областей (крім Волинської та Рівненської) кілкові рушники входять у широкий ужиток лише на початку ХХ ст. Очевидно, через це ткані рушники Карпат і Подністров'я чимало запозичують з орнаментики більш розвинених тут видів килимарства, вишивки, багаторемізних човникових тканин, призначених для застеляння ліжок, оббивання стін попід вікнами [12, с. 59].

По-новому в усіх регіонах застосовуються традиційні для даних місцевостей орнаментні мотиви й художні прийоми. На Буковині й Бессарабії орнаментально-технічні цитати з давніх переміток, на Східному Поліссі – з "борисовських", "кролевецьких", "миропільських", "ткацьких" виробів минулого. Західному Поліссю притаманні підкреслення іншим кольором повздовжньої осі орнаменту (як у місцевому вишиванні занизуванням), стилістична подібність вишивки і ткацтва, імітація ткацтвом мережаного візерунка. Для Східного Полісся характерне перемежовування орнаментальних смуг суцільними кольоровими пасками без візерунка, компоновання квадратиків у шашечку на допоміжних смужках – розгранках. Для всього Полісся типове використання горизонтальних половинок основних мотивів для їх же обрамування.

Зигзагова й ромбічна фактура (окремо або в поєднанні) здебільшого застосовується на Подністров'ї в смугастому, пістрявотканому текстилі, де головне декоративне навантаження припадає на кольорові поєднання, а лінійний рисунок фактури помітний лише при детальному розгляді тканини, відіграючи додаткову роль.

Інакше використовується фактурна "графіка" на Західному Поліссі. Вона тут ще дрібніша масштабом, білі нитки основи й піткання близькі за барвою, завдяки чому не колір і тон, а світлотінь виявляє мікрорельєфний рисунок, що вкриває поле, у той час як кольорові смуги по кінцях рушника тчуться не рельєфно, а гладенько. На Східному Поліссі саме фактурний рисунок складає

головну оздобу рушників, ряден, скатерок-настильників. Виразності ромбічного й зигзагового візерунка сприяє контраст сірої або брунатної основи й відбіленого піткання. Пряжа штучного забарвлення (червона, зелена, синя) використовується як скупий додатковий акцент.

Сучасний розвиток орнаментики, при наявності етнічної, регіональної, локальної специфіки, відзначається, як і в попередні періоди, еквівалентною послідовністю фаз [7, с. 96; 8]. В останні десятиріччя скрізь укрупнюються рапорти декору, на нього впливають всілякі репродуковані поліграфією мотиви. Замість гармонійних поєднань ніжних тонів входять у моду контрастні сполучення відкритих барв, райдужна розтяжка кольору, тону.

Застосування фабричних барвників і пряжі призводить до колористичної жорсткості, сухуватого геометризму фактурного переплетення. Освоєння нових матеріалів і типів виробів інколи виливається в механічне збільшення мотивів, неузгодженість декору з матеріалом, наприклад щільне вишивання цупкими нитками, бісером на тонкому батисті, напівпрозорому нейлоні. Такі негативні риси компенсуються відрадними явищами спонтанного й організованого відновлення традиційного художнього ремесла, часом навіть у тих селах, де раніше воно було невідоме, емоційною свіжістю й сміливою новизною виробів, здатних до прискороного, порівняно з попередніми десятиліттями, вдосконалення шляхом відбору й колективної апробації вдалих варіантів [12, с. 60].

При всій, на перший погляд, спонтанності й різноманітності типів взаємообміну художніми ідеями, випадковості каналів запозичення, освоюється лише те, що відповідає внутрішнім закономірностям розвитку осередку, особистим уявленням майстрів про прекрасне. Коли новація суголосна потребам загалу, вона стає фактом колективного народного мистецтва, а в протилежному випадку лишається самодіяльним захопленням одинака [12, с. 60].

З початку ХХ ст. у народній орнаментіці посилюється еkleктика. Масове розповсюдження друкованих взірців для стилізовано-натуралістичного вишивання хрестиком витісняє давні місцеві техніки й візерунки. Натомість традиційні вишивані узорі запозичуються для різьблення, кераміки, металообробки. Подрібнюються форми орнаменту, частими й монотонними стають його ритми. Поширюється багатобарвність, тональна розтяжка кольору.

Поступова переорієнтація народних художніх промислів на міський, закордонний ринок зумовила появу в осередку художника з академічною освітою, який стилістично спрямовує майстрів у відповідності з кон'юнктурою попиту. Відтак орнаментика тепер еволюціонує не стільки внаслідок іманентного розвитку народного мистецтва, скільки під тиском зовнішніх обставин. Інколи це виливається у ретростилізацію нових творів під давні музейні зразки, або,

навпаки, у різновиди "фольклорного модерну", новітнього "фольклорного академізму" [12, с. 61].

Орнаментика спонтанного народного мистецтва, не організованого у фабричноподібний промисел, еволюціонувала протягом ХІХ-ХХ ст. у напрямі введення взірців із друкованих видань, ізоморфних зображень, міграції мотивів, поліхромії. В умовах захоплення зовнішньою натурною достовірністю вишивка хрестиком, якою легко відтворити будь-яке зображення, стає стилеутворюючим фактором для ткацтва, килимарства, різьблення, архітектурного декору.

Зробимо невеличкий порівняльний аналіз символіки кераміки та ткацтва. Прагнення до оновлення орнаментики в 2-й половині ХХ ст. часом супроводжувалося механічним збільшенням (або, рідше, зменшенням) розмірів елементів і мотивів. Коли ж подібні інновації вичерпують свої варіативні можливості й втрачають чар новизни, відновлюється інтерес до місцевої класики, до відтворення старовинних зразків. Навіть при побіжному порівнянні декору опішненських гончарних виробів, створюваних в межах інноваційного напрямку, із традиційними рушниками Полтавщини та інших центральних регіонів України, знаходимо значну кількість майже однакових орнаментальних мотивів, що дозволяє говорити про спільне першоджерело, на основі якого вони розвивалися [12, с. 61].

Цим першоджерелом є барокова рослинна орнаментика, яка виступає органічним доповненням іконопису, різьблених іконостасів, архітектури кінця ХVІІ-ХVІІІ ст. Особливого поширення рослинні орнаменти набули в літургійному шитві доби бароко, однією з головних ознак якого стала "формотворча роль орнаменту в загальній структурі художнього образу, його органічна єдність з сюжетною частиною. Власне рослинний орнамент, що демонструє невимушену свободу малюнка, соковитість форм, їх енергійний пружний рух, став основою, тим емоційно піднесеним середовищем, у якому формувалися і з яким були суголосні сюжетні зображення". Найвищого прояву стиль бароко набув також у вишивці шовком, якою оздоблювали підризники. Збереглася велика кількість фрагментів таких вишивок ХVІІІ ст. з пишними рослинними орнаментами, виконаними гладдю, старокиївським швом.

Саме ця орнаментика і стала основою, на якій протягом ХІХ ст. розвивалася вишивка рушників центральних та східних регіонів України, і саме її мотиви ми бачимо в декорі опішненської кераміки ХХ ст. Однак, шляхи проникнення барокових мотивів у вишивку та гончарство докорінно відрізняються. Орнаментика рушника формувалася набагато раніше і природним шляхом, без зовнішнього втручання у закономірний процес розвитку народного мистецтва. В гончарстві Опішного ми маємо справу із "насильницьким" запровадженням "згори" чужорідних для керамічних розписів

мотивів, механічно перенесених з інших видів мистецтва (насамперед з шитва) [12, с. 62].

Орієнтація гончарів Опішного на мистецтво доби бароко опосередковано пов'язана із зростанням національної свідомості в середовищі української інтелігенції на зламі XIX-XX ст. Вироби опішненських майстрів того часу є своєрідною проекцією так званого українського стилю – національного варіанта модерну.

Зародження нового напрямку в декорі опішненської кераміки пов'язане із діяльністю у містечку представників Полтавського губернського земства, яке економічну підтримку гончарного промислу поєднувало із впливом на художні особливості виробів, що мали відповідати запитам часу, тобто бути "національними"[12, с. 62].

Вважалося, що справжня національна традиція у народному мистецтві, зокрема в гончарстві, втрачена і її необхідно відродити. Доба бароко слушно вважалася найвищим злетом в історії вітчизняного мистецтва. Візерунки тієї доби мисляться істинно народними. На їхній основі художники розробляють ескізи для оздоблення архітектури (славнозвісний будинок Полтавського земства В.Кричевського), а також для запровадження у декор виробів народних майстрів.

На зламі XIX-XX ст. в декорі опішненської кераміки зароджується новий напрямок, що на середину XX ст. перетворюється на усталену традицію. Нововведення стосуються мотивів, виконуваних в техніці підполивного контурного розпису. Першоджерелом інновацій, як вже відзначалося, стала барокова орнаментика (насамперед мотиви шитва). Значна кількість мотивів гончарного розпису і вишиваних рушників майже однакові й мають безпосередні аналогії в давньому шитві. Більшість елементів орнаменту перетворилася на своєрідні канони, які спрощуються або ускладнюються. Проте принцип зображення того чи іншого елемента не змінюється: квітка подається площинно або у розрізі, зберігаючи в абрисі свою першооснову.

Розглянемо головні мотиви, які найчастіше зустрічаються в декорі опішненських керамічних виробів та у вишивці традиційних полтавських рушників і мають безпосередні аналогії в бароковому шитві [12, с. 72].

Варто відзначити, що манера трактування **цих** мотивів, їх поєднання із загальною композицією декору певного твору, характер варіювання в гончарстві і вишивці докорінно відрізняється, що обумовлено специфікою кожного з видів народного мистецтва.

Один з досить популярних мотивів шитва – так зване "гранатове яблуко" – утворений овалом з подвійним хвилястим (іноді зубцеподібним) контуром, у який вписуються крапки або плями, вгорі розміщуються три відростки. Майже без змін ми бачимо його в декорі рушників XIX ст. та в

розписах опішненської кераміки початку й першої третини ХХ ст. У гончарстві у 1940-х роках даний мотив ускладнюється, отримуючи багато доповнень, а у 1950-х роках розробка його внутрішньої частини спрощується, хвилястий контур залишається тільки із зовнішнього боку. В окремих випадках відсутні навіть крапки. Три відростки у вершинах нагадують трилисник або збагачуються завитками. Іноді зовнішній край ніби розсувається вгору і квітка набуває віялоподібного окреслення.

В гаптуванні зустрічається елемент, що складається з середини "гранатового яблука", – овал, оточений пелюстками (заокругленими чи загостреними). Зрідка цей елемент вводиться у керамічний розпис та в декор рушників.

Тюльпаноподібні та віялоподібні квіти надзвичайно різноманітні. Кілька їх різновидів у шитві перетворилися на своєрідні канони в рушниках та кераміці. У гончарних розписах вони збагачуються ягідками, "накапуванням", завитками, пелюстками різної конфігурації, які вписуються у традиційний контур мотиву, варіюючи його й лише зрідка змінюючи. У цій групі можна намітити дві головні схеми: квітка складається з трьох-п'яти пелюстків, нагадуючи тюльпан (рідше – крин), іноді пелюстки розташовані у вигляді віяла. У другому варіанті в нижній частині наявні дві пелюстки (зрідка – три-чотири), між і над якими розміщені трилисники, кола, дуги, ряди пелюсток або "накапування". Іноді мотив, зберігаючи усталену композицію, утворюється трьома пелюстками, верхня з яких намічена рівною чи хвилястою лінією [12, с. 73].

Круглі квіти в кераміці мають кілька варіантів, причому не завжди можна знайти аналогії в бароковій орнаментиці. У шитві, рушниках і гончарстві зустрічаються квіти, які складаються з серединки й хвилястого контуру, а також утворені шістьма заокругленими трохи витягнутими пелюстками. Популярні складні розети з двох, ніби вписаних одна в одну квіток й заповнених "накапуванням", колами, крапками тощо. Сам принцип сполучення двох квітів іде від давнього шитва, проте народні майстри – і гончарі, і вишивальниці – значно збагатили його і винайшли стільки варіантів, що першоджерело в окремих випадках майже не відчувається [12, с. 74].

Крім квітів, в орнаментиці керамічних виробів і рушників популярні різноманітні пуп'янки, ягідки, завитки. У бароковому шитві листя зустрічається досить рідко, а в опішненській кераміці й полтавських рушниках – це необхідний елемент рослинного декору. Проте все одно у трактуванні вгадується першооснова барокових вишивок і також можна говорити про певну канонізацію. Найбільш характерний для Опішного листок (він зустрічається і в рушниках), один бік якого прилягає до стебла, а другий намічено хвилястою лінією. По суті, це лист аканта. Малювальниці називають цей лист

"опішненським", згадуючи, що під час навчання від них вимагали його відповідного вирішення. Майже ідентичне листя бачимо в шитві. Рідкісним у гончарстві й досить популярним у рушниках є листя із хвилястим контуром (часом нагадує дубове). Знову ж таки аналогії знаходимо в шитві.

Поширеним елементом орнаментики в гончарних розписах, вишивці рушників і, звичайно, у шитві є виноград. Зрозуміло: символіка його пов'язана зі православною традицією. Цікаво, що це один з небагатьох орнаментальних мотивів, які зустрічаються в опішненській кераміці "доземського" періоду.

У шитві шовком зображення птахів відсутні, а в полтавських рушниках вони надзвичайно популярні і нерідко зустрічаються в опішненських керамічних розписах. В гончарстві кінця ХІХ – початку ХХ ст. – це поодинокі зображення на виробах, не пов'язаних із "земськими" впливами. В радянський період зображення птаха влітаються у бароковий орнамент. Навіть коли орнітоморфний мотив розміщується в центрі композиції, він рідко буває поодиноким (як на давніх речах) і співіснує з рослинними елементами, майже не відрізняючись від них розміром. В даному випадку ми маємо справу із продовженням давньої традиції: адже образ птаха є одним з найархаїчніших в українському народному мистецтві і зустрічається в декорі майже усіх його видів.

Аналіз спільних рис в орнаментіці опішненської кераміки і полтавських рушників дозволяє зробити досить цікаві спостереження щодо формування традицій в народному мистецтві. У рушниках ми маємо справу із поступовим розвитком орнаментики доби бароко в її так би мовити "низовому" варіанті: народні вишивальниці відібрали, переосмислили і розвинули ті барокові мотиви, яві найбільше відповідали ментальності українського селянина. Підкреслюємо: процес відбувався поступово й у закономірній для народного мистецтва формі. В гончарстві Опішного також мало місце "опускання" орнаментальних мотивів "згори", тобто із середовища високого мистецтва у народне, але воно було насильницьким. Опішне не мало власної традиції барокових розписів (як, наприклад, Дибинці). І тому формування нової традиції там відбувалося зовсім іншим шляхом, який був досить болісним для народного промислу [12, с. 75].

В Україні одним із найпоширеніших видів декоративного мистецтва була й досі є вишивка, хронологічні рамки якої не можливо окреслити. Виконувалася вона різними нитками, з різними орнаментами, та різних вжиткових речах, простирадлах, наволоках, скатерках, сорочках, рушниках. Часткою нашого побуту від сивої давнини до сьогодні є рушник, який супроводить постійний епітет "чисті". Чисті рушники, насамперед є відповідниками чистоти духовної, символами високих естетичних та етичних ідеалів.

Видовжені прямокутники рушників за формою нагадують поля, дороги. Засіяні зерном орнаментів, вони певною мірою і є символами доріг: ними вітають гостей, їх дарують на згадку, дівчата подають рушники старостам, готуючись у дорогу до нового життя [5].

(За О.Ковальовим)

Рушник – це і оберіг, і прикраса в хаті, і родинна пам'ятка, і деталь традиційного одягу, його можна порівняти хіба що з народною піснею; разом з нею український рушник є символом України.

Рушниковий орнамент, відбиваючи почуття й думки українського народу, є виразником і його самого, його смаків та уподобань, переживань і прагнень. У рушникових орнаментальних знаках можна вбачати своєрідну промову, вгадувати відлуння часів, читати у цих вишиваних текстах оповіді про "неперелічені події суспільного і особистого життя українців" [12, с. 82].

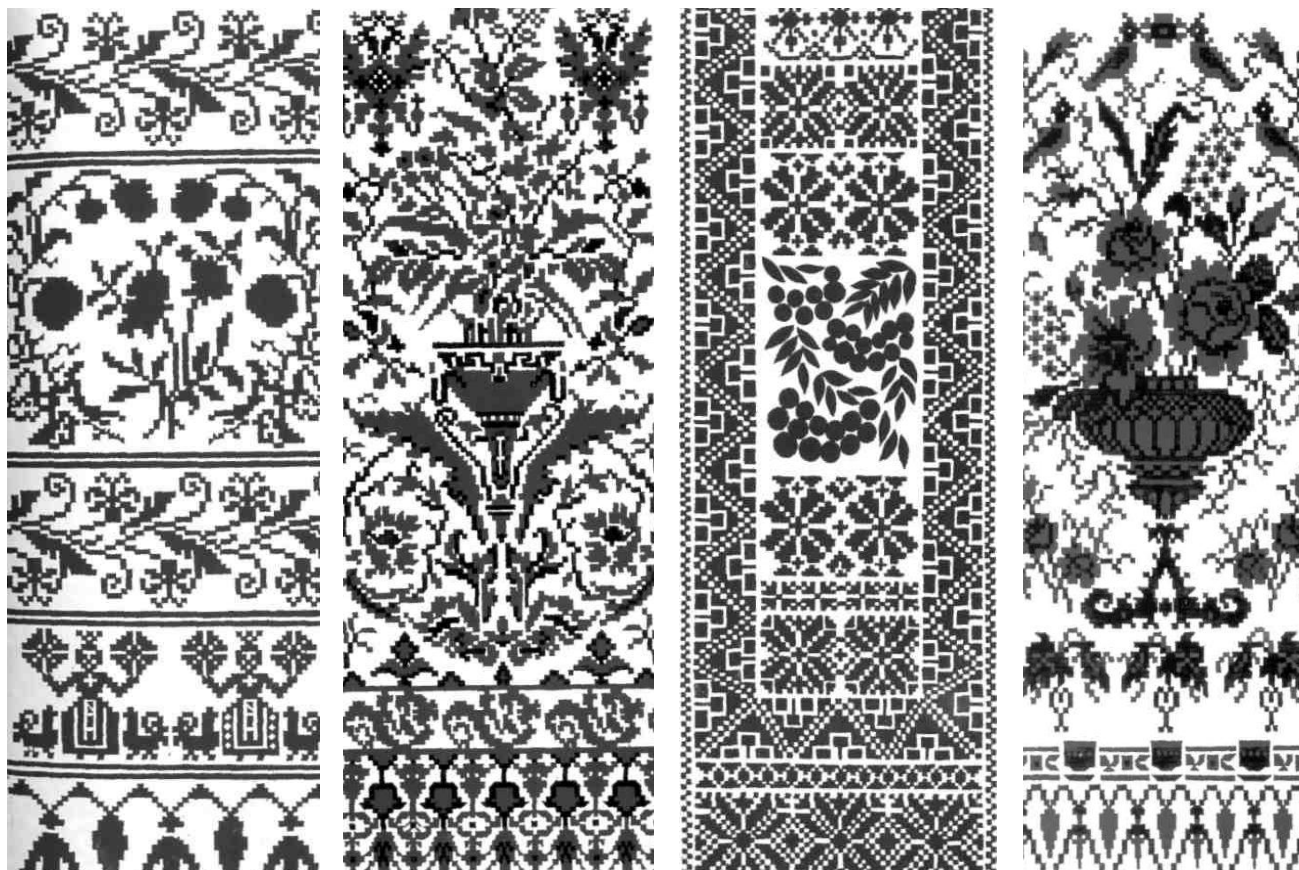
Рушник в Україні здавна був окрасою хати і громадських будівель. Кожне село створило свій, часом і не один образ рушника. Як і народне вбрання,

килим, гончарні вироби, він має свої місцеві особливості – утворилися певні типи за техніками виготовлення і оздоблення, улюбленими орнаментами, багато з яких є давніми, традиційними.

Вишиваний рушник на Чернігівщині, як і по всій Україні, бував часто співзвучний з орнаментом тканого. Червоні вишивані рушники, як і ткані, часто мали вкраплення синього або чорного кольорів.

Найулюбленішим узором було "деревце", "вазон", "квітка", були поширені мотиви з птахами та стилізованими зображеннями жіночої постаті тощо.

В фондovій колекції заповідника є зібрання народної тканини кінця ХІХ – початку ХХ століття. Найбільший розділ налічує 53 одиниці рушників, які є різні за розмірами, з різними орнаментами, різних кольорів. Колекція рушників дорядянського періоду має оригінальні зразки. Серед них рушник, вишитий хрестиком червоною і сірою заповлочною із зображенням винограду і виноградно-калиново-хмельового листа означає віру в нереальність... На думку О.О.Потебні, фольклорний "сад-виноград" символізує чудесне дерево, від якого залежить добробут людини.

(За О.Ковальовим)

Над виноградом вишитий напис: "Шила Марія П.", ось таким чином майстриня вирішила зберегти про себе пам'ять своїм нащадкам. Ці рушники не можна було продавати, віддавати у чужі руки. Споглядаючи далі, на рушнику

зображено 2-х птахів у вигляді голубів. Символ світової душі, між якими вишите дерево – "дерево життя". Світове дерево канонічно зображується таким, що переростає з посудини – вазона чи чаші, вказуючи тим самим на джерела свого кореня з космічного об'єкта – Світового дерева у такому його варіанті, як Дерево Пізнання. Це поєднання Дерева Життя та охоронця-птаха означає єдність трьох планів буття – неба, землі і підземного світу. Над всім цим комплексом зображено корону (вінець), яка може відтворити різні символічні значення, наприклад, прагнення і досягнення бажаного – вінець переможний, вінець слави, любові, доброти; весільний обряд – вінчання і поховальний обряд – вінець пам'яті. Отже, рушникові вінці-корони є предметами-емблеми, що символізують ідею вищості. Поставивши над звичайним узором корону, тим самим вишивальниці могли дати оцінку власній творчості, сказати: "вишито чудово", "узор – знаменитий", або ж людина, обставина, про яку думалось чи мріялось під час вишивання – "прекрасні"[12, с. 83].

Між орнаментами узору рушника – прошва ручної роботи, на якій також рослинний орнамент, завершується рушник тією ж орнаментальною прошвою.

(За О.Ковальовим)

Кролевецькі рушники і панно колекції О.Саєнка характеризуються вишуканою орнаментикою, своєрідністю декоративних композицій, витканих

монументальними формами на поздовжніх полотнищах. Для них властиві геометричні узори: пряма, зазублена чи хвиляста смуга, гострокутна розетка, ромбовидні фігури у різноманітному трактуванні, які часто поєднані зі стилізованими мотивами плаваючих птахів, розквітлих вазонів, деревом життя з бутонами, архітектурних силуетів, символу царської влади – двоглавого орла, увінчаного короною.

Строга ритмічність фрагментів в композиції, чергування орнаментальних мотивів із горизонтальними смугами, симетричність зображення, чітка система червоних кольоронасичених форм, які активно виділяються на білому тлі полотна, надає колекційним рушникам монументальності. Техніка ткацького перебору, де виконані перебором орнаменти поєднуються з гладким або скісним тканням полотна і укладаються виразним рельєфом, робить узори фактурно-пластичними, збагачує їх ефектами м'якого тонування, надає їм вишуканої декоративності [12, с. 83].

Народні майстри знаходили найкращі співвідношення пластичного перевірного декору з розмірами та призначенням тканини і вміли поєднати в цільні композиції фактурні та орнаментально-колеристичні ефекти.

У більшості кралевецьких тканин кайма відсутня, в інших – вона розітнута або суцільна, може складатися з кількох смуг різної конфігурації або геометричних елементів. Урочисті кралевецькі панно мають складне обрамлення з кількох смуг – прямих і зигзагоподібних, від яких відходять різної форми розетки. Одні рушники всуціль заткані візерунками, в інших вони густішають по краях і рідшають до середини; деякі з них прикрашені короткими китицями. На кінцях рушників зустрічаються написи: "Г. Кралевець", один із них датований 1911 роком.

У геометричних орнаментах кралевецьких тканин закладені правічні знаки – символи. Прямою горизонтальною смугою позначається – земля, хвилястою – вода, хрестом – вогонь. Квіти-зірки, зібрані в геометричний орнамент, – це уявлення про структуру Всесвіту, упорядкованого і гармонійного. І знову засіяного, щоб нести паростки життя у далекі світи.

Восьмипелюсткова розетка чи квітка – знак Сонця. Ромбічні знаки – символи плодючості Землі-матері, щедро засіяної і зігрітої сонцем. Але і сама земля – складова Всесвіту з безліччю зоряних систем і сонцем, що уособлює священний космічний Вогонь [12, с. 84].

Берегиня – символ життєтворчої матері-природи, жінки-матері і Дерево життя, що сформувало із мороку Космосу чітку систему Всесвіту. Мати-природа, яка несе в світи і суть творення, і суть захисту, а через це – вічне оновлення та гармонію життя. Віття – підняті до гори руки Берегині, що обтяжені земним насінням розвитку, але тільки вона знає час магічного

помаху – засіву. Рушник з образом Берегині виступав як родовий, сімейний оберіг.

Давні українці вірили, що птахи здатні приносити людям щастя, сприяють їхньому добробуту, а також втілюють тепло і світло. Качечки, півники передаються в профільному зображенні та вигляді зверху, як у мотиві "літаюча пташка". Два трикутники, з'єднані вершинами-крилами, а між ними тулуб у вигляді видовженого прямокутника – стилізоване трактування птаха в польоті різноманітно зустрічаються в тканинах.

Колекція крелевецького перебірного ткацтва вражає урочистою святковістю, монументальною декоративністю і неповторною красою. Вона надихала О.Саєнка на глибше пізнання народного мистецтва, творення нових образів. Варто нагадати, що О.Саєнко активно використовував крелевецький рушник у проектах інтер'єрів сільської хати; в одних – вони обрамляють ікони чи іконостас на покуті, в інших – представлені як твори-панно, що прикрашають житло українців [12, с. 85].

Для наших прабабусь і бабусь хрест, молитва, великодня крашанка, як і рушник, паляниця, вогонь у печі, обручка, пучечок певного зілля, пов'язаного навхрест, а також слова "Добрий день!", "З Богом!", "Бувайте здорові!", як "не убий", "не укради", – були не просто предметами і словами, а знаками добра і сили, заступниками від нещастя, були – оберегами.

Рушники, як ніякий інший вид тканини, використовувались для різних потреб і дуже різноманітних нагод. Як традиційна галузь домашнього професійного ткацтва виробництво рушників досягло високої технічної досконалості. На протязі довговікового побутування воно вдосконалювалось відповідно до функціонального значення, диференціювався вигляд рушників, кристалізувався характер їх орнаменту [12, с. 86].

За принципом ужитковості виділяються три основні типи рушників: декоративні, побутово-гігієнічні та обрядові.

Класичним типом декоративних рушників є "кілкові" рушники. Цей тип характерний для центральних і південно-східних районів України і вузькою смугою охоплює все Українське Полісся – від Сумщини, Чернігівщини до Волині на заході. Такі рушники розвішували на вбитих в стіну кілках над вікнами, одвірками. Середню частину рушника складали, перевішували на кілках, спадаючі донизу кінці надівали на прутик, щоб повністю показати орнамент.

Від усіх інших рушників вони відрізняються великими розмірами (2,5-3,5м довжиною і 0,4-0,55м шириною). Фон рушника – завжди білий.

Орнамент – виведений заповночю червоного кольору, який гарно відбивається на сніжно-білому лляному полотні. На давніших рушниках орнамент витканий перетиком, або технікою перебору.

Територія поширення "кілкових" рушників у західних областях обмежується Ровенським і Волинським Поліссям. Тільки під кінець першої чверті ХХ ст. під впливом культурних зв'язків із східними областями України декоративні рушники як настінна прикраса поширюється в інших районах західних областей.

До того часу на Львівщині і Західному Поділлі прикрасою стін, точніше образників, міжвіконних простінків, одвірків були штучні квіти.

Особистий інтерес представляють такі рушники, які дають уявлення про розмаїття технічних прийомів ткацтва і багатство художніх рішень, тісно пов'язаних із застосуванням виробів. Так весільні рушники рівномірно вкривалися орнаментами, а "кілкові", або "божники", мали більш легку середню частину і орнаментайно навантажені кінці. Окрім загальних стилістичних рис, українські рушники мають багато місцевих особливостей, що виявляється у прийомах ткання, будові орнаменту, трактуванні окремих орнаментальних мотивів, у колірних співвідношеннях тощо.

Наприклад, кролевецькі рушники відзначаються особливою декоративністю та монументальністю. Привертають увагу рушники із зображенням культових споруд-церков, дзвіниць. Надзвичайно цікава група рушників поліської зони, так звані "божники", або "завіски", якими прикрашали іконостас [12, с. 87].

Кролевець за своїм географічним положенням належить до історико-етнографічного району Полісся – одного із давніх осередків матеріальної та художньої культури України.

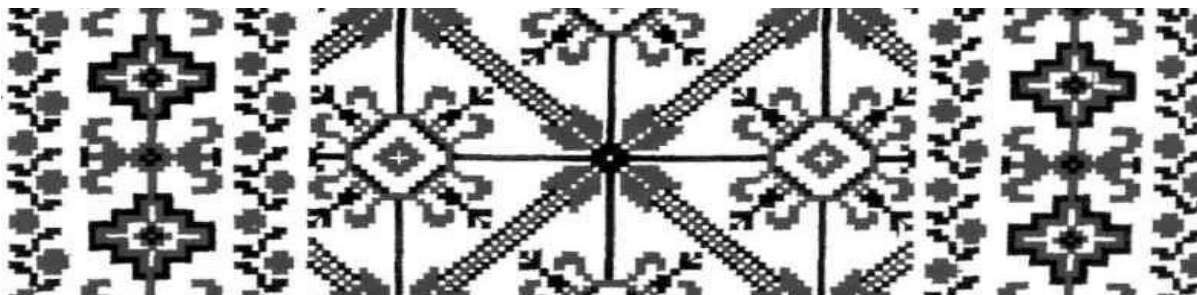
Простежити зародження та розвиток ткацтва на цій території дуже важко за браком археологічного матеріалу. Але все-таки предмети, знайдені в розкопках ранньослов'янського періоду поселенні Зимне та в Ранковецькому городищі, свідчать, що ткацтво існувало на Поліссі спрадавна. Сприятливі умови клімату для вирощування льону та конопель, що були справжньою базою ткацтва, а також потреба в тканині зумовили його широту розповсюдженість.

Новий період розвитку припав на кінець ХVI – початок ХVII ст., коли знесилена за татарщини земля у передчутті національно-визвольних змагань українського народу знову ожила.

З'явилися нові міста, серед них: Кролевець. Вже в ХVIII ст. кролевецьке ткацтво почало набувати характеру промислу. Архівні документи свідчать про те, що тут існував цех ткачів. Виробляли вони, окрім рушників, полотно для одягу, скатертинки, рядна тощо [12, с. 88].

Велику цінність становить для нас орнамент, що прикрашає ці тканини. Найкраще він зберігся на рушниках. І це не дивно. Адже рушник супроводжував українця від народження до смерті, був учасником всіх важливих моментів його життя.

Він – неодмінний і як ритуальний, і як культовий предмет під час дійств і церемоній . Ще живі по селах дідусі і бабусі, які пам'ятають , як рушниками була вбрана хата, і була вона як дівчина на виданні. Подібного не стрічаємо в жодного народу. Нам до останнього часу, починаючи зі шкільної парти, вбивали в голову, що український народ порівняно молодий, сформувався десь XIV-VI століттях. Наші рушники дають справжні аргументи на користь думки, що ми, як народ, нараховуємо, може, й не одне тисячоліття. Їх мотиви і символи цілком відповідні українському національному світосприйманню, укорінені в сивій минувшині. Частина з них, маючи довге художнє життя, зазнала різних видозмін, зберігши лише окремі риси; ознаки. Але деякі зображення в узорах не підлягали глибокій переробці, дійшли до нас мало зміненими [12, с. 88].

(За О.Ковальовим)

Виражаючи свої поняття про світ умовними знаками, наші предки позначали прямою горизонталлю землю, хвилястою – воду, хрестом – вогонь. Ромби, кола, квадрати, розетки, зірки – це мотиви солярного орнаменту, пов'язані з культом сонця та небесних світил.

Сонце в язичницькому культі було символом вищого божества. Посередником між Богом – сонцем і людьми виступала Богиня-Берегиня. Зображували її з піднесеними, як у Оранти, руками. Часто (особливо пізніше) її заміняли "квітучі вазони", "дерево життя". Богиня – Берегиня означала в народному розумінні початок життя. Вона матір всього живого на землі, захисниця хатнього вогнища. їй належали повітря, земля, вода. Звідси і увага до рушників, де її образ заповнював центральну частину. Рушник виступав як родовий, сімейний оберіг. Звідси і вираз: " На рушничок стану" – рушник при одруженні оберігав у родині мир і злагоду. Звідси – хліб-сіль на рушнику. Звідси – опускання на рушниках у могилу, коли душу чекає потойбічне життя [12, с. 89].

Згаданий мотив посідає одне з центральних місць в роботах Крелевецьких майстрів. Зустрічається він у вигляді "Дерева" з трьома квітками. Нижня частина його трактується як вазон або трикутник. Жіноча постать трансформується в квітку.

Стихія повітря і води представлена в язичницькому культі птахами. Давні українці вірили, що птахи здатні приносити людям щастя і сприяють їхньому добробуту, забезпечують родючістю землю, відвертають лихо. Птахи втілюють також тепло і світло (давні вірування знайшли своє відбиття в народній казні про жар-птицю, перо якої освітлювало шлях людям).

В орнаменті вони зберегли свої форми: вгадуємо голівки, крила, лапки. Качечки, півника, "літаючі птахи" передаються в профільному зображенні та виді зверху, як у мотиві "літаюча пташка". Два трикутники з'єднані вершинами-крилами, а між ними тулуб у вигляді видовженого прямокутника – стилізоване трактування птаха в польоті, були широко розповсюджені в різних варіантах в орнаменті Кролевецького рушника [12, с. 89].

Чи не характерніша ознака Кролевецького рушника – чергування окремих орнаментальних мотивів з горизонтальними прямими різної ширини. Цілком можливо, що в прадавніх рушниках така композиція містила в собі певний зміст, а до нас дійшла просто як декоративний прийом орнаментізації виробу. Я не випадково на початку згадала про тривалі роздуми вчених. З рушників озивається мудрість предків – їх знання про світ зовнішній і внутрішній, про душу людську, про космос буття. На жаль, ми не відчуваємо і не знаємо всього того, що відчував і знав 100-200 літ тому кожен селянин. Для українця рушник значно більше, ніж традиція.

В середині XIX ст. кролевецькі ткани рушники набувають такої художньої досконалості, що завойовують собі славу як на місцевих річних ярмарках – Вознесенському та Воздвиженському, так і по всій Україні та за її межами. Художнє ткацтво цього осередку все більше набувало характеру промислу. Неабияка заслуга в тому Ларіна Ринді, який мав зв'язки з московськими фабрикантами та іншими фірмами і постачав ткачів білою бавовняною та червоною пряжею.

Нині в Кролевеці плідно працюють художники та майстри примножуючи здобутки предків, нагадуючи нам про код нашого роду [12, с. 90].

У РУШНИКАХ – КОД УКРАЇНИ

Орнаментика та символіка Кролевецького ткацтва

Петриківку без розпису, Опішню без куманців, Вологду без мережив, а Кролевець неможливо уявити без рушників. Кролевецьке ткацтво характеризується тканням, яка не повторюється в інших районах крани, чітко виробленої системи орнаментально-композиційного декорування.

Для кролевецького рушнику характерне поєднання білого і червоного кольорів. На білому, рідше червоному тлі між густо червоними паралельними смугами ткався багатий орнамент. Одні рушники заткані суціль візерунками, на інших вони є густішими. Відомі старовинні рушники суціль заткані візерунками. Це було тло, а орнамент на ньому творили залишені незатканими білі прямокутники, розташовані ланцюжком, то врозсип, то зірчасто рівні й паралельні лінії.

Ткачі передавали навколишній світ умовними знаками: прямою горизонталлю землю, хвилястою воду, хрестом вогонь (рис. 4) [9, с. 27].

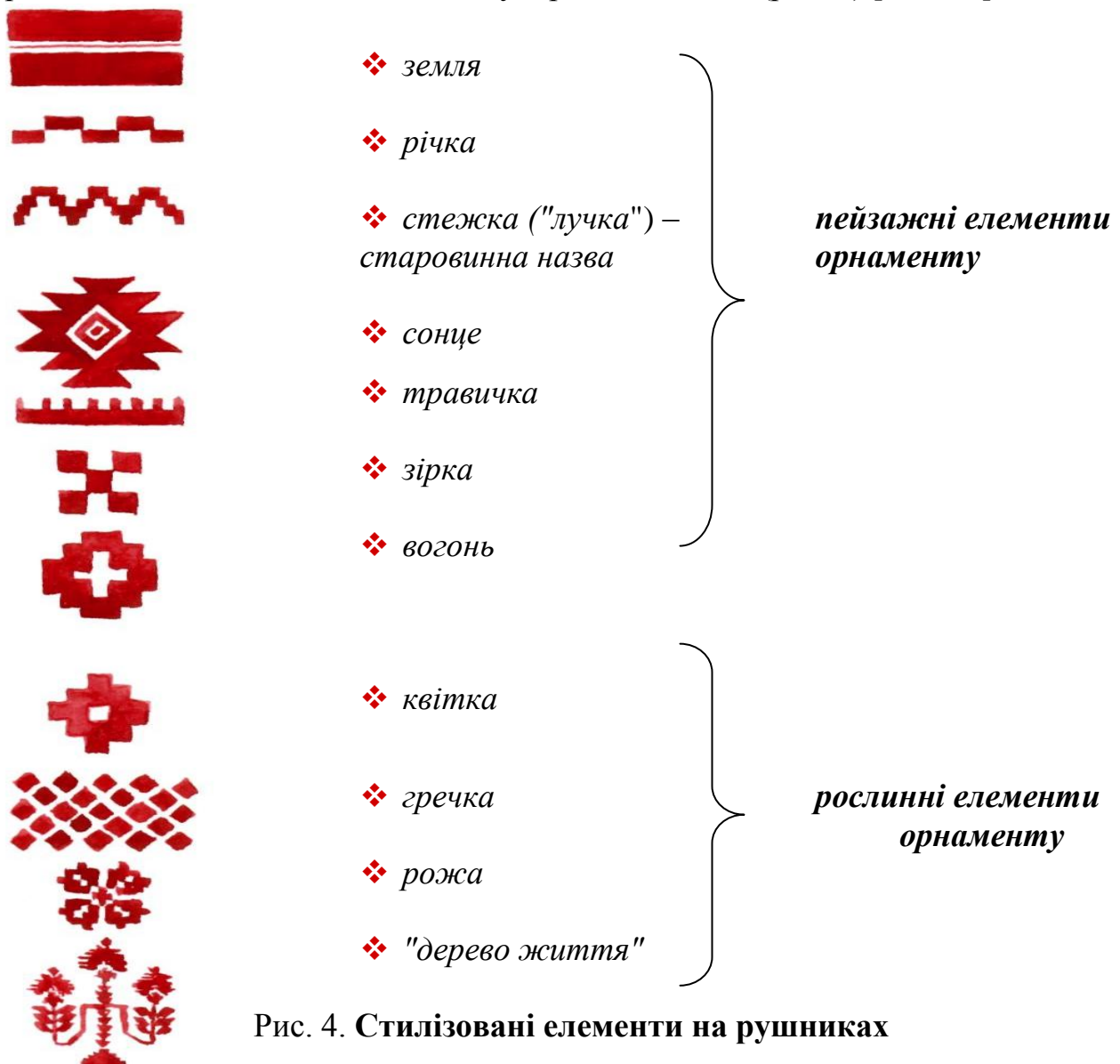

Рис. 4. Стилiзовані елементи на рушниках

Найбільшою виразністю позначені крелевецькі сюжетно-тематичні декоративні рушники і панно. Характерною особливістю їх є те, що орнаментальні композиції переважають над фоном. Це геометричні мотиви розет, ромбів та геометризовано-рослинні зображення "дерева життя", вазонів, квітів та інші. Основне композиційне навантаження в рушниках зосереджено на нижніх площинах, де ритм орнаментальних смуг більш насичений і напружений. Виділяється провідний мотив – лаконічно-графічний, з рельєфно виступаючим силуетом, соковитістю колориту. В обрамленні вужчих узорних або гладкотканих смуг він звучить то лірично, то монументально-декоративно.

На вимогу часу, згодом, почали з'являтися царські орли, церкви, монастирки. Часто на крелевецьких рушниках зображується Богиня-Берегиня, яка була посередником між сонцем і людьми, з піднесеними руками. Пізніше (часто) її замінили "квітучі вазони", "дерево-життя". Богиня-Берегиня означала в народному розумінні початок життя, вона – мати всього живого на Землі, захисниця хатнього вогнища. Їй належали повітря, земля, вода, її образ заповнював центральну частину рушника (рис. 5).

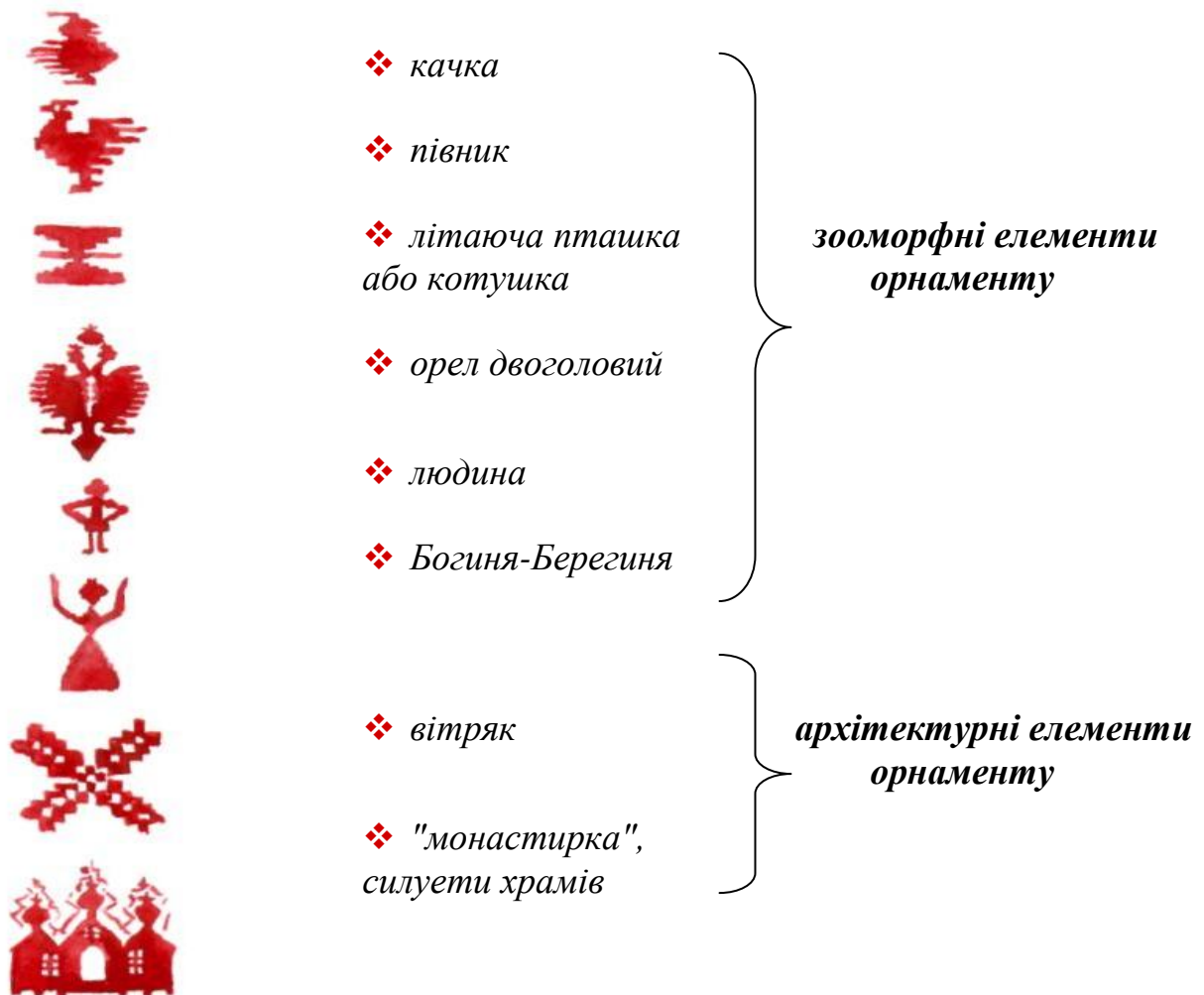

Рис. 5. Стилiзовані елементи на рушниках

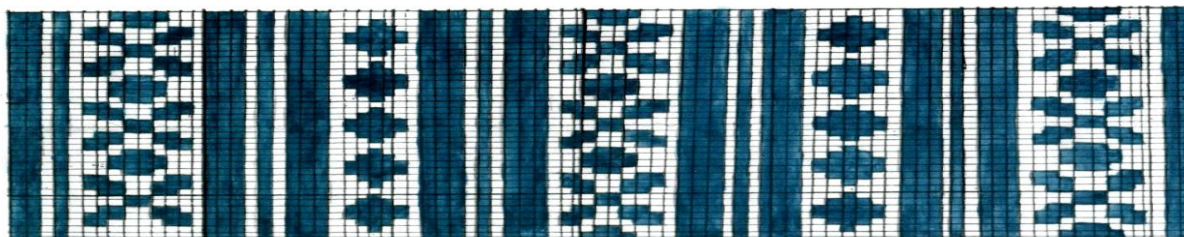
Із наближенням до середини рушника напружений ритм чергування орнаментальних смуг зменшується, і в центральній частині розміщені переважно вузькі смужки, поодинокі мотиви або зовсім вільне тло.

Згаданий мотив посідає одне з центральних місць в роботах кралевецьких майстрів. Зустрічається він у вигляді "дерева" з трьома квітками, нижня частина якого трактується як вазон або трикутник. Жіноча постать трансформується в квітку.

Українці здавна вірили, що птахи здатні приносити щастя, сприяють добробуту, забезпечують родючість землі, відвертають лихо. Птахи висвітлюють також тепло і світло.

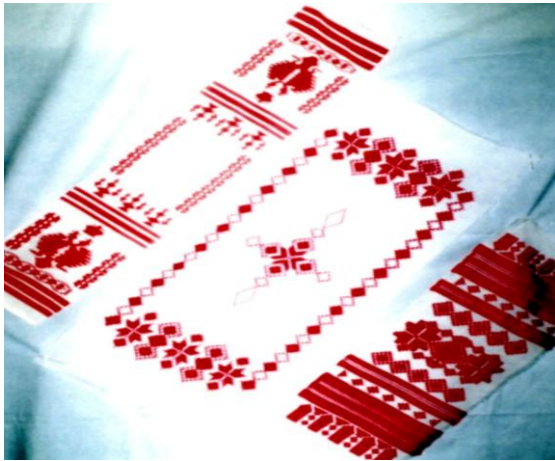
В орнаменті зберігаються природні форми птахів – голівки, крила, лапки. Качечки, півники, "літаючі птахи" передаються в профільному зображенні та вигляді зверху, як у мотиві "літаюча пташка". Два трикутники, з'єднані вершинами крил, а між ними тулуб у вигляді видовженого прямокутника – стилізоване трактування птаха в польоті – широко розповсюджені в різних варіантах.

Найхарактерніша ознака кралевецького рушника – чергування окремих орнаментальних мотивів з горизонтальними прямими різної ширини. Цілком можливо, що в прадавніх рушниках така композиція містила в собі певний зміст, а до нас дійшла як декоративний прийом орнаменталізації виробу. З рушників озивається мудрість предків – їх знання про світ зовнішній і внутрішній, про душу людську, про космос, всесвіт, буття.

Для виготовлення переборного кралевецького рушника використовується дерев'яний ручний верстат, оснащений блочково-валиковою заправкою: 4 ремізки з розсипною пробіркою ниток основи; 4 підніжки, які з'єднуються з ремізом рядовою підв'яззю; ремізки, зв'язані попарно через блоки, а дві пари їх – через валик. На білому полотні червоні смуги виконуються атласним переплетінням, інколи репсовим (уточним). Орнамент виконується різними техніками ручного перебору з вибором. Вибір – це творчість виконавця, він прикрашає орнамент і підкреслює його.

Від стародавнього рушника кралевецькі ткачі сміливо взяли геометричний орнамент і розширили гаму кольорів. Малюнок став більш насиченим, об'ємним, чітким, чимось нагадує вишивку.

*Перебірні доріжки
за традиційними мотивами*

Доріжка "Кролевецькі веселка"

Кролевецький рушник неодмінний ритуальний, культовий предмет під час дійств і церемоній, є не лише обов'язковою приналежністю, але й народним символом. Рушник виступає як родовий, сімейний оберіг.

Рушник, як загально вживаний у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. символічно-знаковий ритуальний предмет, в оформленні інтер'єру українського житла на переважній більшості території України набув масового поширення не раніше кінця ХVІІІ ст. Це переконливо стверджують тогочасні наявні джерела, в яких серед різноманітних засобів внутрішнього оформлення українського житла різних соціальних верств українського суспільства відсутня його фіксація.

Масове сільське житло віддавна і майже до середини ХІХ ст. у переважній своїй більшості лишалося курним. Дим з печі в такому житлі виходив у хату і закопчував її стіни та стелю сажею, особливо їх верхню частину, начорно, вогнище "курило" димом хату, виїдало очі, робило несприятливими умови не лише для оздоблення, а й для нормального проживання мешканців. У подальшому в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., у процесі вдосконалення, дим від печі організовано почали виводити в сіни або навіть за межі житла.

Навіть в кінці ХІХ ст. відповідно до інтенсивного побутування курних печей в житлі горян Карпатського ареалу (на Бойківщині, Лемківщині, Гуцульщині) та волинян й поліщуків правобережної частини Поліського ареалу (на Волинському, Житомирському та Київському Поліссі) для оздоблення інтер'єрів курних хат рушники практично не вживалися. І лише початок ХХ ст. ознаменувався масовим використанням рушників в оздобленні житла цих регіонів України у зв'язку з переходом до напівкурних та білих печей.

У житлі Лісостепового ареалу (завдяки влаштуванню півкурних печей, дим від яких виходив не в хату, а в сіни) з'явилася можливість декорування

чистих стін та оздоблення їх рушниками уже в ХІХ ст. Ця тенденція набула особливого поширення в лівобережних районах Лісостепоного ареалу та степових районах Півдня України (на Полтавщині, Слобожанщині, Центральному та Нижньому Подніпров'ї, у Таврії, Дністровсько-дунайському межиріччі та в Криму).

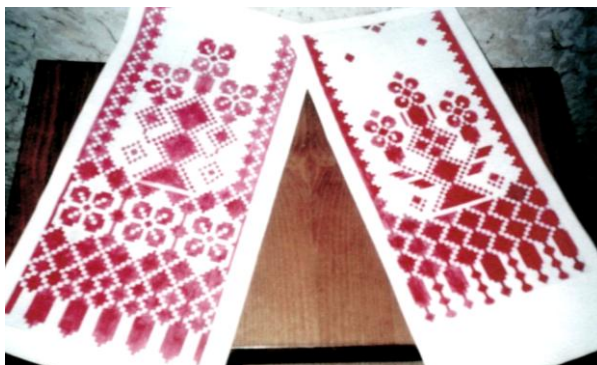
Визначальними основами оформлення інтер'єру української хати у ХІХ ст. було символічно-ролеве значення кожного предмету, зокрема і рушників, в обрядово-календарному циклі сільської родини. Це надавало їм семантичного значення як у повсякденному, так і в обрядово-святковому вжитку та зумовлювало їхні художньо-естетичні якості.

Найбільший семантичний статус належав рушникам, що їх розміщували на стінах "над образами".

Як показав картографічний аналіз за способами розташування образів в українській хаті в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. на території України виділилося декілька ареалів: Центрально-Південний, Північно-Східний, Прикарпатський та Карпатський. В інтер'єрах житла Центрально-Південного ареалу образи здебільшого кріпили до стін у покутньому "святому", "червоному" куті і відповідно кожен з образів покривався рушником. В житлі Північно-Східного ареалу разом з попередньо описаним побутував спосіб виставлення образів на поличках у покуті, за чим створювався своєрідний домашній іконостас. Центральна частина значно видовженого рушника "божника" покривала верхній образ, а його довгі кінці спадали донизу іконостаса, tworячи "божникові завіси". В інтер'єрах житла Карпатського ареалу переважав спосіб навішування на причілкову стіну образів, які практично на покривалися рушниками. А в житлі Прикарпатського ареалу побутувало два способи: центрально-південний та карпатський.

Комплект "Святковий"

Весільні доріжки

Окрім покуті – найсакральнішого місця, рушниками, починаючи з ХХ ст., стали прикрашати міжвіконні простінки чільної стіни а також рами з портретами господарів дому та членів їхньої родини.

У художньому оформленні інтер'єру народного житла завжди розумно поєднувалася естетична виразність і символічно-знакова функція. Наприкінці XIX – на початку XX ст. уже важко встановити, яка з цих функцій була основною. Але, як твердять інформатори, превалювала декоративно-естетична: "щоб було гарно", "щоб було краще, ніж у сусіда", "щоб не видно було тріщин на стіні та її нерівностей".

Протягом XIX ст. оформлення стін хати рушниками було зумовлене значною мірою їхнім символічно-знаковим характером. Згодом первісно превалюючи символічний характер рушників все більше набуває рис декоративно-естетичної значущості. В цьому виявився основний принцип народного мистецтва, характерний для всіх його видів, – це перетворення ритуально-символічної значимості в художню виразність.

За призначенням кралевецькі рушники поділяються на буденно-ужиткові та настінно-декоративні. Буденні (сповивальні, побутові) були без оздоблення, або виконувалися простою облямівкою по краю.

Доріжки перебірні для дитячої кімнати

Доріжка перебірна "Снігова королева"

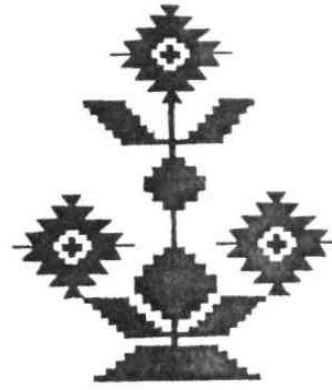
Рушник – один із відомих символів української народної культури. Він є предметом досліджень мистецтвознавців та етнологів, зразком народного ткацтва або вишивки і, водночас, об'єктом семіотичного аналізу, частиною обрядового життя (Орел, Пошивайло).

Отже, він – багатофункціональний і в залежності від ситуації та чи інша його функція – побутова, естетична, соціальна, ритуальна тощо – стає першочерговою. Універсальність рушника сформувала так звану рушникову групу предметів, об'єднаних за формою та функціями.

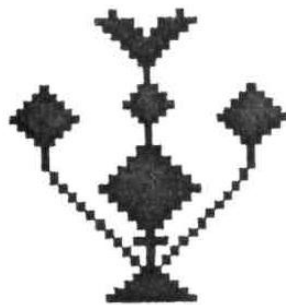
У весільному ритуалі Центрального Полісся рушник займає помітне місце. Однак, тут використовувались не декоративного ("набожники"), а буденного призначення вироби ("втіральники") [12, с. 31].

Кралевецький рушник... Характерний червоний геометризований візерунок на білому тлі...

А на тім рушникові, що його тчуть руки кралевецьких майстринь, оживають і бринять нові візерунки, дихають щедрою веселкою барв рідної землі, буйноцвіттям талантів народних майстрів.

Квітки

Квітки

Ромб великий

Півромб

Листочки

Ромб

Лінія вузька

(За О.Ковальовим)

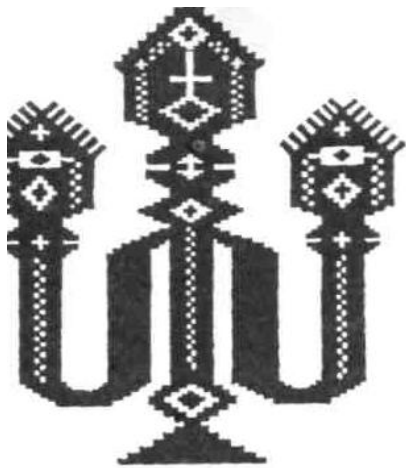
В орнаменті витримувалися геометричні форми. Геометрично ображались на рушниках квіти, листя, колосся, зірки, птахи, вода, небо, тощо, тобто орнамент стилізувався під геометричні фігури [5].

На всевітньо відомих Мамаях кінь символізував волю. Безмежно любили коней запорозькі козаки, називаючи їх не інакше, як "нерозлучними товаришами", "вірними братами". Поширеними міфічними образами є білі коні.

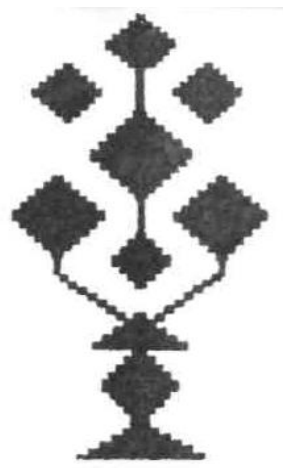
Для українців білий колір споконвіку був священним. Про це свідчить колір білесеньких хат, вбрання, рушників. У давнину в Україні померлого проводжали в останню путь саме на білих волах. На сірому тлі рушника білі

коні з любов'ю прикрашені від вуздечки до сідла досить щедро і багато. Вершник на такому коні відчуватиме себе мужнім і непереможеним. Для оздоблення взято червоний і теракотово-коричневий колір, а чорний на рушнику майже не використано. Вище виткано третю композицію білого "дерева життя" – символу дерева, що росте посеред вирію-раю [12, с. 44].

Тут підкреслено потрібне розчленування дерева по вертикалі. Українські рушники з деревами життя виконували оберегову функцію роду. Стародавній звичай зобов'язував кожного члена роду знати свій родовід до сьомого коліна. У нижній частині дерева і в середній частині стовбура зображені зооморфні мотиви у вигляді павичів і домашніх тварин-собачок.

Берегиня

Квітка

Півники

Сухарики

Лінія широка

Котушечки

(За О.Ковальовим)

Пава через красу свого пір'я в українців стала символом розквітлої молодості. Про струнку, гарно одягнену дівчину кажуть: "ніби пава пливе". А собаки вважаються символом вірності, невідступності. Тут вони не мають злого вигляду. Ще в трипільські часи митці створювали цілі композиції у яких собака займав головне місце. На рушнику псаки зображені і на землі і у вищому ярусі, ніби на "небесній землі".

Верхня, четверта, вазонна композиція скомпонована із строгої симетричної побудови двох геометричних вазонів. Білі бокові гілочки протилежно розміщені від геометричних яскравих квіткових мотивів. Поєднання всіх символічних мотивів на рушнику створює багату різновиду складну композицію [12, с. 44].

На прикладі виробів художнього ткацтва ми бачимо, що село мало певні доробки у розвитку місцевою багатого художньої традиції. На жаль, цей вид народного мистецтва поступово зникає. Тепер у селі майже ніхто не займається ткацтвом. Призабулось і традиційне килимарство. Колись у кожній хаті був дерев'яний ткацький верстат, на якому виготовлялося і просте полотно і узорні тканини, які використовували для пошиття одягу і оздоблення житла. Зараз дехто тче на замовлення лише "трап'яні" смугасті або у клітинку доріжки, які стелять на підлогу, на лави.

Рушники посідали чільне місце в інтер'єрі хати завдяки яскравим барвам узорів, символічному значенню мотивів, надаючи хаті радісного, святкового вигляду. Безперечно, ткацтво у селах розвивалось успішно, що є свідченням майстерності української жінки, таланту козацького роду. Для ткання використовували червону нитку, які фарбували власноруч. До винайдення анілінових фарб мички фарбували натуральними барвниками, які добували з місцевих рослин або мінералів. Фарбували в червоний материнкою з листям дикої яблуні, або червцем маленьких комах, що жили на коренях лісових рослин. Закріплювали барву за допомогою розчину галуни або квасу [12, с. 45].

Рушник при одруженні оберігав у родині мир і злагоду, тому хліб-сіль здавна подають на рушнику. Рушники стелять молодцям під ноги при одруженні, щоб слався їм щасливий і сонцесейний шлях. Він символізує щасливу дорогу, його дарує синові мати, виряджаючи з дому. На рушнику приймають новонародженого. Рушником накривають труну, й на рушниках опускають її в землю.

Методика викладання декоративно-прикладного мистецтва. Образотворчі види декору

Декоративно-прикладне мистецтво за своїм походженням – мистецтво народне: народ створює речі, надає їм потрібну форму, зберігає знайдену в них красу і все це передає своїм нащадкам у спадок. У творах декоративно-прикладного мистецтва ми бачимо мудрість народу, його характер, уклад життя, його уявлення про краще життя. Ці речі мають виховне значення. За словами В.А.Фаворського, сприйняття світу пізнання законів естетики й виховання смаку починається у людини "зі скляного намиста на грудях матері. З глечика для води. З посуду на обідньому столі" [8, с.119].

Народна творчість є животворним ґрунтом для розвитку всього декоративно-прикладного мистецтва й відчутно впливає на художнє життя України. Найголовнішими видами декоративно-прикладного мистецтва ранньої доби були: вишивка, різьба по дереву, кераміка, килимарство, наївне малярство.

Розмаїттям кольорів, орнаментів, технік відомі українські вишивки. Найпоширенішими були два основні типи орнаменту: рослинний і геометричний, а найулюбленішими кольорами з усього спектру були червоний, чорний, зелений. Також відомо багато технік вишивання: хрестом, занизування, настил (гладдю) тощо.

Дерев'яні речі домашнього вжитку вкривали тонкою різьбою геометричних мотивів, прикрашали вирізаними з дерева фігурами. Велике розмаїття народної фантазії виявилось в розмальовуванні писанок. Тут панувала індивідуальна сфера стилізації не тільки в кожному селі, а й у кожній сім'ї. Узори на писанках дають уявлення про творчість майстрів, незліченне багатство орнаментальних мотивів побутували в українських селах. Добру славу мають українські килими і ткацтво. Найбільшим центром ткацтва наприкінці XVIII першій половині XIX ст. були Київ, Батурин, Ніжин, Чернігів та важливим осередком народного ткацтва було місто Кролевець на Чернігівщині (тепер Сумської області).

У мотивах малюнків кролевецьких виробів найчастіше зустрічаються стилізовані зображення птахів і дерев, квадрати й ромби, мотиви ці передавалися з покоління в покоління і дійшли до нас ще з язичницьких часів, коли одним із головних мотивів рослинного орнаменту було "дерево життя", яке в поєднанні з "птахами", "кіньми", фігурками людей мало ряд магічних значень.

Вивчення творів декоративно-прикладного мистецтва виховує дбайливе ставлення до речей, повагу до національного мистецтва та культури, до творчої праці людей підвищує загальний культурний рівень особистості. Форма,

конструкція, пропорції, матеріал, фактура й інші якості речей виконують певні утилітарні функції [8, с.120].

Відповідно до програми, учні вчать розуміти принципи декоративного оформлення утилітарних предметів, складати візерунки та орнаменти.

Виконуючи це завдання, кожен учень має розуміти, де можна застосувати результати його праці. Будь-яке завдання з декоративно-прикладного мистецтва має бути конкретним, пропонуючи візерунок, вчитель пояснює для чого і де він може застосовуватись.

Українське декоративно-прикладне мистецтво – мистецтво виготовлення, а також художнього оздоблення виробів, що мають переважно побутове призначення. До них належить світ речей, якими користується людина у своєму повсякденному житті.

На території України вироби декоративно-прикладного мистецтва мають глибоке коріння – від епохи пізнього палеоліту та трипільської культури й до наших днів. Це мистецтво розвивалося і розвивається внаслідок індивідуальної творчої праці народних майстрів у давнину і художників-професіоналів у наші часи.

Твори декоративно-прикладного мистецтва набули значного розквіту в усіх областях України. Визначними стали художньо-побутові речі осередків мистецтва в Опішні (кераміка) та Решитилівці (килимарство) Полтавської області, Дігтярах Чернігівської області (килимарство, ткацтво), Петриківці (народний розпис) Дніпропетровської області, Бубнівці (гончарство) та Клембівці (художня вишивка) Вінницької області, Косові (килимарство, кераміка, обробка дерева та шкіри) Івано-Франківської області, Вижниці (обробка деревини) Чернівецької області, Кролевці (ткацтво, рушники) Сумської області.

Ручне ткацтво – це один із важливіших і найпоширеніших в Україні видів народної художньої творчості, що має багатовікову історію, наявність ткацтва на східнослов'янських землях засвідчують археологічні пам'ятки – знахідки ткацького знаряддя періоду трипільської культури. Ткацтво розвивалося на загальному тлі розвитку матеріальної і духовної культури. На всіх етапах цього процесу формувались і вдосконалювались технологія обробки тканини, знаряддя й техніка ткання.

Тканини виготовляли спочатку для власного вжитку, згодом почали виділятися окремі ткачі або цілі сім'ї, для яких ткацтво було єдиною професією. Вони спеціалізуються на виготовленні певних тканин, які ткали на замовлення або на ринок. З давніх-давен славиться рушниками Кролевець, старовинне містечко, один із центрів декоративно-прикладного мистецтва. Традиційний промисел художнього ткацтва існує тут майже три століття.

Декоративно-прикладне мистецтво походить від двох слів – "декор" (французьке) – прикрашати, "прикладне" – прикладати до предметів, виробів.

Декоративно-прикладне мистецтво – широка галузь мистецтва, яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. До нього належать такі види: художня обробка дерева, каменя, кістки й рогу, шкіри; художня кераміка; художнє скло, метал, плетіння, в'язання, ткацтво, килимарство, вишивка, розпис, різьблення, витинанки, мереживо, бісер, емаль; виготовлення посуду, хатніх прикрас, іграшок, одягу, ювелірних виробів тощо [10, с.138].

Формотворення кожної речі визначається її прикладним значенням, тобто її чисто практичним призначенням. Ця відповідність предмета його призначенню, співставлення частин, тобто доцільність, викликають у людини позитивні емоції.

Творець потрібної речі прагне надати їй естетичних якостей. Таке естетичне перетворення прикладних речей здійснюється декором, прикрашенням форми та її поверхні за допомогою спеціальної художньої обробки.

До специфічних образотворчих видів декору відносяться сюжетне зображення, символічне зображення та орнамент.

Сюжетне зображення – умовний образ, який означає будь-яке поняття, ідею, явище. Вузько, символ – умовний знак. До символічних зображень належать емблеми, герби, знаки.

Емблема – узагальнене зображення предметів, яке виражає конкретні поняття. Вона може стати знаком держави, міста, роду – гербом.

Алегорія, на відміну від емблеми, через конкретний образ виражає абстрактні поняття, такі, як "свобода", "слава", "перемога" тощо.

Багато предметів декоративно-прикладного мистецтва важко уявити без візерунка. У деяких видах прикладного мистецтва він невіддільний від форми й матеріалу (мереживо, килими, предмети візерунчастого ткацтва, вишивка). Злиття узору з предметом особливо виразне в роботах волокитинських майстрів. У багатьох інших видах народної творчості прикрашання виконується на готовій формі, при цьому основна умова – органічний зв'язок прикраси з формою – залишається обов'язковою для створення справді художнього виробу.

Приклади орнаментальних композицій, виконаних народними майстрами з різних матеріалів, із застосуванням різної техніки обробки форми предмета дозволяє вчителю просто й доступно познайомити учнів з єдністю естетичного і функціонального у створенні художнього предмета, виділити засоби декоративного узагальнення, пояснити, що кожен предмет створюється для людини та існує в тісному взаємовідношенні з іншими предметами. Людина з

розвиненим художнім смаком здатна розуміти й оцінювати стильову єдність предмета, відчувати зв'язок декоративного мистецтва з естетичними вимогами свого часу або минулих століть. Тому важливо розвивати в учнях здатність бачити річ у середовищі, в інтер'єрі [5].

Орнамент – узор, візерунок, основою якого є повторення й чергування елементів. Орнамент зображує конкретні форми – листя, квіти, комахи – з наближенням до природи. Основним джерелом створення орнаментів завжди була природа. На шкірі змій, гусені, звірів, крилах птахів, комах, на рослинах, квітах природа "намалювала" чарівні візерунки, відкривши людині багатство їх поєднань.

Орнамент може складатися з одного чи декількох декоративних елементів, фігур. Цілісну групу декоративних елементів називають декоративним ланцюжком. Асиметричні декоративні елементи надають орнаменту динамічність. За змістом орнаменти поділяються на геометричні, рослинні, зооморфні, символічні, антропоморфні та комбіновані, кожен з яких використовується згідно з призначенням речі [8, с.130].

За формою орнаменти класифікують за трьома видами: замкнений, стрічковий та сітчастий. Можливі п'ять основних видів побудови замкнених орнаментів (рис. 6): а) за допомогою однієї площини симетрії; б) за допомогою декількох осей і площин симетрії; в) за допомогою однієї вісі й декількох площин симетрії; г) за допомогою однієї вісі симетрії; д) за принципом вільного ритму.

a)

б)

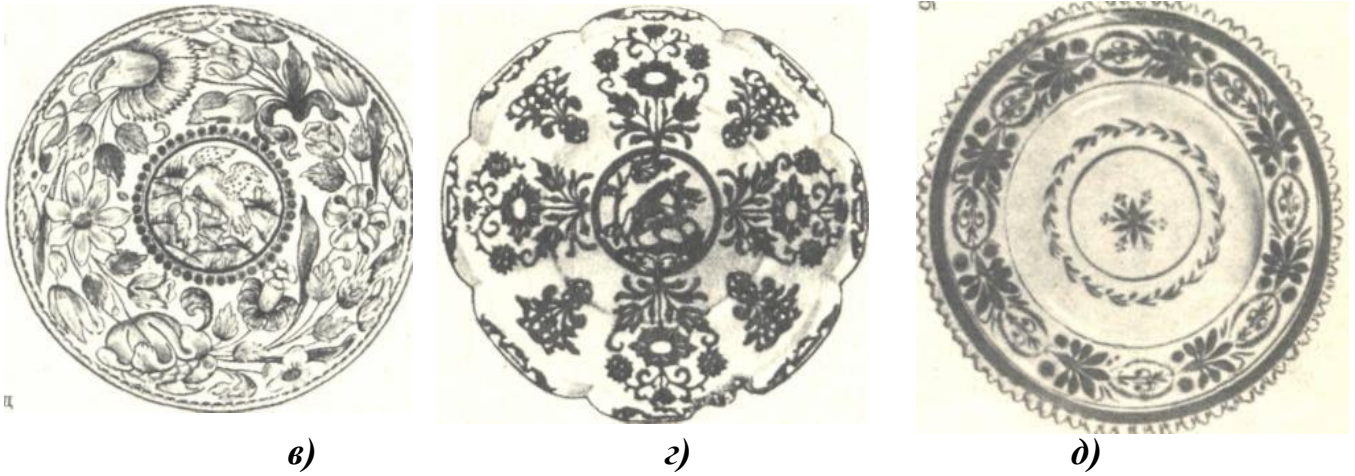
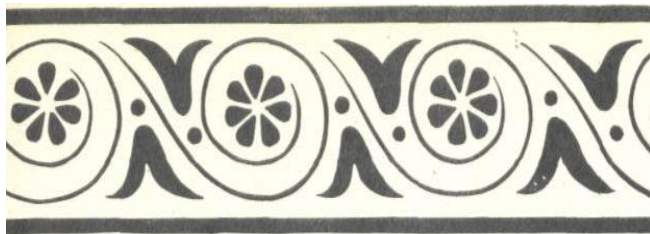

Рис. 6. Види замкненого орнаменту

Стрічковий орнамент – візерунок, декоративні елементи якого складають ритмічний ряд з відкритим двостороннім рухом, що вписується в стрічку. Існує сім видів стрічкового орнаменту.

Найбільш розповсюджені, де елементи рухаються вздовж осі переносу (рис. 7): а) в одному напрямку; б) в двох напрямках; в) в одному напрямку за допомогою площини симетрії вздовж; г) в двох напрямках за допомогою площин симетрії вздовж і впоперек.

Асиметричний стрічковий орнамент будується шляхом вільного ритмічного повторення.

а)

б)

в)

г)

д)

Рис. 7. Види стрічкового орнаменту

Сітчастий орнамент – візерунок, елементи якого, розташовуючись вздовж багатьох осей переносу, створюють рух в усіх напрямках.

Основу сітчастого орнаменту складає система візерунків, яка визначає розташування декоративних елементів.

Нараховують п'ять таких систем: квадратну, прямокутну, косу паралелограмічну, ромбову й трикутну. Поєднуючи дві будь-які точки тієї чи іншої системи можна знайти вісі переносу, які уможливають побудову сітчастого орнаменту (рис. 8).

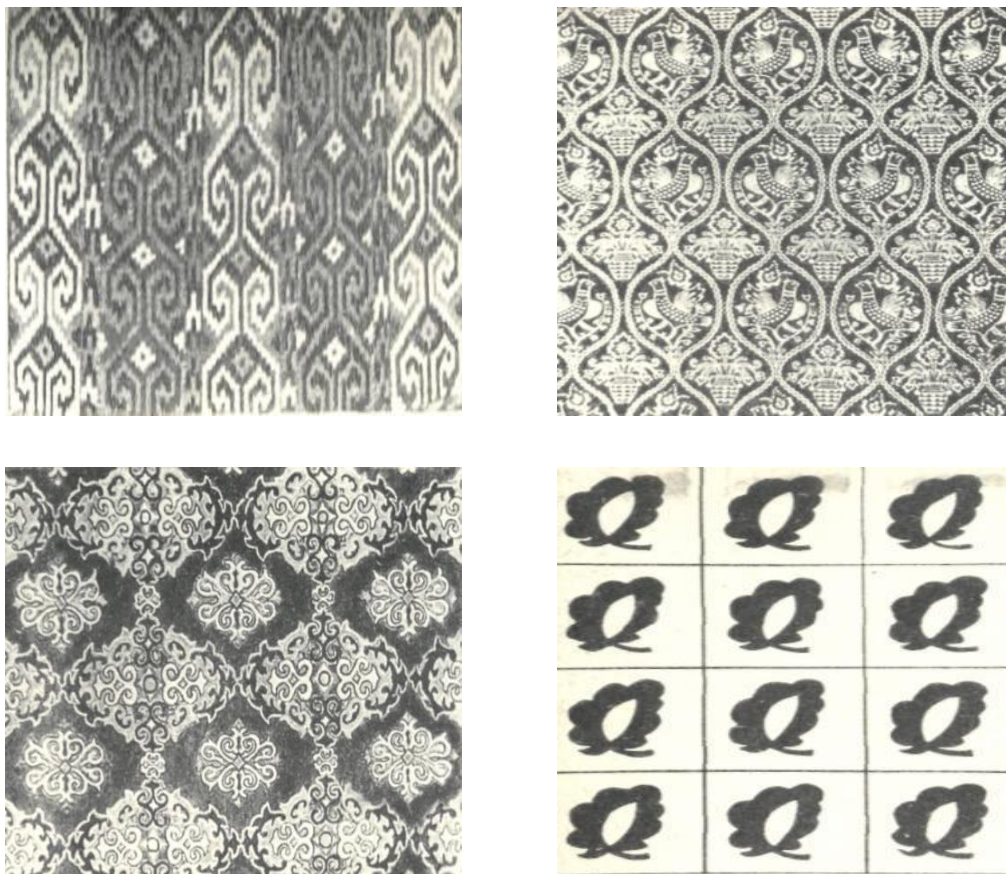

Рис. 8. Види сітчастого орнаменту

Візерунки та орнаменти складають самостійний блок декоративного мистецтва. Візерунок передбачає вільну композицію всіх елементів, орнамент – дотримання ритмічного чергування.

Для крелевецького рушника характерне поєднання білого і червоного кольорів. На білому тлі між густо-червоними паралельними смугами ткався багатий орнамент ромбів, чотирикутників, хвилястих ліній. Деякі рушники були щільно заткані візерунками, на інших вони густішали по краях і рідшали до середини. Відомі й старовинні крелевецькі рушники, залишені незатканими білі багатокутники, розташовані то ланцюжком, то врозсіп, то зірчасто.

В орнаменті витримувалися геометричні форми, у геометризovanому стилі зображувалися на рушниках квіти, листя, колоски, зірки, птахи, фігури людей, архітектурні споруди.

Елементи орнаментів відзначаються своєю символікою:

- квітучі кущі, дерева – це животворна сила, основа рушника;
- пряма лінія – земля;
- хвиляста горизонтальна лінія – символ води;
- розетка, коло – символ сонця;
- хрест – це найстаріший аграрний символ;
- хрест із гачками (свастика) – символ вогню;
- літаючий птах, півень – давні тотемні тварини, провісники сонця;
- хвиляста вертикальна лінія – символ дощу;
- червоний колір – колір усього живого, вогню, сили божества, крові, життя.

Будь який орнамент і візерунок мають основний мотив – плями, геометричні форми, предмети оточуючого світу тощо. Іноді гарно поєднуються декілька мотивів. У зображеннях, з яких складаються візерунки або орнаменти, не завжди можна пізнати предметні прототипи. Їх форма, як правило, спрощена, колір змінений.

Малюючи предмети з натури, ми намагаємося якомога точніше передати їх колір, форму, пропорції тощо. Але, якщо цей малюнок перенести у декоративно-прикладне мистецтво, зображення буде строкатим, стомлюватим око, деякі деталі стануть непомітними, та й не завжди можна перенести малюнок на тканину, дерево та ін.

Матеріал завжди диктує умови, що визначають зображення. Щоб зображення стало мотивом для візерунку чи орнаменту, потрібно творчо переробити його або стилізувати.

Декоративна обробка елемента візерунку обумовлюється рядом вимог. Спочатку потрібно враховувати призначення предмету. Мотиви для тканини й посуду вимагають різного рішення. Потрібно враховувати розміри речей, величину візерунка, повторення елементів візерунків, умови його розглядання (зблизька, велика відстань, миттєвий погляд чи довготривалий розгляд). Враховувати потрібно і матеріал.

Декоративна переробка елементів візерунка полягає у творчому узагальненні його форми, об'єкта, кольору й здійснюється за визначеними, розробленими в декоративно-прикладному мистецтві закономірностями.

Перероблюючи природну форму, визначають її суттєві ознаки. Вибираючи суттєве, вирішуємо, що можна відкинути. Декоративна обробка елемента візерунку завжди пропонує певну схематичність [3, с.90].

Починаючи роботу, потрібно оволодіти поняттям "композиція" в декоративно-прикладному мистецтві. Поняття "композиція" існує з давніх-давен, ще з римського права, коли воно означало примирення суперечливих сторін.

Термін "композиція" у перекладі з латині (composition) означає зіставлення, складання, з'єднання частин в одне ціле в певному порядку, сурядність тощо. Сполучення частин, складання елементів у певному порядку, їх взаємозв'язок, який переходить у гармонію цілого, ми спостерігаємо в рослинному і тваринному світі. Наприклад, кожна рослина складається з частин, які разом утворюють форму, що являє собою гармонійно завершену композицію.

Визначення "композиція" в образотворчому мистецтві можна знайти в енциклопедичних словниках чи мистецтвознавчій літературі. Наприклад, в енциклопедичному словнику Ф.А.Брокгауза та І.А.Ефрона композиція визначається як перенесення у картину або малюнок ліній, форм та образів, які ще не виразні в уяві художника, і складання з них органічного цілого за допомогою засобів та технічних прийомів, властивих певній галузі науки [2].

У природі найбільш характерним є цільність, симетричність та ритм. Цільність проявляється у побудові, конструкції предмету.

Симетрія – у рівновазі, тотожності лівої та правої частин об'єкта, вона бере свій початок у сфері реальної дійсності, де є однаковість лівої і правої половинок, дає поняття рівноваги.

Ритм – у повторюванні одного або декількох елементів через певні інтервали – це одне з чудес, що може бути продовженим до нескінченності. Для симетрії характерні відносний спокій, рівновага частин. Ритму – більший чи менший ступінь руху. Симетричними у своїй основі є квіти, складені з пелюсток та листя, розташоване на гілці у ритмічному порядку.

Навчати композиції – це не просто навчати графічної грамоти, а заохочувати дитину до мистецтва, до його світу. Композиція – явище надзвичайно складне, охоплює фактично весь творчий процес дитини.

Актуальність занять композицією на уроках образотворчого мистецтва полягає в тому, що в естетичному вихованні та у художньо-творчому розвитку дітей важливе значення необхідно приділяти навчанню закономірностей художньої побудови та створення художніх образів, специфічних для того чи іншого виду мистецтва, але так, щоб не заглушити природний дар дитини до цього і не втратити цільності вільного дитячого малюнка [4, с.221].

Виділення головного, турбота про змістовий та образотворчий центр композиції стає справою нелегкою, особливо коли сюжет ускладнюється. Тут справі допомагає звичний для дітей порядок малювання, коли все починається від головного.

Композиція може бути центральною, коли найбільш компактно заповнюється центр роботи, але може і навпаки зосереджуватись на краях аркуша, лишаючи центр вільним. Методика навчання композиції враховує планування уроків відповідно до видів мистецтва.

У декоративно-прикладному мистецтві симетричне вирішення візерунка не є єдиним. Можна вирішити мотив візерунка асиметрично, при декоративній обробці елементів допустимо поєднання симетрії та асиметрії. Наприклад, листя горобини зображені симетрично, ягоди – асиметрично.

Потрібно також скомпонувати кольорове рішення візерунка. Воно може бути різноманітним і залежатиме від предмета, на якому буде нанесений малюнок.

Новачки, які сумлінно зберігають натуральні кольори предметів, припускаються помилки, оскільки таке спрощення призводить до того, що кольорові поєднання стають грубими, примітивними. А також за суттю ця кольорова гама далека від натуральної, бо не містить всього розмаїття кольорів, які ми спостерігаємо в дійсності.

При виборі кольорів у декоративно-прикладному мистецтві потрібно обирати яскраві, красиві поєднання, хоча дещо й далекі від натуральних кольорів, але вдало реалізують загальний задум оформлення композиції.

В орнаменті декоративні елементи розташовуються у визначеному порядку, ритмі. Приклад найпростішого ритму – рівномірне повторення одного й того ж елемента, більш складне – повторення елементів через певний (заповнений іншим елементом) інтервал. Учитель має знати особливості організації орнаментів і зі складними орнаментами, які складаються відповідно до програми образотворчого мистецтва (5-7 кл.).

При організації римованої організації елементів орнаменту використовуються симетричні побудови та декоративні композиції, складені за принципом вільного ритму й асиметрії, де елементи організують відповідно до строгої послідовності, але вони зберігають певний загальний ритм.

Декоративні композиції можна класифікувати на три групи: орнаменти в смузі; візерунки в будь-якій замкненій геометричній фігурі (квадраті, крузі, трикутнику); необмежені малюнки (для тканини, шпалер тощо).

Найбільш простим вважається візерунок у смузі, який малюють у визначеній послідовності від загального до часткового. Спочатку будують верхню та нижню частини смужки, потім поділяють її на рівні частини, в кожній з яких розташовують елементи.

Візерунок для квадрата чи круга потрібно складати згідно з запропонованою формою. Найбільш проста схема – візерунок-кайма.

Цей прийом комбінується з оформленням центру квадрата чи круга (рис. 9а). Квадрат можна оформити по діагоналі, а круг – по діаметру (рис. 9б).

Композиція може бути побудована, виходячи з поділу круга і квадрата на чотири, шість, вісім і т.д. частин, причому в кожную частину також вписуються елементи (рис. 9в).

Можливі комбінації з цих композиційних схем, наприклад кайма й діагональне вирішення квадрата. Для оформлення квадрата і круга використовують візерунки й вільного ритму (рис. 9г).

Послідовність складання візерунків у замкнених фігурах – від схеми до деталей. Якщо обране діагональне рішення квадрата, спочатку намічають діагоналі, а потім промальовують елементи орнаменту. Якщо круг вирішено оформити поділом на частини, спочатку проводять вертикальні та горизонтальні діаметри, а потім будують узор.

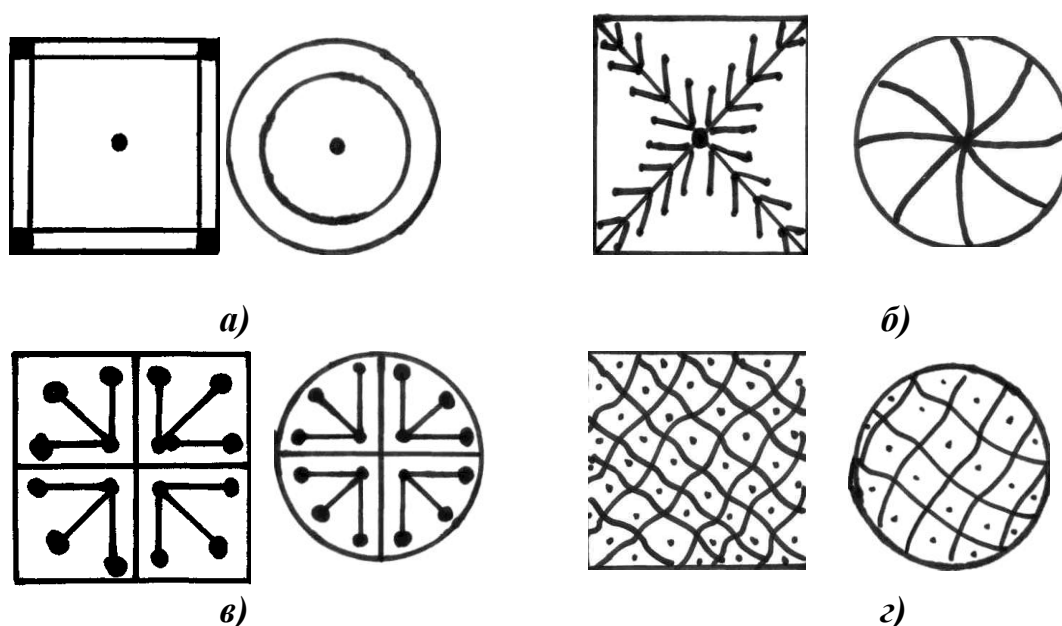

Рис. 8. Композиційні схеми візерунків

Візерунок чи орнамент, які можна продовжити в усі боки, називається необмеженим. Вони мають дві основні композиційні схеми: сітчасту й вільну.

Сітчастий орнамент складається з сітки та елементів, розташованих у вічках. За характером сітки він може бути з прямокутною, трикутною, ромбовидною основою. Для правильної побудови сітчастого узору, його елементи вписують у раніше заготовлену сітку. Візерунок для сітчастої основи будується за принципом вільного заповнення площини плямами, штрихами, зображеннями предметів. На перший погляд візерунок вільного ритму бачиться простим, але це не так. Композиція такого візерунка вимагає більшої організованості, оскільки вільний ритм має свої закономірності рівноваги плям, ліній тощо. За баченою простотою скомпонувати його складніше.

Візерунок вільного ритму будується відразу по всій площині аркуша паперу, виходячи з його загальної довжини.

Займаючись у школі декоративним малюванням, учні не тільки знайомляться із зразками народної творчості, а й створюють свої орнаменти або візерунки – це розвиває їхню спостережливість, інтерес до навколишньої природи та творчі здібності.

Складаючи візерунки, дитина вчиться на практиці застосовувати ті чи інші правила декоративного малюнка: ритмічність узору; стилізацію; композицію; художні особливості сюжетних зображень; форми виробів, орнаменту, виражені живописними, пластичними, графічними засобами; симетричність за осями, що взаємно перетинаються, або за однією з осей, замкнену в безкінечний візерунок.

Декоративне малювання має широке застосування в школі. Воно допомагає на уроках праці – для складання узору та підбору сполучень кольорів, при оформленні класу до свята, при підготовці виставок, наочності, куточків.

Перший урок декоративного малювання починається з короткої бесіди про орнамент, про значення застосування узору для прикрашання різних предметів. При цьому необхідно продемонструвати кілька предметів побуту, прикрашених візерунками: чашку, тарілку, дерев'яну різьблену ложку, рушник, писанку і та ін. Слід звернути увагу на окремі елементи узору.

Уроки декоративного малювання повинні наочно показати учням, що декоративний малюнок тісно пов'язаний з їхнім реальним життям і є його невід'ємною частиною. Доцільно звернутися до учнів із питанням, чи є в класі предмети, прикрашені якимось візерунком [5].

Учні жваво починають озиратися навкруги, придивляючись до своїх речей, і швидко піднімають руки, щоб радісно сповістити, що є узор у когось на хустці, на альбомі для малювання, на одязі і т.д.

Демонструючи кілька предметів, названих учнями, разом розбираємо характер, елементи та побудову узору. Учні дають оцінку узорам шляхом порівняння. Наступним може бути питання про те які в них удома є предмети, прикрашені орнаментом. Прослухавши кілька відповідей, можна задати таке питання: "Чи варто взагалі робити на предметах узор? Адже від цього предмет не стає зручнішим або більш потрібним".

Мета таких бесід – допомогти дітям більш активно сприймати декоративне мистецтво, привчити їх аналізувати, порівнювати, робити висновки, даючи свою оцінку.

Позитивним моментом цих бесід є також те, що учні починають розуміти, що прикраси, зроблені на предметах, – це не випадкове сполучення якихось форм, вони підпорядковуються законам композиції [5].

Усвідомлення, хоча б у загальних рисах, цих законів піднімає учнів на новий щабель розвитку особистості. Дитина починає по-новому, більш свідомо сприймати в навколишній дійсності елементи декоративного мистецтва.

У першій бесіді можна пояснити значення лінійної сторони узору, не торкаючись питань кольору, для того щоб не розсіювати увагу дітей, а допомогти їм яскраво сприймати лінійну композицію узору. Розглядаючи зразки, педагог разом з учнями виділяє елементи узору, а також доповнює його. Учитель на таблиці, а потім на дошці показує послідовний хід побудови нескладного узору, учні також можуть доповнювати композицію малюнка шляхом виконання елементів візерунка на дошці.

Учитель пропонує учням виконати узор для доріжки. На наступному уроці, переглядаючи малюнки та показуючи деякі з них класу, необхідно звернути увагу на такі особливості в роботах:

- 1) вдала за своєю композицією, але невдала в кольоровому відношенні;
- 2) вдалі в тому й іншому відношенні;
- 3) вдале декоративне вирішення, але невдала побудова форм і передача пропорцій [5].

Плідність спілкування педагога з дітьми вже на першій стадії навчання визначається не стільки вихованням у них навичок користування найпростішими матеріалами для малювання, скільки вмінням педагога виявити творчі особливості дітей, продумати таку систему вправ, яка сприяла б розвитку їхньої творчої активності, фантазії, навчала основ художньої грамоти в доступній для цього віку формі. Важливо, щоб роботи дітей, стаючи все більш грамотними, не втрачали своєї індивідуальності.

Педагог має знати особливості художнього сприйняття маленьких дітей, які бачать світ більш яскравим, ніж дорослі, думають площинно, часто не бачать різниці між зображеним і справжнім, їхні зображення двовимірні. Знання цих особливостей допомагає педагогу визначити основні цілі навчання: оволодіння композицією колористичною та композицією на площині. Уточнюючи зміст опанування композицією колористичною назвемо основні завдання: виховання сприйняття кольору і свідоме використання його в художній практиці. При цьому треба, перш за все, вчити розрізняти і називати кольори, сприймати колір у природі, у навколишньому житті, мистецтві, емоційно відгукуватися на колір, оцінювати його у порівнянні з іншими кольорами. Без цих основ неможливе виховання користування кольором в малюнках. Як приклад, можна внести фрагмент системи вправ на у "Колір у природі, побуті, мистецтві":

1. Спостереження і начерки кольором: веселка в природі, знайомство з основними кольорами спектру, тонове розкладення кольору, відтворення основних і складених шести кольорів. Червоний, жовтий, синій називають

основними кольорами. Потім учитель показує дітям, як складається жовтогарячий колір. Для цього на палітрі змішуємо червоний і жовтий, теж саме робимо з жовтим і синім кольорами, щоб отримати зелений, синім і червоним – для одержання фіолетового. Таким чином, учні спостерігають безпосереднє змішування кольорів.

Практична вправа: найулюбленіші кольори і сполучення їх у природі, побуті, творах майстрів мистецтва, дитячих малюнках.

2. Спостереження багатогранності відтінків кольору в природі: сонце, сніг, вода, ліс. Гра: хто більше побачить відтінків, точніше, складе на палітрі. Збирання гербарію і формування навички змішування фарб за темою "Золота палітра осені". Перші вправи на емоційне сприймання кольору: начерки кольором – зелений ліс, сумна осінь, казка весела або страхітна та інше (можна підготувати вірші про пори року для створення певного настрою).

3. Перше знайомство з творчим опрацюванням художниками побаченого в природі. Після розглядання кольорових діапозитивів, ілюстрацій, фотогербарію "Квіти і трави Сумщини" діти повинні спробувати визначити рослини в художніх розписах, виконаних народними майстрами Сумщини.

До теми відтворення природної форми в художньому образі педагогу необхідно звертатися частіше, з віком ускладнюючи завдання, поступово підводячи дітей до особистих творчих рішень. Для розширення знань про теорію кольору (холодні – теплі, важкі – легкі, насичені – бліді та ін.) – пропонуються спостереження: начерки кольором, пов'язані зі змінами кольору залежно від освітлення (сонячна галявина, захід сонця та ін.); до теми "Настрій – колір" – вправи, які виховують навички сприймання в природі, у творах майстрів мистецтва, у дитячих композиціях.

При обговоренні та оцінюванні робіт вводяться поняття-терміни: кольорова гармонія, образність, емоційність, колорит, тоновий аналіз кольору, принципи організації плям, контрасти, подібності, ритми, динаміка, статика та ін. Ці поняття педагог вводить поступово, домагаючись з часом їхнього впровадження в активний словник дітей, а головне, у декоративну діяльність учнів. Зазначені види роботи слід розглядати як загальні шляхи в діяльності педагога, спрямованій на виховання колористичного почуття в дітей. Конкретизувати їх, складати групи завдань педагогу доводиться кожного разу відповідно до умов та рівня підготовки учнів. При цьому хотілося б ще раз звернути увагу педагогів на результативність системи цих навчальних вправ: вони дають можливість окремо відпрацьовувати те чи інше завдання композиції в складній єдності, якою є кожний дитячий малюнок на вільну тему. Композиції на вільну тему, так звані зрізові композиції, які відкривають цикл навчальних і розвиваючих вправ, допомагають учителю в спостереженні за індивідуальним розвитком дитини. Зрізові композиції виявляють ефективність

усієї методичної системи роботи вчителя, його піклування про духовний розвиток маленьких майбутніх художників [5].

Без турботи про виховання учня як особистості ми не одержимо від нього ні різноманітності тем, ні яскравого характерно-емоційного сприйняття та відображення його в малюнках, ні тієї високої образності, яка підносить малюнки до рівня художньої творчості. У тій же методичній послідовності – підсумкова вільна композиція, набір індивідуальних вправ, підсумкова робота – будуються й уроки з композиції на площині.

Площинне мислення дітей, двовимірність їхніх зображень є тими природними передумовами, які на даному віковому етапі збігаються з художніми особливостями декоративного малювання. Певна річ, кожна вільна композиція дітей – це цілий комплекс композиційних завдань, у тому числі й композиції на площині. Важливими в цьому плані є вправи з рухомими елементами заповнення площини, гри: скільки їх потрібно для того, щоб заповнити аркуш якоїсь форми (коло, квадрат, прямокутник), як співвіднести частини й ціле, фон і зображення, урівноважити асиметрію й т. ін.

Як свідчить досвід, уже в учнів 1-2 класів можна виховати достатньо гостре відчуття площини і в декоративних розписах аркушів, і в композиціях на вільну тему. Кожен педагог відповідно до умов та рівня підготовки учнів складає свої системи вправ, проводить і вивчає результати своїх підсумкових завдань.

З учнями першого і другого класів найкраще розпочинати роботу з народної іграшки. Народна іграшка донесла до нас багатовіковий художній досвід, зустріч з яким може збагатити дитину, посилити пластичну, графічну і кольорову виразність її малюнків та ліплення. Образна побудова іграшки, незважаючи на її глибину і складність, відкрита для сприйняття дитиною, тому система вправ може бути добрим початком у вихованні навичок сприйняття. Учитель повинен побудувати навчальний процес так, щоб живе сприйняття твору передувало аналізу – розбору художніх засобів, який пізніше стане і більш свідомим, і більш емоційним.

Виконанню ілюстрацій до найулюбленіших казок, ескізів, тематичних композицій "Різдвяні свята", "Дерево життя", "Мій край", розпису для прикрашання предметів побуту, складання орнаментів повинна передувати система вправ, які розвивають у учнів 1-7 класів відчуття композиції колористичної і композиції на площині; спілкування з оригіналами мистецтва прикладного, театрального-декоративного; прослуховування літературно-музичних композицій за казками. Часто, пропонуючи дітям малювати на тему казок ("Котик та півник", "Колобок", "Заєць та їжак", "Попелюшка"»), ми спонукаємо їх працювати за стереотипами. Таке малювання не завжди результативне, однак воно допомагає вчителю побачити, чи "відбулася" в дітей

"зустріч" з поетом, чи не пригнічені їхні уявлення чужими, вже готовими образотворчими рішеннями.

Далеко не в кожній сім'ї і школі можуть допомогти дітям відкрити "свого" Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українку, увійти у світ "чарівних звуків, почуттів і думок", дати основу для зорових уявлень, і краще, якщо це буде зроблено добре підготовлене вчителем: знайомство з оригіналами архітектури, декоративно-прикладного мистецтва України та інших країн, навчання дітей бачити і відчувати колір, лінію, форму і самостійно створювати декоративні композиції, речі, розписи тощо.

Метою художнього навчання та естетичного виховання школярів засобами народного декоративно-прикладного мистецтва є:

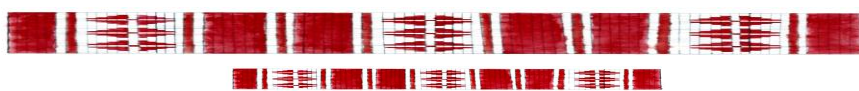
- а) формування в учнів комплексу знань, умінь, навичок та потреб відповідно до соціального замовлення суспільства;
- б) виховання естетично розвинутої, творчої, соціально активної особистості [5].

Для досягнення цієї мети вчителю необхідно визначити оптимальний варіант ведення педагогічного процесу за такими основними етапами:

1. Формування завдань процесу.
2. Відбір і концентрація змісту.
3. Вибір найкращих для даних умов стану форм проведення навчально-педагогічного процесу.
4. Вибір найбільш оптимального плану поєднання методів проведення педагогічного процесу.
5. Складання найбільш оптимального плану проведення педагогічного процесу, враховуючи вікові особливості дітей.
6. Реалізація вибраного плану.
7. Аналіз оптимальності вирішення поставлених завдань.

При такому керівництві процесом учитель повинен передбачити постановку конкретної мети, визначення строків і засобів досягнення цієї мети, планування, корекцію, облік і оцінку загальної та індивідуальної роботи, досягнення максимальної ефективності спільної діяльності, стимулювання успіхів, заохочення, вимогливість тощо [5].

Отже, ми розглянули деякі аспекти викладання декоративно-ужиткового мистецтва. Бажаємо наснаги, колеги, в усьому успіхів, творчості.

Методика декоративної переробки природних форм у композиціях кралевецького ткацтва

Упродовж усієї історії розвитку культури людина прагне прикрасити своє життя гарними предметами одягу, житла, посуду, знарядь праці тощо. Прообразами малюнків є оточуючий світ – тварини, рослини, природні явища, людина. Різноманітні за формою та кольором мотиви рослинного, тваринного, предметного світу, предмети побуту та сама людина є невичерпним джерелом творчості всіх народів у всі часи.

У спілкуванні з оточуючим світом людина набуває і розвиває смаки, почуття, гармонію, довершеність тощо. Створюючи художній образ, людина не копіює його з фотографічною точністю, а переосмислює його. Творчо перетворюючи мотиви природи в художньо-естетичні образи декоративно-ужиткового мистецтва, маємо прагнути до певних узагальнень.

Методика переробки декоративної трактовки пластичних форм рослинного світу. Мотив "мальва"

Розглянемо поетапне виконання малюнка:

Перший етап: *плерні замальовки мальви (в народі – "рожі").*

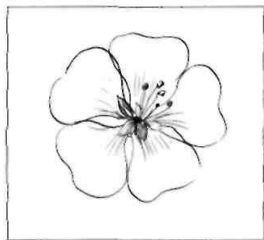

❖ Малюнки виконують учні з натури в реалістичній манері. Діти працюють олівцем з подальшим доббором кольорової гама. При цьому враховують усі закони образотворчої грамати.

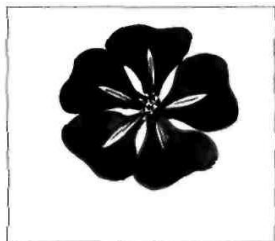
❖ Малюючи квітку, учні повинні намагатися передати найбільш характерні ознаки рослини.

❖ Аналогічні завдання школярі отримують на час літніх канікул. Улітку вони не тільки малюють, але й збирають, засушують рослини й виготовляють гербарій [14].

Другий етап: виконання роботи за зразком, по пам'яті, за уявою, за фотографіями, замальовками, отримання узагальнюючої окресленої форми.

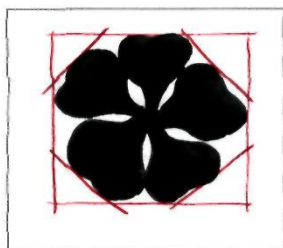

❖ На натурну замальовку кладеться калька та обводиться зображення квітки за силуетом.

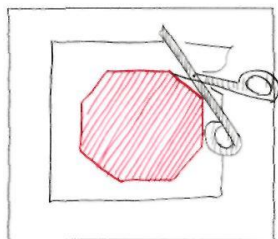

❖ Через копіювальний папір контури переносяться на білий аркуш паперу та зафарбовуються графічно, користуючись, наприклад, одним із виразальних засобів графіки – плямою.

Третій етап: стилізація рослинної форми.

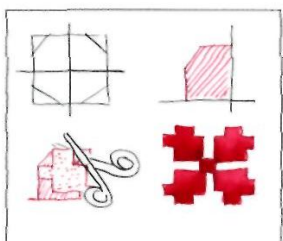

❖ Спрощення виконується тільки за допомогою рівних ліній та в геометричні форми (в народних традиціях Крелевеччини).

❖ Утворений силует уважно розглядається та обводиться лінією за найбільш виступаючими крапками абрису.

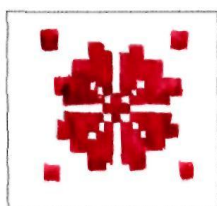
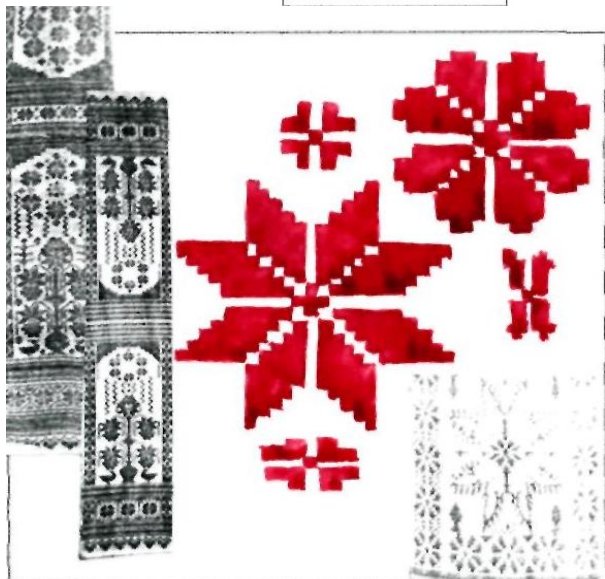
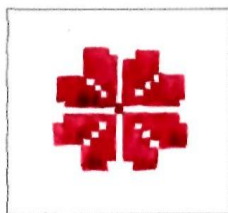
❖ Далі цей силует вирізається.

❖ Вирізана форма згортається по горизонтальній та вертикальній вісях. Тим самим спрощується форма пелюстки (під

геометричну) та вирізається за типом розеткових витинанок.

Четвертий етап: *нюансні доповнення.*

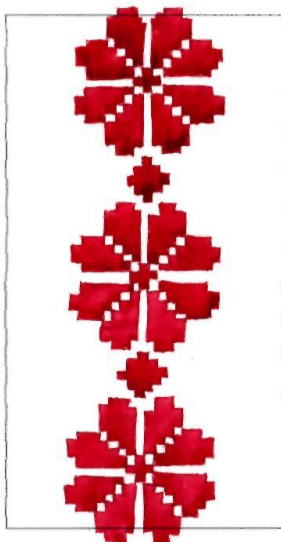

❖ Нюансні доповнення потрібні для найбільш повної характеристики форми та узгодження з мотивами орнаментальних композицій кралевецьких рушників.

❖ Розглядаються зразки мотиву "рожа", що використовуються з давніх-давен у ткацтві кралевецького рушника.

❖ За необхідності малюнок учня узгоджується з мотивами "рожі", що виткані на кралевецьких рушниках.

П'ятий етап: *виконання варіантних орнаментальних композицій, підбирання кольору.*

❖ Вирізати з паперу (білого та червоного) певну кількість стилізованих мотивів.

❖ Скласти композиції в смужці, квадраті, прямокутнику.

❖ Порівняти з існуючими мотивами композицій у старовинних кралевецьких рушниках [14].

Методика переробки декоративної трактовки пластичних форм тваринного світу. Мотив "качка"

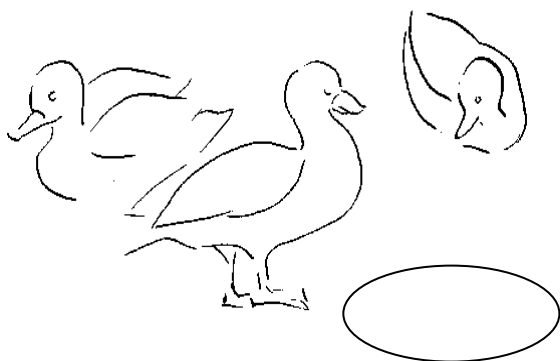
Перший етап: замальовки качки з натури олівцем, акварельними фарбами.

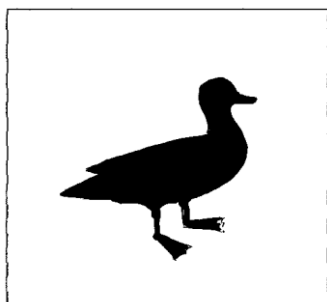
❖ Завдання "замалювати качку" з натури учні отримують додому, оскільки специфіка сільської місцевості даного району дозволяє це зробити.

❖ Спостерігаючи за поведінкою качки, учні виконують замальовки, тим самим вивчають характерні особливості її.

❖ Швидкі начерки качки доцільно виконувати з різних точок зору.

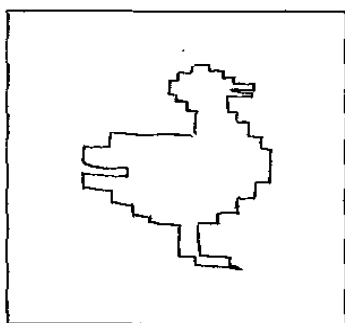

Другий етап: силуетне зображення качки.

❖ Через копіювальний папір силует переноситься на білий аркуш паперу та зафарбовується фарбою.

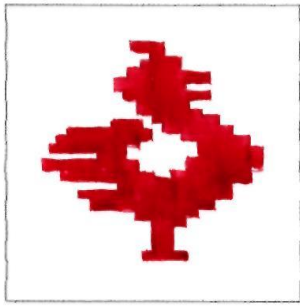
Третій етап: стилізація тваринного мотиву.

❖ Надається зображенню певна геометрична форма.

❖ Далі зображення обводиться за силуетом, надаючи йому ламаної зімкненої лінії.

Четвертий етап: нюансні доповнення та узгодження з традиційним зображенням на кролевецьких рушниках.

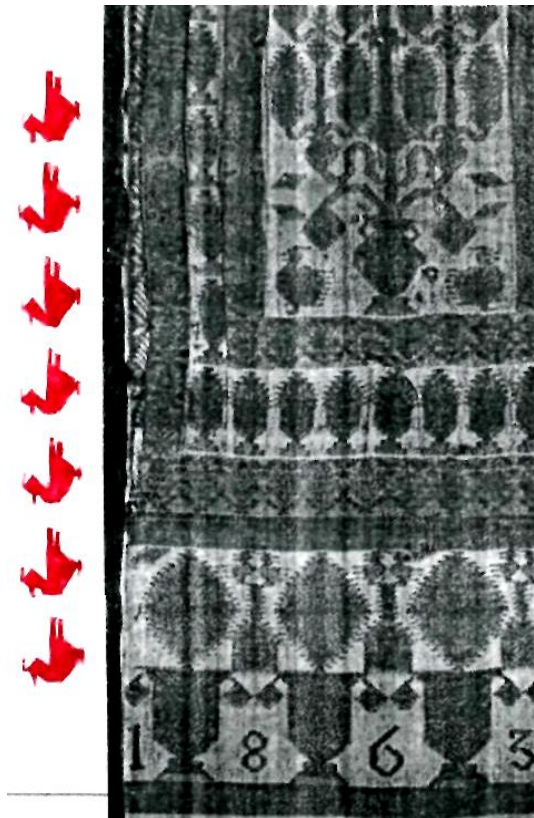

❖ Знову розглядаються замальовки качки з натури.

❖ Застосовується принцип "від часткового до загального, від загального до часткового".

❖ Замальовки доповнюються деякими деталями.

П'ятий етап: виконання варіантних орнаментальних композицій, підбирання кольору.

❖ Вирізати з паперу (білого та червоного) певну кількість стилізованих мотивів качки.

❖ Скласти композиції в смужці, трикутнику, прямокутнику.

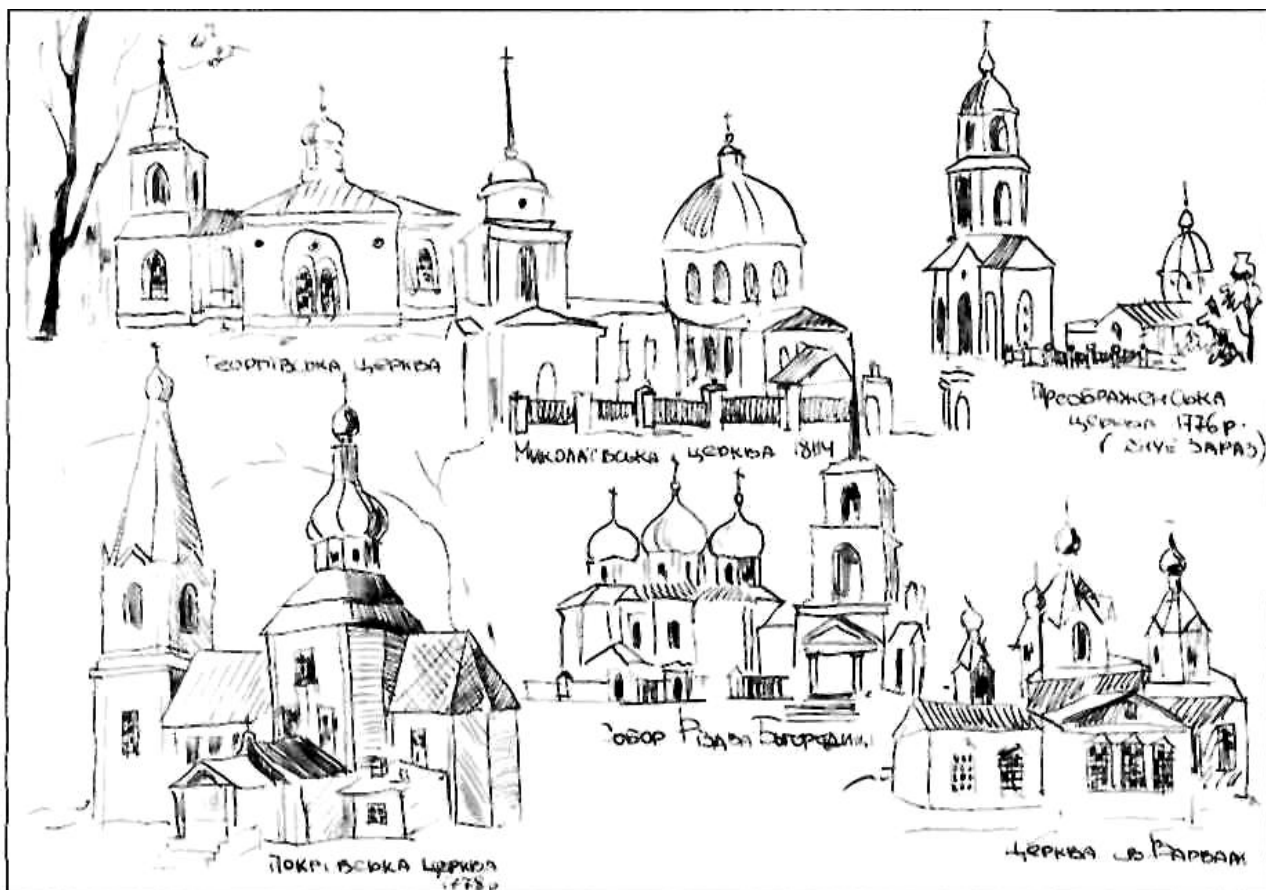
❖ Порівняти з існуючими мотивами композицій у старовинних кролевецьких рушниках [14].

Рис. 10. Перебірне ткацтво.
Кролевець. 1893 р.

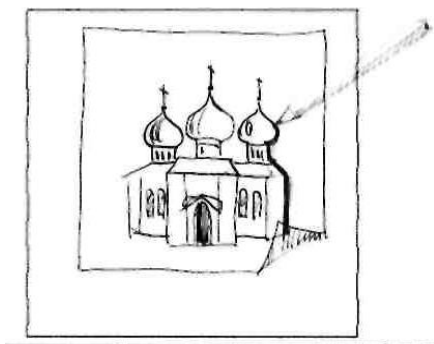
Методика переробки архітектурних форм. Мотив "Церква", "Монастир"

Перший етап: екскурсія до краєзнавчого музею м. Кролевеця.

Мета: ознайомити учнів з архітектурними спорудами міста Кролевеця; розглянути фотографії, малюнків; ознайомлення з історією архітектури міста; виконати замальовки архітектурних споруд за фотографіями.

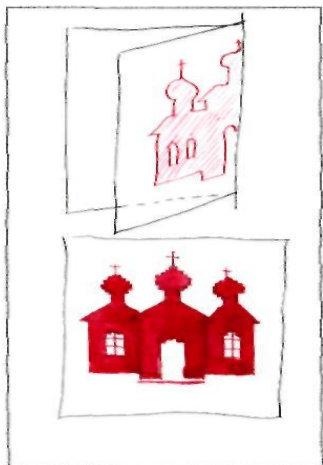

Другий етап: зображення силуету фасаду споруди.

❖ Через копіювальний папір силует переноситься на білий аркуш паперу та зафарбовується фарбою.

Третій етап: стилізація мотиву "церква", "монастирка".

❖ Оскільки композиція споруди церкви симетрична, зігнути папір по вісі симетрії.

❖ Спрощуються силуетні лінії зображення культової споруди.

❖ Підпорядковується зображення до геометричних форм.

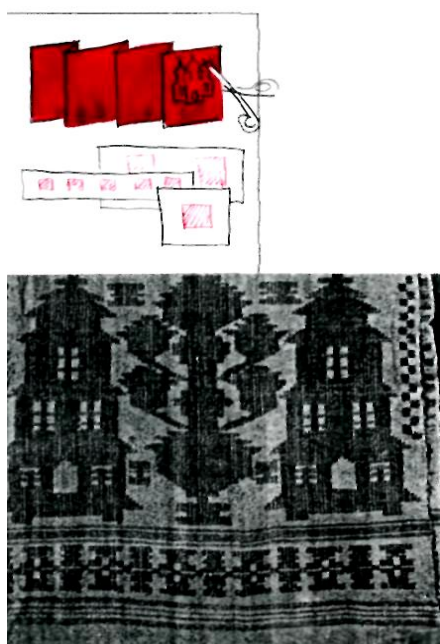
Четвертий етап: нюансні доповнення та узгодження форми з мотивами кралевецьких рушників.

❖ Розглянути замальовки, фотографії культових споруд.

❖ Для підсилення характерних ознак даного образу вносяться доповнення, характерні для кралевецьких рушників.

П'ятий етап: виконання варіантних орнаментальних композицій, підбирання кольору.

❖ Вирізати з паперу (білого та червоного) певну кількість стилізованих мотивів церкви.

❖ Створити композицію в смужці, квадраті, прямокутнику.

❖ Порівняти з існуючими мотивами композицій на старовинних кралевецьких рушниках [14].

Методика декоративної переробки пластичних форм. Мотив "Людина"

Перший етап: виконання швидких начерків фігури людини.

*Печатка Кралевецького
Магістрату. 1790 р.*

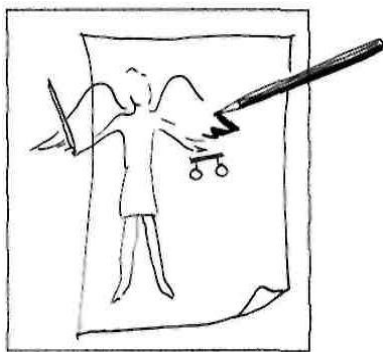

❖ Розглянути старовинну печатку кралевецького Магістру 1790 року.

❖ Виконати швидкі начерки фігури людини.

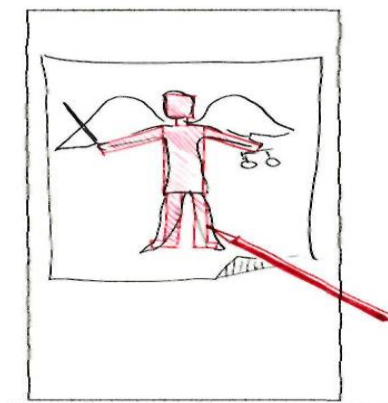
❖ Спиратися на зображення архангела Михаїла з кралевецької печатки.

Другий етап: виконання зображення силуету фігури людини.

❖ На замальовку покласти кальку та обвести зображення фігури людини за силуетом.

Третій етап: стилізація мотиву "людина".

❖ Спрощуються силуетні лінії зображення фігури людини.

❖ Підпорядковується зображення фігури людини до геометричних форм.

Четвертий етап: нюансні доповнення та узгодження форми з мотивами кралевецьких рушників.

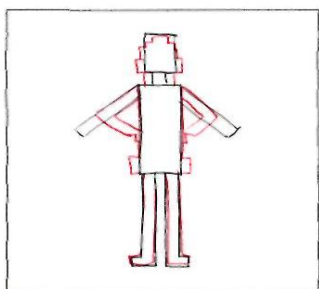
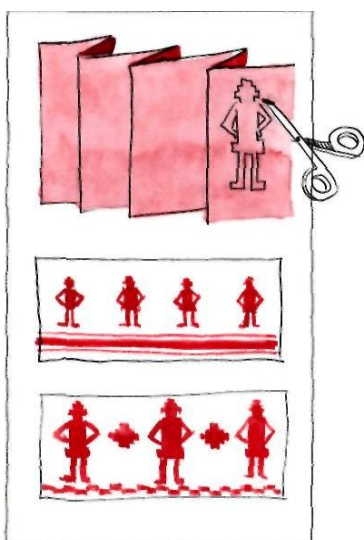

Рис. 11. Кралевецький рушник. Перша пол. XIX ст.

П'ятий етап: виконання варіантних орнаментальних композицій мотиву "людина".

- ❖ Вирізати з паперу (білого та червоного) обрану кількість стилізованих мотивів фігури людини.
- ❖ Створити кілька композицій в смужці, прямокутнику.
- ❖ Порівняти з відповідними декоративними орнаментами, мотивами та композиціями на старовинних кралевецьких рушниках.

Отже, дана методика декоративної переробки природних форм, які моделюються в композиціях кралевецьких рушників, дає змогу краще зрозуміти, засвоїти, передати творчі здобутки народних майстрів кралевецького ткацтва. Тим самим поєднує функції педагогічної діяльності, пластичних мистецтв, естетичного, морального виховання.

Головне в декоративно-ужитковому мистецтві – не фотографічно точна передача реальної дійсності, а відображення найбільш суттєвих особливостей образу. В декоративно-прикладному мистецтві предмети спрощені, стилізовані, колір узагальнений, іноді декоративні зображення предметів і явищ переходять у символи (рис. 11).

Отримання знань, набуття умінь і навичок образотворчої грамоти поступово залучає учнів до активної художньо-творчої діяльності, пізнання власних зусиль у перебудові оточуючого світу. Твори народного мистецтва, на відміну від творів Пікасо, Рембрандта, Далі, сьогодні можна знайти у багатьох домашніх колекціях кралевачан. Дивлячись на них, ще не раз переконуємось у магічній силі цих рукотворних шедеврів [14].

Кролевецьке ткацтво – це настільки унікальний мистецький матеріал, який можна використовувати на всіх, без винятку, уроках предметів художньо-естетичного циклу.

Пропонуємо цикл уроків із використанням кролевецького ткацтва, розроблених учителем образотворчого мистецтва, лауреатом конкурсу "Вчитель – року – 2003" Чуприною Валентиною Миколаївною, учителем обдарованим, творчим, яка працює з натхненням у Кролевецькій ЗОШ I-III ступенів № 1.

Тема: Сприймання декоративно-ужиткового мистецтва. Декоративно-ужиткове мистецтво. Історія виникнення, символіка кролевецького рушника. Стилізація елементів орнаменту рушника.

Мета:

Навчальна: вчитися сприймати декоративно-ужиткове мистецтво "читати" його, закріпити поняття про декоративно-ужиткове мистецтво, ознайомити з поняттям "ткацтво" як виду декоративно-ужиткового мистецтва, закріпити знання про симетричну композицію, закріпити поняття "стилізація", "орнамент", "рапорт", "композиційний центр".

Розвивальна: удосконалювати вміння вести пошукову роботу, розвивати навички сприймання і розуміння декоративного мистецтва, розвивати емоційне сприйняття творів народних майстрів, розвивати асоціативне мислення, вміння аналізувати.

Виховна: виховувати почуття гордості за здобутки народних майстрів рідного міста, виховувати уважність, вміння насолоджуватись красою кролевецького ткацтва.

Обладнання:

Для учня: словники з образотворчого мистецтва, старовинні кролевецькі рушники та розповіді про них, записані учнями.

Для вчителя: старовинні кролевецькі рушники, ілюстрація герба та прапора міста Кролевця та Кролевецького району, матеріали для створення кролевецького рушника, таблиці з прикладами стилізації природних форм, схеми побудови симетричних композицій, приклади рапортного орнаменту, вірш М.Сингаївського "Кролевець", пісня "І летять над Україною" (слова М.Сингаївського, музика Ю.Рижкова).

Література:

1. Василевська Е.В. Кролевецький рушник. – Харків: Прапор, 1972.
2. Ковальчук О.В. Українське народознавство: Книга для вчителя. – К.: Освіта, 1992.
3. Популярна художня енциклопедія. – М.: Искусство, 1986.
4. Ронделі Л.Д. Народне декоративно-прикладне мистецтво. – М.: Искусство, 1986.

План та хід уроку

I. Організація класу (2-3 хв.)

II. Повідомлення теми та мети уроку (3 хв.)

Діти, ми сьогодні будемо згадувати історію кролевецького ткацтва, його витоки, вчитися вести пошукову роботу краєзнавчого спрямування, закріпимо поняття "стилізація", "орнамент", "рапорт", "композиція" у декоративно-ужитковому мистецтві. Будемо прагнути зрозуміти символіку кролевецького ткацтва, знайти спільне та відмінне в орнаментиці ткацтва різних регіонів України.

Мотивація навчальної діяльності:

Діти, нам потрібно створити альбом-проект із матеріалів про кролевецьке ткацтво та подати його на конкурс проектів. Оскільки ми хочемо зайняти високе місце, то маємо дізнатися дуже багато про кролевецький рушник, його особливе місце в історії української художньої культури.

III. Вивчення нового матеріалу (10-15 хв.)

Вступна бесіда

Що таке декоративно-ужиткове (або прикладне) мистецтво? Проаналізуємо кожне слово.

Декоративний – (від франц. décor – прикрашаю) – прикрашений виріб або споруда. Декоративними можуть бути предмети побуту, одяг, знаряддя праці, меблі, інтер'єр та екстер'єр.

Ужитковий (матеріальна цінність предмета) – корисний у життєвій діяльності людини. Раніше на долю ужиткових виробів приходилося $\frac{3}{4}$ загальних предметів. Треба не тільки зробити миску, щоб їсти з неї борщ, але, щоб вона була красивою.

Мистецтво – відображення реального життя в художніх образах. До видів мистецтва належать: література – мистецтво слова, музика – мистецтво звуків, театр – мистецтво гри, образотворче мистецтво – мистецтво кольору, ліній, ритму, танець – мистецтво рухів.

У залежності від того, з якого матеріалу (техніка виконання) виготовлено предмети, виокремлюють види декоративно-ужиткового мистецтва: вишивка, ткацтво, кераміка, лозоплетіння, гутництво, лимарство, різьблення, писанкарство, витинання, килимарство тощо.

Яким же видом декоративно-ужиткового мистецтва славне наше місто? Звісно, ручним ткацтвом.

Показ старовинних рушників народних майстрів

Із давніх-давен на весь світ славне своїми рушниками невеличке місто Кролевець, що загубилося в березових гаях, дзвінких борах, зелених дібровах українського полісся. Тільки в Кролевеці рушники не вишивали, а весь щедро дарований хист віддавали художньому ткацтву.

Послухайте вірш М.Сингаївського про кролевецький рушник.

*Кролевець... Лісовий, степовий
Мужнє місто звитяги людської,
Хоч у зморшках твоїх вік трудовий
Я ж візьму тут снаги молодій.
Твоє серце з буремних століть,
Твоя доля уже над віками,
Як у небі квітує блакить
Ти квітуєш здавен рушниками.
Прихилився до них і Тарас,
Давній спогад бентежить і нині,
Чуєш, батьку, озорує час
Твоє слово в краплині
В нашій вільній уже Україні!
Ми ж до тебе приходим щодня,
Мов на сповідь – чуттям і думками
І твоя кролевецька рідня
Землю всю сповила рушниками.*

Аналіз рушників за таблицями стилізованих елементів (рис.12).

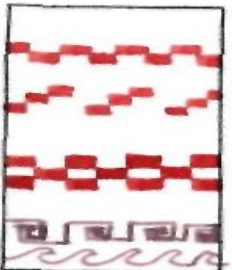

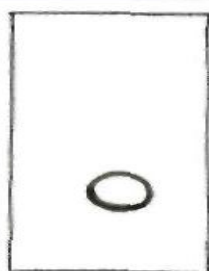
	Фотографія	Замальовка з натури	Декоративна переробка	Символ
Земля				
Річка				
Сонце				

Рис 12. Декоративна переробка природної до символічної форми

На рушниках відображений навколишній світ. Реалістичне зображення виконане у декоративному стилі. Виконане поєднання двох кольорів – білого і червоного. Композиція на рушниках симетрична, існує ритмічне повторення елементів по горизонталі і вертикалі. Композиційний центр приходить на частину, де розміщується головний елемент кралевецьких рушників – Богиня-Берегиня або "Дерево життя". Рослинний та тваринний світ також стилізовані під геометричні форми, інтенсивні декоративні плями.

Дома ви підготували розповіді про рушники із "бабусиної скриньки". Надамо слово учням.

Розповіді учнів про сімейні реліквії, обереги – домашні рушники Розповідь перша

"Дуже давно, коли і мене, і моєї матері та татуся ще не було на світі, моїй прабабусі Мотрі ткала весільний рушник її мати. Візерунок склала сама. Темними зимовими вечорами передирала невтомна ткаля узор. Більше втикала червоних ниток, і приказувала, щоб життя було щасливе і радісне. Поставили

на рушничок молодих і сказали: "в добру путь". Нехай все, що хотіла сказати прабабуся, витикаючи узори на рушнику, здійсниться. Відтоді цей рушник є оберегом нашого роду".

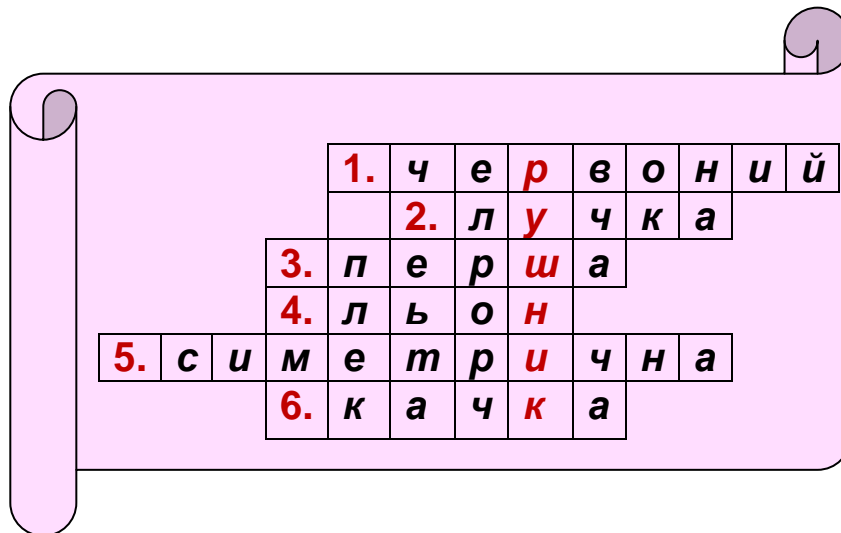
Розповідь друга

"Дивіться на мій рушник. Прадід часто мені розповідав, як цей рушник оберігав його в роки Великої Вітчизняної війни. Відряджаючи на війну, рушник, що власноруч виткала, дала йому мати разом з грудочкою землі і сказала: "Нехай вони бережуть тебе від смерті". Проїшов війну дідусь, був поранений, голодний, але не скорений, бо мав свій оберіг – крелевецький рушник.

IV. Закріплення нового матеріалу (2-3 хв.)

Треба відгадати кросворд, який ви всі отримали, та знайти ключове слово.

1. Який колір є провідним у крелевецьких рушниках?
2. Яка старовинна назва стежки, що зображується на крелевецьких рушниках?
3. Яка за хронологією згадка про крелевецький рушник була у 1639 році?
4. З якої рослини виготовляли нитки для ткання рушників?
5. Як композиційно побудовані крелевецькі рушники?
6. Якого птаха дуже любили зображувати на крелевецьких рушниках?

Підсумок уроку (2-5 хв.)

Послухайте пісню "Крелевецькі рушники" і визначте, який провідний мотив її пронизує.

VI. Домашнє завдання

Етнографічний збір колискових пісень (записати та вивчити колискову, яку співала вам мати), дівчаткам навчитися сповивати ляльку.

Тема: Декоративно-ужиткове мистецтво. Класифікація кралевецьких рушників. Ткання сповивального рушника (колективна робота).

Мета:

Навчальна: розширити знання учнів про буденні ужиткові кралевецькі рушники, закріплювати вміння розрізняти твори декоративно-ужиткового мистецтва від інших пластичних мистецтв, вчитися ткати методом "полотняного переплетення".

Розвивальна: розвивати вміння ручного ткання, інтерес до ткацтва, вміння аналізувати, вести пошукову роботу з історії рідного краю.

Виховна: виховувати вміння працювати охайно, прищеплювати любов до народного мистецтва, народної пісні, музики, виховувати поважне ставлення до народних традицій та творів народних майстрів.

Обладнання:

Для учня: ткацький станок-рамка, білі та червоні нитки, подушечка з голками, гребінець, тлумачний словник.

Для вчителя: рушники (сповивальні, побутові, обрядові), схеми полотняного перебору, таблиці послідовності сповивання дитини, скринька з творами пластичних мистецтв, станок-рамка, нитки, ножиці, човники, голки, заохочувальні призи для учнів.

Класна кімната обладнана під інтер'єр старовинної української хати. Музичне оформлення уроку: українські пісні у супроводі бандури, колискові пісні тощо.

Література:

1. Від ремесла до творчості. – Київ, 1969.
2. Історія українського ткацтва. – К.: Освіта, 1990.
3. Ковальчук О.В. Українське народознавство: Книга для вчителя. – К.: Освіта, 1992.

План та хід уроку

I. Організація класу (2-3 хв.)

II. Повідомлення теми та мети уроку (3 хв.)

Мотивація навчальної діяльності:

На Кролевеччині кожного року проходять ярмарки кролевецького ткацтва. Ми також бажаємо взяти участь у цьому традиційному яскравому святі. Для цього потрібно навчитися ткати руками неабияк.

Актуалізація опорних знань

Гра "Збираємося на ярмарок"

На столі розміщені твори пластичних мистецтв (опішнянський куманець, пейзаж, серветка, светр, мереживо, книжка, бісероплетіння, глиняна статуетка, таця петриківського розпису, кролевецький рушник тощо). Їх потрібно розрізнити і розкласти у кошики окремо кожний вид.

Учні об'єднуються в дві команди. Та команда, яка швидше наповнить кошик, виграла і отримує бали.

Отже, до декоративно-ужиткового мистецтва належать: вишивка, ткацтво, різьблення тощо. Графічну, живописну, скульптурну роботи відносять до образотворчого мистецтва.

III. Вивчення нового матеріалу (10-15 хв.)

Вступна бесіда

Кролевецькі рушники – це ткацтво і поділяються на види: *сповивальні*, які використовували для сповивання немовлят, були без орнаменту, або оздоблювалися смужкою, квіткою, пташкою; *побутові*, які мали ужиткову функцію, а декоративне оздоблення було виражено слабо.

Вони прикрашалися однією, двома смужками, подекуди нескладним орнаментом; *настінні декоративні кілкові* – несли декоративну функцію, ними прикрашали оселю під вікном, дверима, над портретами (вішали на "кілок"), люди вірили, що рушники оберігають їх від злих сил; *обрядові* зустрічали гостей, стелили молодятam під ноги, дарували на щасливу дорогу, проводжали в останню путь тощо.

Ткацтво належить до стародавніх ремесел людства. Найдавніші зразки тканини відносять до 2 тис. до н.е. (давньоєгипетські тканини).

Ткали з різних природних волокон: льону, бавовни, шерсті, кінського волосся тощо. Навіть тини та кошики переплетені на зразок полотняного ткацтва.

Показ рушників різних видів за призначенням

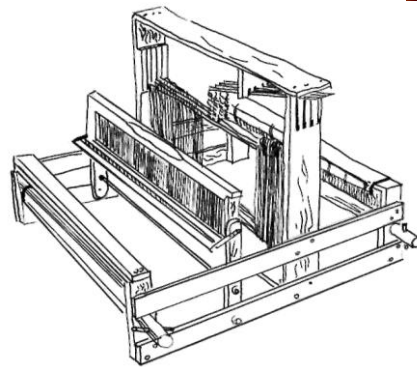
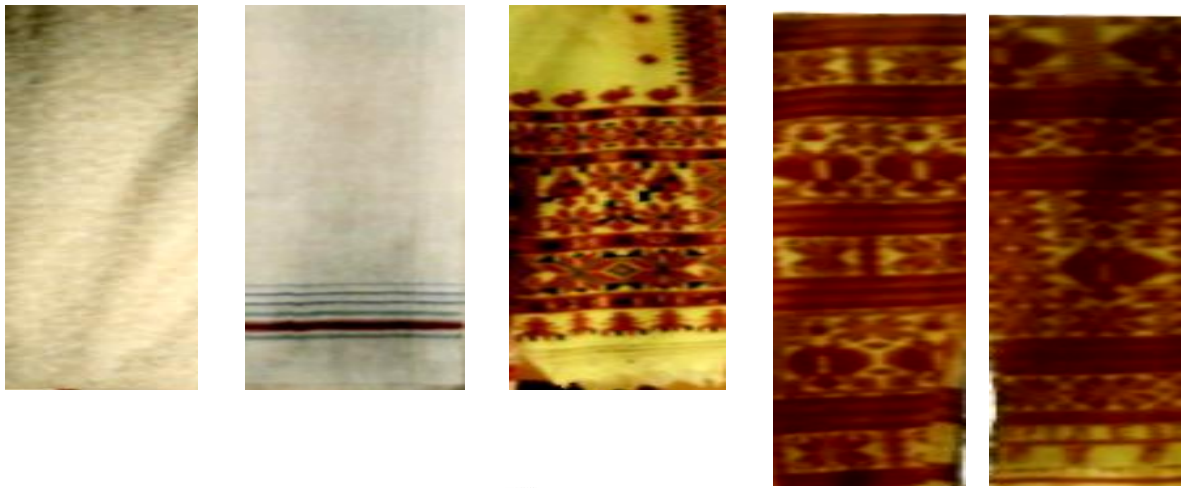
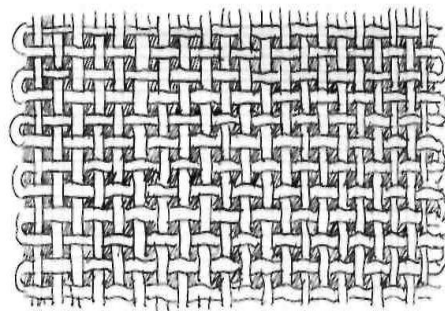

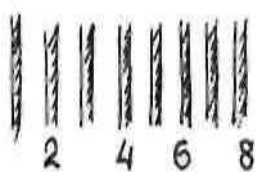
Рис. 13. Ткацький станок

Перед вами ткацький станок (верстат), спрощений та зменшений у декілька разів від звичайного фабричного (рис.13). На ньому ткали різною технікою: човником та ручним перебором. Нитки основи перепліталися нитками вутка за допомогою човника або рук.

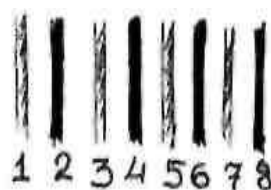

Технологія виконання роботи

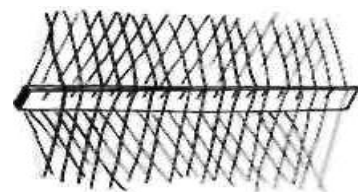
Розглянемо послідовність виконання роботи. В заправці повинно бути парне число ниток (рис. *а*). Далі розподіли нитки основи на парні і непарні (рис. *б*). Закласти між нитками парними і непарними лінійну для зручності перебору (рис. *в*).

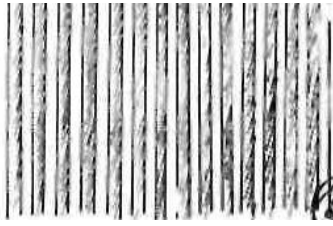
а)

б)

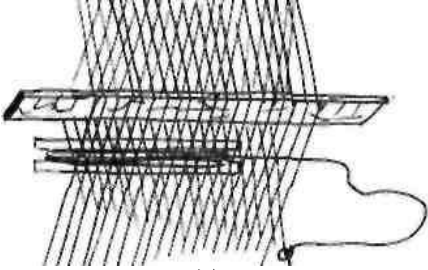

в)

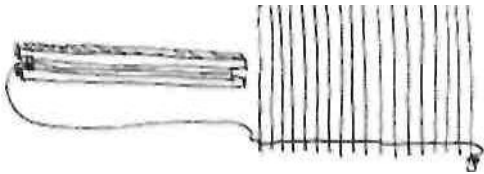
■ прив'язати нитку утка до першої нитки основи;

г)

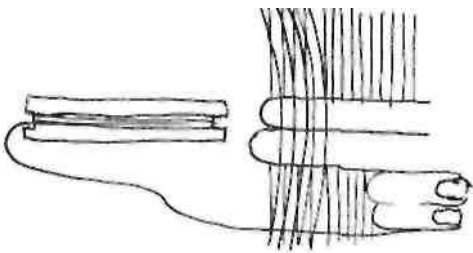
■ Проклавши лінійку між нитками основи (рис. д), розподіляємо їх на дві системи. Ближче до нас нитки – лицьові, далі – виворотні і кут, що утворився між ними. Першу уточину прокласти справа наліво у створений зів.

д)

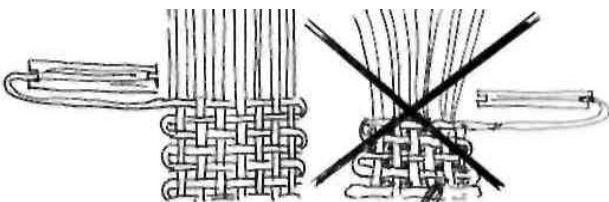
■ Вийшовши на край, обігніть крайню нитку основи. Уточина в цей час знаходиться у лівій руці (рис. е).

е)

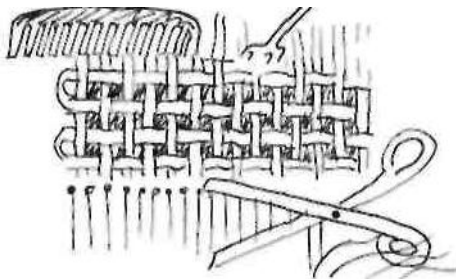
■ Середнім та підмізним пальцями правої руки відтискають у глибину лицьові нитки основи, (через одну) виймають назовні виворотні. Захоплюючи одночасно чотири, п'ять ниток основи, створюють новий зів і прокладають у ньому уточну нитку (рис. ж).

ж)

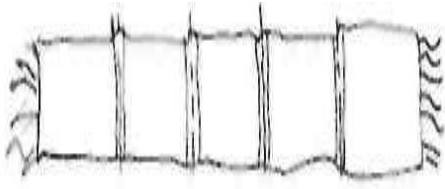
■ Нитка повинна рівномірно обгинати нитки і не стягувати їх (рис. з).

з)

■ Прибивають уточну нитку до нижнього краю колотушкою. Якщо нема колотушки, можна скористуватися звичайною столовою вилкою або гребінцем (рис. к).

■ Зрізують ножицями нитки основи (рис. к).

■ Віддають їх в цех "мережки" зшивати в одну колективну роботу (рис. л).

л)

IV. Закріплення нового матеріалу (2-3 хв.)

Під час роботи учні дотримуються **техніки безпеки при роботі з інструментами**:

- ножиці тримати на столі у футлярі, у чітко відведеному місці, закритими, вгору їх не піднімати;
- за ткацьким станком-рамкою сидіти рівно, не нахиляючись;
- волосся у дівчаток має бути підібране;
- голку тримати на подушечці.

Учні класу об'єднуються у дві команди ("Орлики" та "Мальви") й обирають по два "майстрів" мережива, решта – підмайстер'я. Обидві команди отримують стрічки червоного та білого кольорів та починають ткати.

Робота супроводжується співом та грі на бандурі. Запрошують "матерів-повитух", які мають сповити ляльку та заспівати колискової.

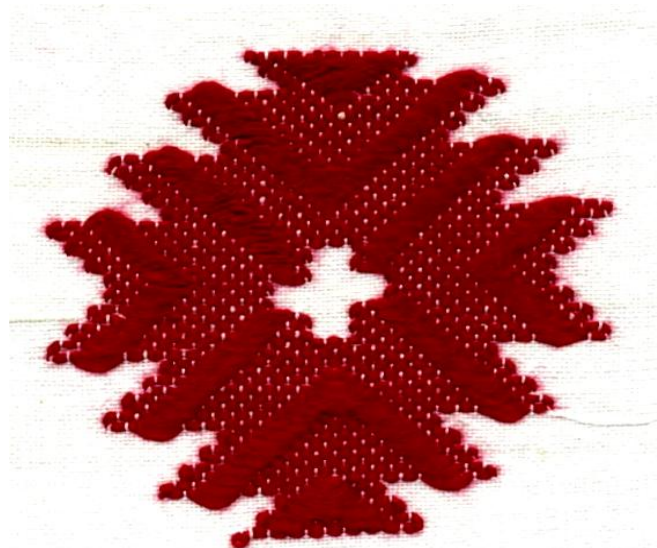
V. Самостійна робота учнів (20-25 хв.)

VI. Підсумок уроку (2-5 хв.)

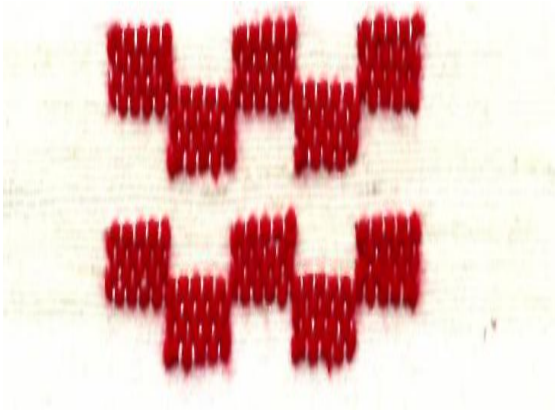
Аналіз учнівських робіт, оцінювання

Сербін Павло

Іваницька Оксана

Коваленко Марина

Несін Юлія

Розгляд рушників за якістю та швидкістю виконання, отримання додаткових балів за підготовку.

Виконання колискових пісень та сповивання.

Тема: Декоративно-ужиткове мистецтво. Принципи композиційної побудови крелевецького побутового рушника. Стилзація природних форм у орнаментах крелевецьких рушників.

Мета:

Навчальна: вчити будувати композиції на крелевецьких побутових рушниках, вчитися зображувати фрагменти оточуючого світу в крелевецькому народному стилі.

Розвивальна: розвивати вміння стилізувати природні форми в декоративні, розвивати вміння правильно користуватися інструментами і матеріалами, порівнювати й аналізувати, розвивати фантазію.

Виховна: формувати національну свідомість учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва Крелевеччини, розвивати почуття прекрасного, почуття міри, виховувати прагнення до самовираження.

Обладнання:

Для учня: розкреслений по 2 мм вертикально та горизонтально чорною пастою альбомний аркуш паперу, акварельні або гуашеві фарби, фломастер або червона ручка, тлумачний словник з образотворчого мистецтва.

Для вчителя: приклади побутових рушників, серветок, скатертин, приклеєні з червоного кольору на прозорій тканині (прозорий макет рушника) елементи кралевецьких рушників (для демонстрації симетричності), схеми декоративної переробки природних форм, запис пісні В.Дзюби, М.Колодочки "Мій край рушниковий", розкреслений на клітинки папір, червона фарба, магнітна дошка, елементи кралевецьких рушників для магнітної дошки.

Література:

1. Карась А.М. З історії міста Кролевеця. – Суми, 2002.
2. Ковальчук О.В. Українське народознавство: Книга для вчителя. – К.: Освіта, 1992.
3. Місто рушникового дива: Краєзнавчий нарис. – Суми-Кролевець, 2001.

План та хід уроку

I. Організація класу (2-3 хв.)

II. Актуалізація опорних знань (2-3 хв.). Згадайтеся, яка річ схована в скрині. Допоможуть вам у цьому рядки вірша.

*На білім полотні і біль, і туга, й радість,
І вибита сльоза, і виткані пісні.
Любов, любов, любов... Немає тільки зради –
На білім полотні, на білім полотні...*

М.Шевченко

Кралевецькі рушники! Хто не захоплювався ними, кого не полонила рукотворна краса, не вабила досконалість й довершеність.

До якого пластичного мистецтва відносяться кралевецькі рушники?

До якого виду декоративно-ужиткового мистецтва вони відносяться?

Які ще види декоративно-ужиткового мистецтва розвинені у нашому місті? Які ви знаєте види кралевецьких рушників?

III. Повідомлення теми та мети уроку (2 хв.)

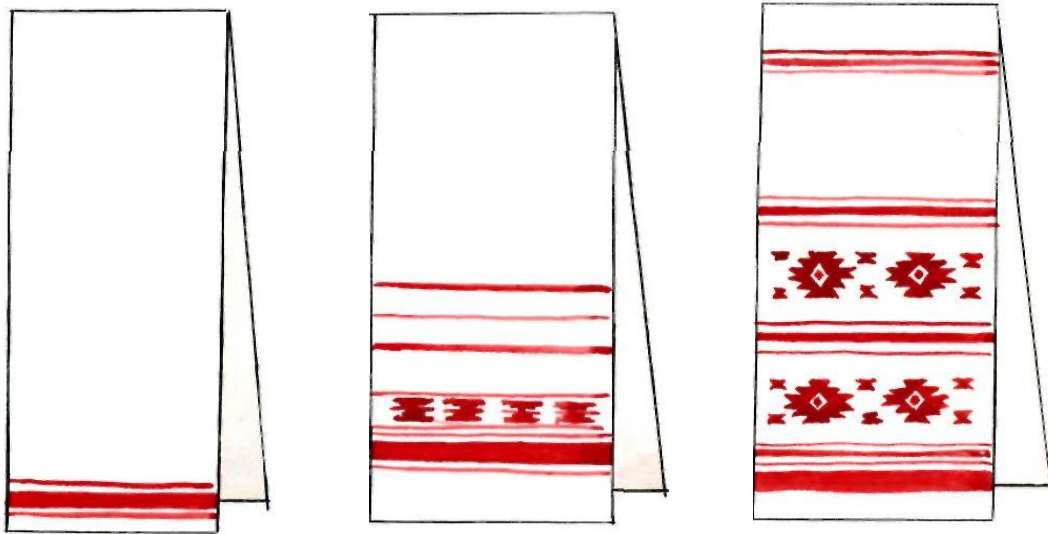
Мотивація навчальної діяльності

Для того, щоб стати найкращими ткачами кралевецького краю й продовжувати справу ваших батьків, нам потрібно навчитися будувати композиції на кралевецьких побутових рушниках, вчитися зображувати фрагменти оточуючого світу в кралевецькому народному стилі.

IV. Вивчення нового матеріалу (10-15 хв.)

Вступна бесіда

Побутові рушники ввібрали в себе нерозривну єдність ужиткового начала й красу. Їх прикрашали багатим за насиченістю орнаментом, як кілкові й обрядові.

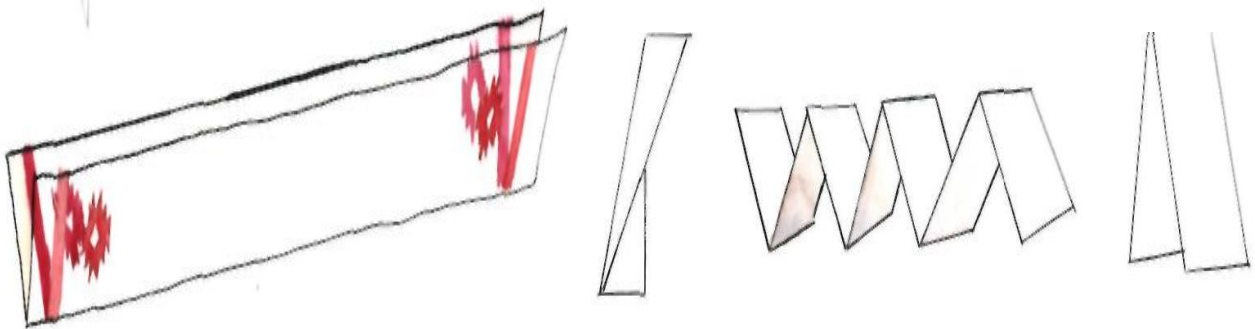

Як ви думаєте? Чи є певний порядок у розміщенні елементів на рушниках? *(Так)*

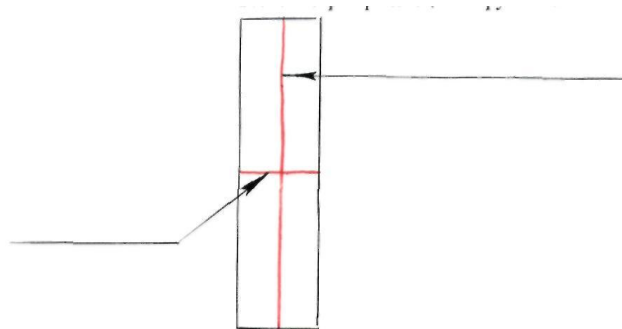
Яка композиція на рушниках? *(Симетрична, ритмічна, урівноважена)*

Подивіться на прозорий макет рушника. Згинаємо його по вертикальній вісі симетрії. *(Зображення лівої та правої частини співпадають)*

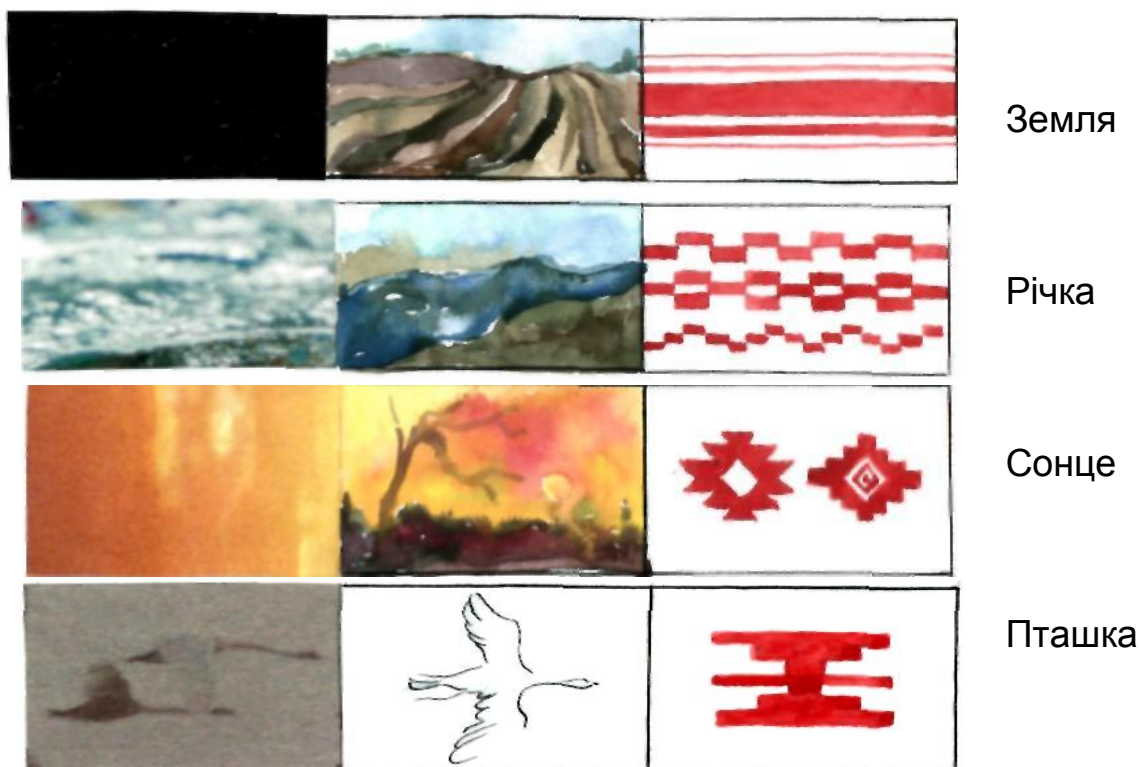
Тепер згинаємо його по горизонталі. *(Зображення також співпали)*

Отже, композиція на кралецьких рушниках симетрична по горизонталі та вертикалі.

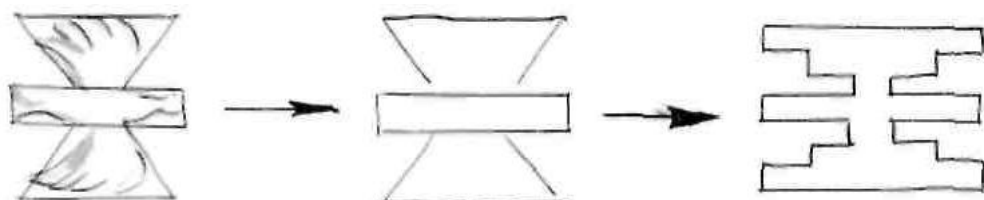

Давайте пригадаємо декоративну переробку природних мотивів.

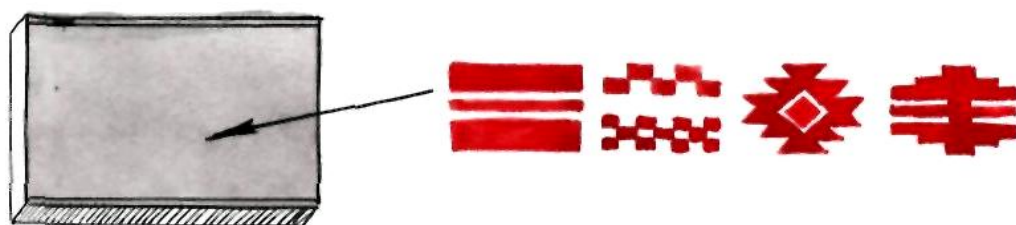

Виконуємо декоративну переробку реального птаха.

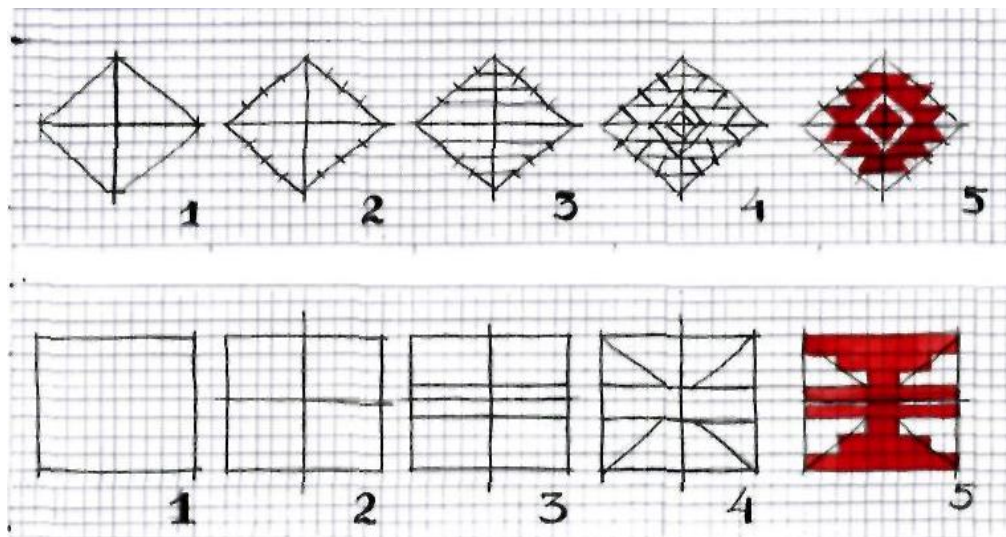
Використовуємо принцип у малюванні "від загального до часткового і від часткового до загального".

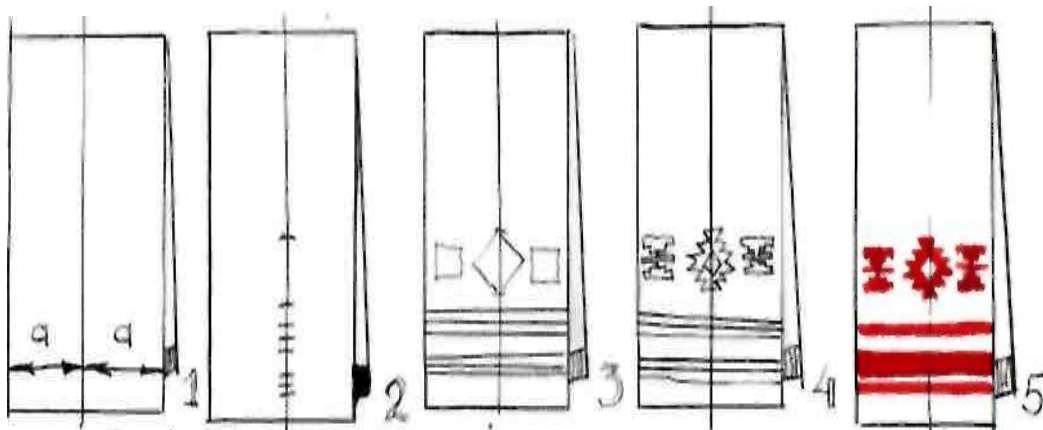
Спробуємо скласти варіанти композицій із чотирьох елементів крелевецького рушника (сонце, земля, річка, пташка) на магнітній дошці.

Далі вивчаємо схеми побудови елементів сонця і пташки. Подивіться уважно на схеми.

Будову сонце і пташки виконуємо у п'ять етапів. Закінчуємо в кольорі. Отже, ми розглянули будову елементів, а тепер розглянемо послідовність побудови кралевецького рушника.

Технологія виконання роботи

Учні виконують роботу за схемами.

V. Самостійна робота учнів (20-25 хв.)

Учні умовно об'єднані в три групи (диференційовані) за принципом:

- достатньо володіють образотворчою грамотою, мають просторове мислення, багату фантазію;
- володіють технічними засобами, відтворюють матеріал, але мають вузький спектр уяви;
- мають низькі виражальні можливості та слабке просторове мислення.

Перша і друга групи працюють, створюючи власні композиції, третя – отримує лекала, за якими учні розкладають на папері деталі та обводять їх (учні третьої групи можуть бути оцінені не більше, ніж "вісім" балів).

VI. Підсумок уроку (2-5 хв.)

Роботи, які завершені, діти виставляють на великий планшет для аналізу та обговорення. Таким чином, створюється імпровізована виставка учнівських робіт, яку оцінюють самі учні, додаючи вагомих аргументів та пояснень.

Аналіз робіт, обговорення та оцінювання

VII. Домашнє завдання

Розшукати та зробити замальовки окремих елементів кілкових кралевецьких рушників. Принести матеріали та інструменти для роботи.

Тема: Декоративно-ужиткове мистецтво. Кілковий кралевецький рушник. Виконання ескізу кілкового кралевецького рушника (колективна робота).

Мета:

Навчальна: вчити розрізняти твори декоративно-ужиткового мистецтва, розрізнявати побутові та обрядові рушники, вчитися стилізувати квіткові форми (мальви) в декоративні.

Розвивальна: удосконалювати вміння компоновки рушника, використовуючи місцеві традиції, розвивати пам'ять, увагу, уміння і навички сприймати інформацію.

Виховна: об'єднувати учнівський колектив, встановлювати дружні стосунки між учнями для виконання спільної роботи, виховувати естетичну культуру, зміцнювати фізичний стан учнів до більш ефективної практичної діяльності.

Обладнання:

Для учня: білий папір ФАЗ, червоний папір, ножиці, копіювальний папір, замальовки зразків крелевецьких рушників, тлумачний словник з образотворчого мистецтва.

Для вчителя: ножиці, білий папір ФАЗ, червоний папір, копіювальний папір, розкреслений папір на квадрати по 1 см, макети майстрів, будівлі, зразки кілкових рушників, схеми декоративної переробки та побудови мальви, зразки кілкових рушників, магнітна дошка з елементами для неї, виготовлені мальви та наочні призи-човники з катушкою, вірш про мальву.

Література:

1. Карась А.М. З історії міста Кролевеця. – Суми, 2002.
2. Ковальчук О.В. Українське народознавство: Книга для вчителя. – К.: Освіта, 1992.
3. Неменский Б.М. Мудрость красоты. – М.: Просвещение, 1990.
4. Ростовцев Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе. – М.: Просвещение, 1980.
5. Місто рушникового дива: Красознавчий нарис. – Суми-Кролевець, 2001.

План та хід уроку

I. Організація класу (2 хв.)

II. Повідомлення теми та мети уроку (2 хв.)

Актуалізація опорних знань (3 хв.)

Гра "Знайди свого Майстра"

У великій кількості мистецьких творів (живопис, графіка, будинки, рушника, серветки тощо) учні (5-6 чол.) знаходять і розподіляють їх за видами мистецтва. Обґрунтовують свої дії, коментуючи, отримують бали у вигляді призів-човників з катушкою. Таким чином, знаходять "свого Майстра".

Майстер Відображення

Майстер Будівля

Майстер Прикрашення

Колективна робота: Учні порівнюють декоративно-прикладне та декоративно-ужиткове мистецтво. Дають визначення обом поняттям. Разом доходять висновку, що тільки частка декоративності й ужитковості змінюється.

III. Вивчення нового матеріалу (10-15 хв.)

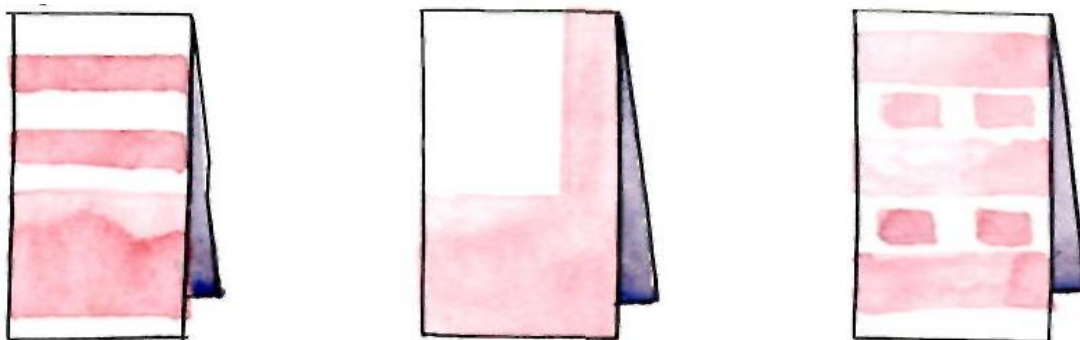
Вступна бесіда

Кілкові рушники відносять до обрядових. Це рушники, якими прикрашали оселю над вікном, дверима, іконами. Вважалося, що вони оберігають людей від злих сил. Злі сили "не пройдуть" через двері, вікна, "не поселяться" над їхніми святинями.

Кілкові рушники можна віднести до декоративно-прикладного мистецтва, оскільки вони не мають утилітарного значення, ними не можна утиратись, сповивати дитину тощо.

Композиції на кілкових рушниках насичені по краях та розріджені усередині, густо заткані, або заткані на дві третини, або одна третина з одного боку.

Показ кілкових рушників

Рушники можна читати, як читають книги, адже вони створювались руками та розумом людей і є справжнім мистецтвом. Вони з давніх-давен несуть відомості про побут, звичаї нашого народу.

Із кралевецьких рушників промовляє душа народу.

Одним із найулюбленіших елементів на кралевецьких рушниках є мальва. Її любили всі, вона росла біля кожного двору, чарувала своїми великими суцвіттями. З дитинства дівчата робили з неї ляльок та бавилися ними, програючи різні життєві ситуації. Це був справжній театр ляльок.

Розгляд фото та гербарію мальви

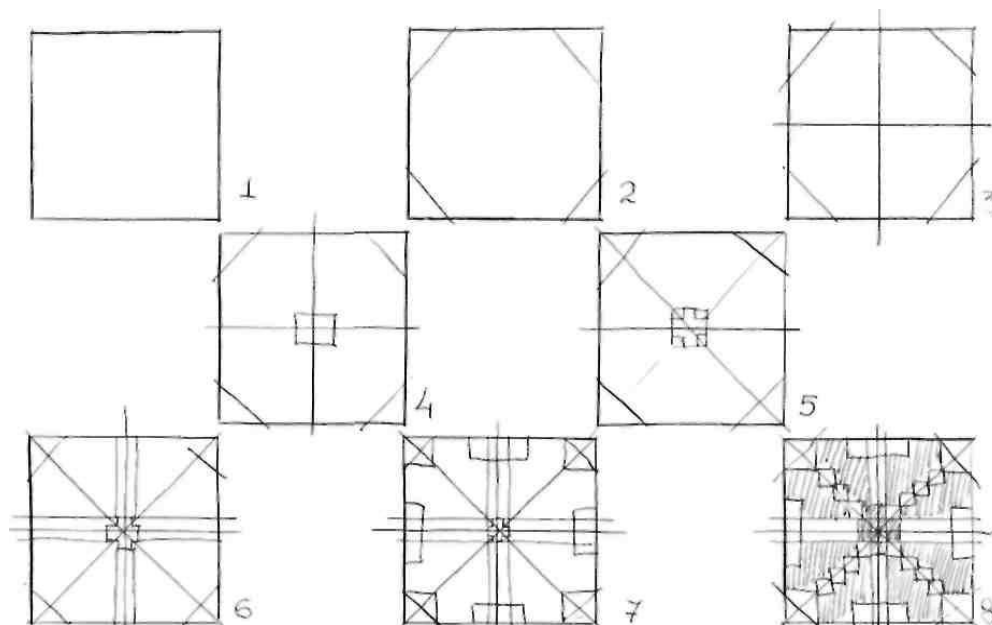

Як відомо, до родини мальвових відносять бавовник – важливу технічну культуру, яка дає більше 50% світового виробництва волокна. Олія із насіння бавовнику має велике технічне значення (використовується для виробництва мила, світок та інших товарів) та може використовуватися в їжу.

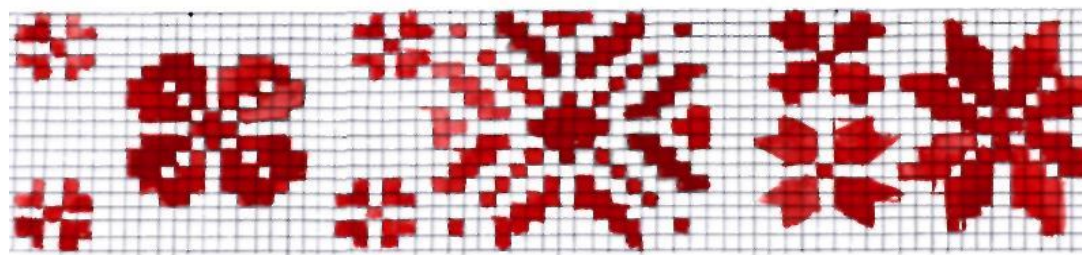
Мальву в народі називають "рожею". Відомо, що вона розповсюджена у багатьох країнах світу: Південній та Центральній Америці, Африці, Європі, Південній Азії. Її латинська назва *alcea rosea* (рожева). Можливо ця назва походить від кольору квітки й дійшла до України з прадавніх часів.

Мальву зобразив художник Є. Мінюра на картині "Українка з Крелевеччини" (1937). Подивіться уважно на цю картину. Які емоції вона викликає у вас? Ми можемо згадати пісенний гурт "Мальви", який уже багато років дарує нам свої пісні. Отже, мальва – квітка радості, любові та краси.

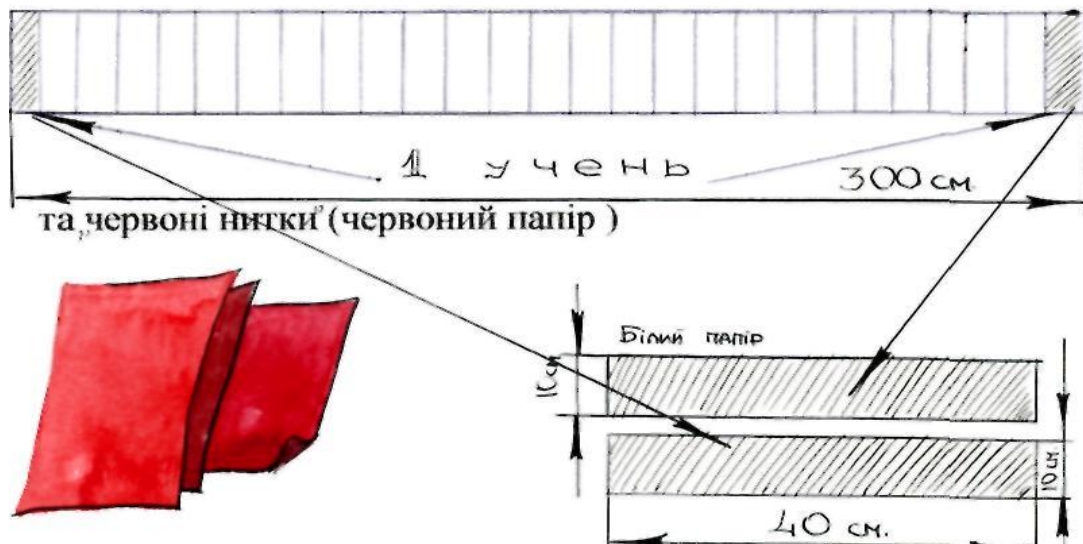
Розгляд схем побудови та декоративної переробки мальви

Для учнів з слабо розвинутою уявою подаються картинки-зображення мальви на міліметровому папері.

Діти, сьогодні ми виконуємо ескіз кілкового рушника в натуральну величину. Кожен має полотно (білий папір із двох смужок)

Вам необхідно нарізати (підготувати) такі елементи:

смужки – широкі та вузькі

прямокутників – 1х2 сантиметри

елемент "сонце" – різних розмірів

елемент "пташки" – різних розмірів

елемент "рожа" – різних розмірів

У роботі дозволяється використовувати не всі елементи, а такі, яких потребує ваш ескіз.

Технологія виконання роботи

- згорнути папір "гармошкою"

- намалювати на розкресленому папері потрібний елемент

- червоний папір

- копіювальний папір

- зображення

4. Розкласти на двох смужках однакове зображення (варіанти компонуються на магнітній дошці).

5. Наклеїти деталі.

6. Готові орнаменти монтуються на макети рушників (обов'язково проговорюється техніка безпеки при роботі з інструментами і матеріалами).

IV. Закріплення нового матеріалу (2-3 хв.)

Об'єднання учнів у три команди "Зірка", "Сонце", "Вітер". Групова робота. Кожна команда має своїх майстрів: Майстер Відображення, Майстер Будівля, Майстер Прикрашення, які, закінчивши роботи, звітують перед класом.

V. Самостійна робота учнів (20-25 хв.)

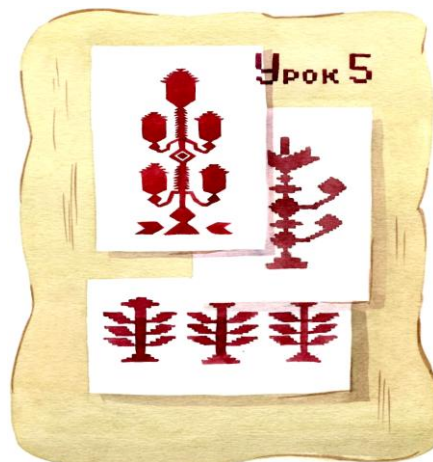
Аналіз робіт

VI. Підсумок уроку (2-5 хв.)

Майстри обирають із своїх команд помічників та компонують загальну композицію з робіт своєї команди. Колективне обговорення. Мотивація оцінок.

VII. Домашнє завдання

Скласти свій родовід.

Тема: Декоративно-ужиткове мистецтво. Образ "дерево-життя" в крелевецьких обрядових рушниках.

Мета:

Навчальна: закріплювати знання про декоративно-ужиткове мистецтво, повторити види кралевецьких рушників, вчити мотив "дерево-життя", вчити розуміти закони симетричної композиції.

Розвивальна: закріплювати знання про "обрядовий рушник", розвивати вміння працювати з різними матеріалами, розвивати асоціативне мислення, розвивати вміння працювати за схемами.

Виховна: прищеплювати почуття гордості за кралевецький рушник, що оспівує Кралеvecчину, виховувати естетичний смак, інтерес до творчості, охайність у роботі.

Обладнання:

Для учня: розкреслений папір по 2 мм, червона кулькова ручка, червоний олівець, червона акварель або гуаш.

Для вчителя: магнітна дошка та елементи кралевецького рушника для неї з металевою підклеюкою на зворотному боці, розкреслений папір, червоний фломастер, схеми побудови "дерева-життя", кралевецькі рушники з зображенням "дерева-життя", вірші про кралевецький рушник, музичний фон.

Література:

1. Карась А.М. З історії міста Кралеvecця. – Суми, 2002.
2. Ковальчук О.В. Українське народознавство: Книга для вчителя. – К.: Освіта, 1992.
3. Кралеvecькі рушники. З історії художнього ткацтва на Кралеvecчині. – Кралеvecь-Лебедин: "Зартий" "Білий лебідь", 2002.
4. Місто рушникового дива: Краєзнавчий нарис. – Суми-Кралеvecь, 2001.

План та хід уроку

I. Організація класу (2-3 хв.)

II. Повідомлення теми та мети уроку (3 хв.)

Актуалізація опорних знань(2-3 хв.)

Мотивація навчальної діяльності

Так трапилось, що художньо-графічний факультет педагогічного інституту розмістився у новій будові. Перевозячи речі з одного приміщення до іншого, переплуталися всі речі кафедр образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, оскільки переїзд відбувався дуже швидко. Допоможіть розібрати інструменти і матеріали відповідно до назв кафедр. Складайте речі на різні столи.

Колективна робота

Два учні-експерти спостерігають за роботою. За кожну правильну відповідь додається додатковий бал.

Отже, все розкладене. Згадаємо, що таке образотворче мистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво, які є види декоративно-ужиткового мистецтва, до якого з них належить крелевецький рушник?

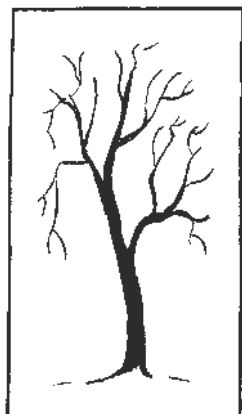
III. Вивчення нового матеріалу (10-15 хв.)

Вступна бесіда

Розглянемо приклади святкових рушників. З'ясуємо, які частини рушників займають елементи схожі на пишні квіти, дерева (*центральні*).

Показ святкових рушників, малюнків дерев, квітів, дерев-родоводів учнів

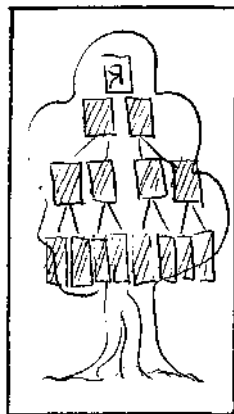
Аналіз форми робіт

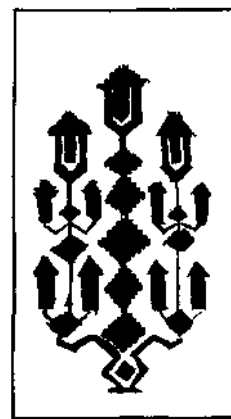
Дерево

Квітка

Родовід

"Дерево-життя"

Доходимо висновку, проаналізувавши форму, що нижня частина часто трикутник – це коріння роду або жінка, стовбур та вершина – голова сім'ї – батько, а гілки – діти. Декоративне "дерево-життя" – це родина, де трансформована жіноча фігура – це тотемна символіка, про яку ми можемо тільки здогадуватись. Магічний ромб зображений на всіх композиціях.

У дуже давні часи люди вірили у всіх богів, які пов'язані з стихіями. Бог громовержець – Перун, бог скотарства – Велес, а матір всього живого – Берегиня. Скульптурні ідоли богів після прийняття християнства (988р.) знищувалися, заборонялися, та збереглися лише деякі з них у творах декоративно-ужиткового мистецтва.

Образ Богині-Берегині з язичницьких часів перейшов до часів Київської Русі. З XII ст. Україну оберігає Софія Київська (Оранта), її обличчя та підняті руки дуже нагадують стародавню Богиню слов'ян.

На крелевецьких рушниках часто зображується Богиня-Берегиня. Вона була посередником між людьми і сонцем. Зображували її з піднесеними руками. З часом її замінили "квітучі вазони" та "дерево-життя".

Богиня-Берегиня означала в народному розумінні початок життя. Вона – матір всього живого, захисниця хатнього вогнища. Їй належали повітря, земля, вода. Звідси і увага до рушників, де її образ заповнював центральну частину. Прадерево життя – Богиня-Берегиня символізувала нашу галактику (Чумацький шлях на небі).

У пантеоні астральних богів наших предків Галактика – улюблена народом Богиня-Берегиня. На крелевецькому рушникові "дерево-життя" має вигляд стилізованого дерева або ж вигляд стилізованої жіночої фігури. Рушник виступає як родовий сімейний оберіг. Звідси вислови: "хліб-сіль" на рушнику, "на рушник стати" при одруженні, "на щасливу дорогу".

Крелевецькі рушники полонили душу Т.Г.Шевченка, який замовив для себе у Крелевці весільні рушники.

*А колись... Давно колись-то!
Рушники вже ткались,
А хустина мережилась...*

Т.Шевченко

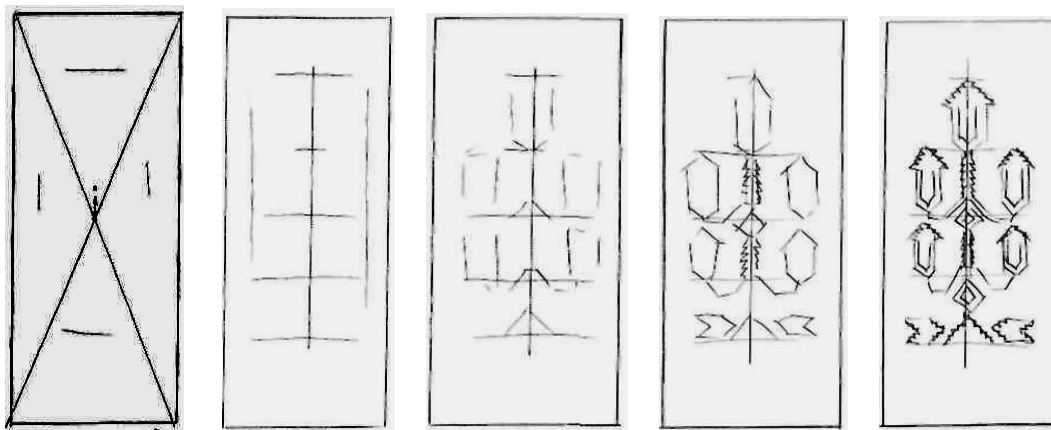
Не судилося стати йому на весільні рушники, ними накрили труну, коли перевозили його прах з Петербурга до Канева.

*Під журний спів і тихий плач,
Як тінь, стояв край домовини
В тяжкій журбі змарнілий ткач.
Ось рушники свої червоні
Він розгорнув, поклав на гріб...
Нехай же щирий дар ткача
Тебе навіки, наш Тарасе,
Із Україною вінча.*

В.Сухомлин "Тарасові рушники" (поема)

Спробуємо створити мотив "дерево-життя".

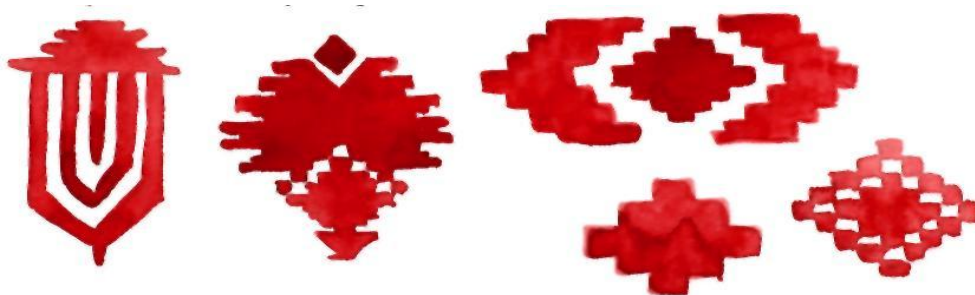
Технологія виконання роботи

1. Розміщення параметрів у композиційному центрі аркуша паперу (центр знаходиться трохи вище геометричного)
2. Знаходження вісі симетрії.
3. Креслення абрису малюнка.
4. Компонування основних тонових плям.
5. Промальовка форми кожного елемента, користуючись принципом "від загального до часткового і від часткового до загального".
6. Робота з художніми матеріалами (на вибір учня).

IV. Закріплення нового матеріалу (2-3 хв.)

Розгляд варіантів квіток у "дереві-життя".

V. Самостійна робота учнів (20-25 хв.)

VI. Підсумок уроку (2-5 хв.)

VII. Домашнє завдання

Повторити види пластичних мистецтв. Підготувати матеріали для виконання роботи "синтез мистецтв".

Тема: Декоративно-ужиткове мистецтво. Виконання ескізу творчої роботи "синтез мистецтв" із провідним стрижнем – кралевецький рушник.

Мета:

Навчальна: вчити розрізняти пластичні види мистецтв, знати їх класифікацію, вчитися поєднувати різні пластичні мистецтва, удосконалювати навички володіння різними матеріалами, закріплювати поняття "ескіз".

Розвивальна: розвивати уміння мислити і творити, розвивати вміння організовувати власні композиції, поєднувати композиційну і колористичну побудову твору, розвивати вміння акцентувати увагу на головному, знаходити тематичний акцент.

Виховна: виховувати почуття гармонії, досконалості й довершеності малюнка, твору, виховувати творчий підхід у створенні композиції.

Обладнання:

Для учня: матеріали та інструменти на вибір учня, швидкі накидки окремих об'єктів, замальовки мотивів кралевецьких рушників.

Для вчителя: мольберт, декілька аркушів Ф – А2, вугіль, літературний та музичний ряд, фотографії синтезу пластичних мистецтв, таблиця "*Класифікація пластичних мистецтв*", таблиця символіки кралевецьких рушників, вірш Т.Хоменко "*Як добре відчувати*", пісні з літературного фестивалю "*Кралевецькі рушники*".

Література:

1. Неменский Б.М. Мудрость красоты. – М.: Просвещение, 1990.
2. Журнали "Мистецтво і освіта".
3. Журнали "Юний художник".

План та хід уроку

I. Організація класу (2-3 хв.)

II. Повідомлення теми та мети уроку (3 хв.)

Актуалізація опорних знань (3 хв.)

Інтерактивне опитування:

Література – мистецтво слова;

Музика – мистецтво звуків;

Танець – мистецтво рухів;

Кіно – мистецтво міміки, рухів, слова, акторської майстерності тощо;

Театр – мистецтво рухів, слова, звуків;

Образотворче мистецтво – мистецтво ліній, кольору тощо;

Архітектура – мистецтво об'єму тощо;

Декоративно-ужиткове мистецтво – мистецтво стилізованих форм, узагальнюючих кольорів, ритмічних композицій тощо.

Найбільшим із перелічених видів, синтетичним видом мистецтва є театр. Яскравим прикладом синтетичних мистецтв є відомий у всьому світі фестиваль "*Кралевецькі рушники*". На ньому є і музика, і танець, і пісня, і образотворче, і декоративно-ужиткове мистецтва, вони переплітаються один з одним, створюючи єдину ауру щастя, добра, любові, миру. Кралевецьке ткацтво є стрижнем цього фестивалю.

Як добре відчувати: в ріднім краї є люди,

Що цінують народне мистецтво і слово.

*Значить довго і натхненно ще півники будуть
З рушників крелевецьких нам чудово співать.
Линь же, пісня, над древнім і юним Крелевцем.
Із легкої Михайла Шевченка руки
Ще не рік і не два розквітатимуть в серці
Фестивалю цього золоті рушники.*

Т. Хоменко

Мотивація навчальної діяльності

Сьогодні нам потрібно створити композиції для фестивалю "Крелевецькі рушники", бо любимо своє місто, його традиції та хочемо їх примножувати.

III. Вивчення нового матеріалу (10-15 хв.)

Вступна бесіда

Розглянемо поєднання мистецтв на фотографіях Софії Київської, Херсонеса (Севастополь).

Показ фотографій

Тут є і фрески, мозаїки, скульптура, архітектура, кераміка, ткацтво тощо.

IV. Закріплення нового матеріалу (2-3 хв.)

З якими видами мистецтва, на вашу думку, можна поєднати крелевецьке ткацтво? *З ливарним мистецтвом, дизайном одягу, живописом, скульптурою, витинанкою, архітектурою, різьбленням, лозоплетінням тощо.*

Діти, зараз ви будете поєднувати крелевецьке ткацтво з іншими видами мистецтва, створювати власні композиції. Ви підготували дома деякі ескізи, продумували, з ким ви хочете працювати в парі. Давайте переглянемо деякі роботи.

Показ начерків дітей, короткий аналіз робіт

На урок запрошена художня рада у складі: художник Ю.Журка, мистецтвознавець А.Карась, ткаля О.Самусенко. Вони будуть розглядати ваші роботи по закінченні і нададуть експертну оцінку.

Технологія виконання роботи

1. Визначитися з тематикою.
2. Продумати поєднання мистецтв.
3. Підбір художніх матеріалів для здійснення художнього задуму.
4. Робота над композицією.

V. Самостійна робота учнів (20-25 хв.)

VI. Підсумок уроку (2-5 хв.)

Аналіз робіт

1)

2)

3)

4)

5)

6)

7)

8)

Зауваження і побажання художньої ради:

Художник – завжди потрібно мати свою думку та знаходити свій стиль, виділяти в роботі головне і другорядне.

Мистецтвознавець – потрібно всебічно вивчати твори мистецтва, цікавитися місцевими, народними творіннями, можна придбати одну чи декілька ваших робіт для нашого музею, але ці роботи мають бути дуже гарно зроблені.

9)

Ткаля – у мене є давня мрія виткати крелевецький рушник саме за дитячим ескізом, бачу, що в нашому місті є дуже талановиті діти, і моя мрія здійсниться. Не забувайте ваших прадідів, продовжуйте їхню справу!

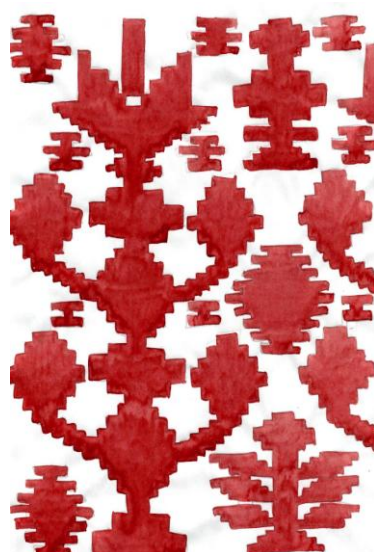
**Зразки учнівських робіт за темою
"Кролевецьке ткацтво"
(за матеріалами етнографічної експедиції)**

Іванцова Оксана

Кравченко Анастасія

Баранова Оксана

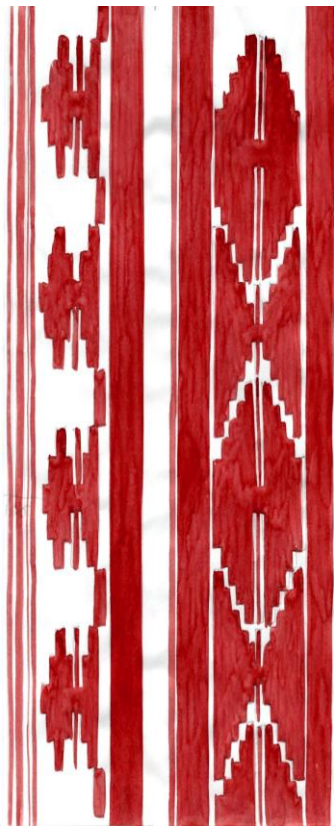
Коваленко Марина

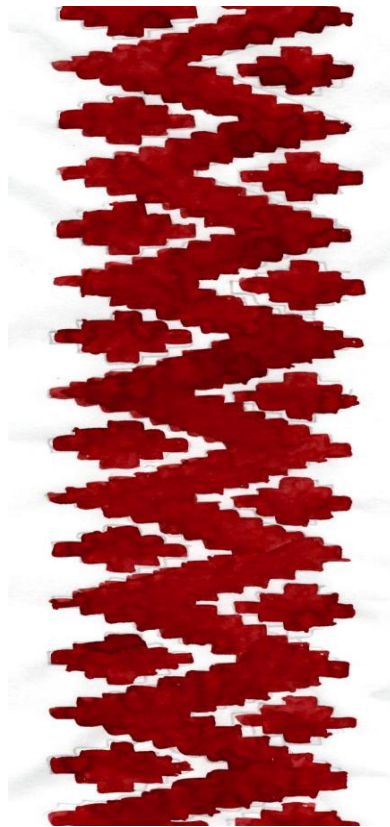
Квасник Тетяна

Матюшенко Вадим

Борденець Марина

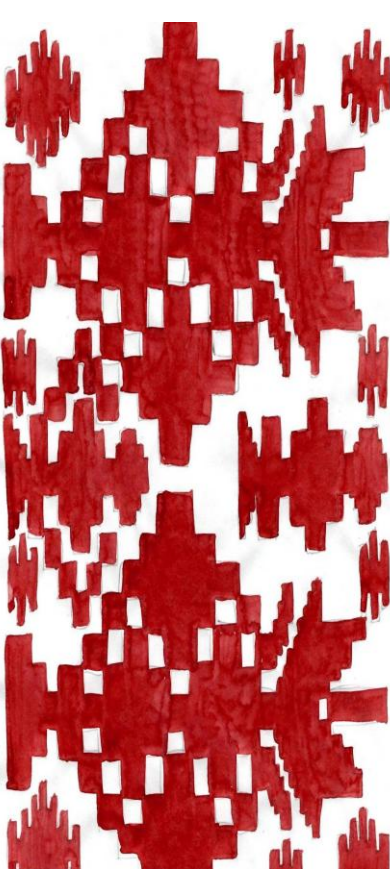
Цимбал Іра

Газовська Анастасія

Велицька Інна

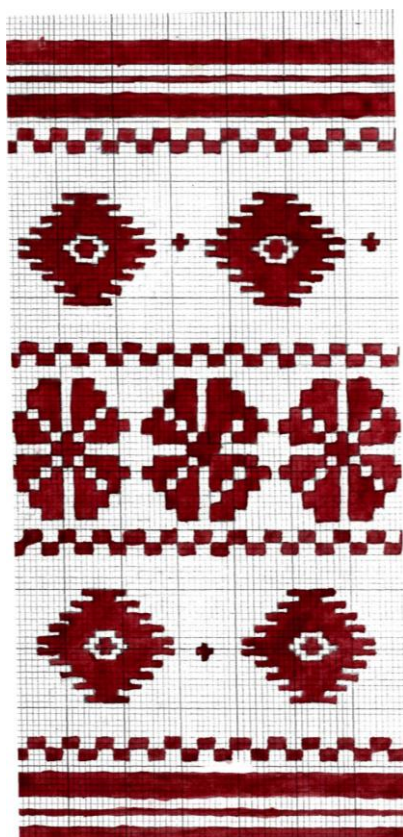
Велицька Інна

Цимбал Ірина

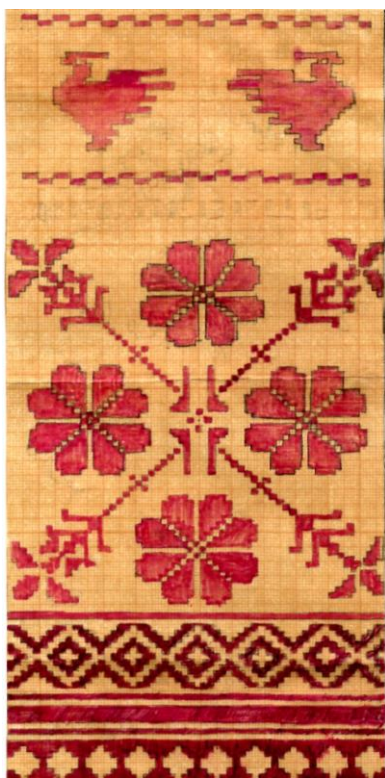
Несін Юлія

Велицька Інна

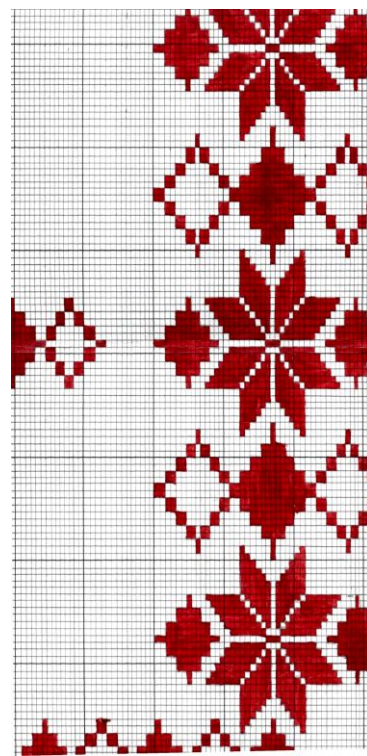
Льєнко Анастасія

Лейчик Олександр

Срібранець Роман

Бондаренко Олександр

Літературний матеріал до уроків декоративно-прикладного мистецтва (кролевецьке ткацтво)

Кого не хвилюють рядки пісні П. Майбороди на слова А. Малишка: "І рушник вишиваний на щастя, на долю дала...»! Багато слів про рушник, який супроводжував і в щасті, і в біді, написано прозових і поетичних рядків. Наводимо невеличку літературну скарбницю...

ПІСНЯ ЛЮБОВІ

Так давно це було, що не знаю, як і сказати. Правив нашим королівським містом воєвода лютий-прелютий. Була в нього донечка, як те ясне сонечко, гарна й привітна. Задивлялися на її чарівну красу молоді й старі. І а покохала вона бідного парубка Василя. І так сильно нього любила, що ні словами, ні піснями не передати. Світ без нього був немилий. І день, і ніч починалися з його ймення.

– Забудь його. Тобі ніколи не бути Василевою. Краще тебе замурую у замку, ніж віддам голоті, – був невблаганним батько.

Не слухала дівчина батькових слів і щовечора бігала до Василька на побачення. Милував і ніжив її коханий, говорив найкращі слова.

– Без тебе, моя люба, і світ мені немилий. Ти – моя доля, моє життя, ти – моє серце і мої очі, моя трепетна душа.

– Я в татка на колінах просить буду, аби віддав за тебе, – мовила, все ніжніше обнімаючи любого...

– Знаю, знаю, моя незрівнянна королівно...

Підстеріг грізний воєвода, як пестив його доньку Василь. Звелів у замку зачинити дівчину, очей з неї не спускати. Як не вмовляла, не благала Мирося батька, все марно. Градом падали з очей сльози-перли.

– Завтра ж заручимо тебе з Янком – королівського роду парубком. Він тобі гарна пара, – тішився своїми словами батько.

Затужила, зажурилася дівчина. Піднялася вона на замкову вежу. Глянула на небо. А там місяць світить ясно-ясно. І здалось їй, що кличе Василько, простягає руки, посміхається. Зраділа, ступила назустріч коханому...

Заснували блискавки, загриміли громовиці. Запінилася, заклекотала Рутка, захвилювалася Свидня. Велетенські хвилі стали бити біля підніжжя замку...

Дізнався про це воєвода, зібрав рибалок з усього кралевецького краю і наказав шукати день і ніч тіло доньки. Та як довго не шукали – не знаходили.

Скільки сліз вилив за коханою Василь! Скільки ночей не спав! Все чекав і чекав, що станеться диво і прийде його красуня.

Минуло багато зим і літ, а вона все не приходила. І якось, дивлячись на зоряне небо, здалось йому, що ота найбільша і найясніша зоря – то його неповторна й пречиста кохана, яку не переставав любити ні на мить. Сів він за ткацький верстат і став творити свою пісню – і на білому полотні засяяли нитки червоні. Виклав на ньому він свою велику й незрівнянну любов до коханої, всю тугу розлуки з нею... Ночами творив те диво-дивнеє – крелевецький рушник. А там красувалися земля і небо, зіроньки й сонце, вода й вогонь, а найбільше цвіла його незламна й вірна, висока й пречиста, найпрекрасніша й найніжніша – любов... І плакала, тужила розлука...

З того часу і відомі на всі світи, у всі віки унікальні й неперевершені крелевецькі рушники. На них то плачуть, то сміються, то кричать, то промовляють мовою душі і серця візерунки неймовірної краси веселки, великої й незламної любові [9].

С. МАЛИНОШЕВСЬКА, м. Крелевець

ДОРОГА ДОДОМУ

Забирають Іванка в рекрути...Крається серце материнське на безліч дрібних скалочок кривавих – пішов був братик в рекрути і не повернувся, пішов коханий, перша і єдина любов, і також не повернувся.

Віддали заміж за нелюба. Єдиною втіхою і відрадою були рушники. Ткала їх з найбілішого волокна. Виливались на полотно у візерунках туга жіноча, щастя незвідане, любов нерозквітла. Цінували в місті її роботи. За хороші гроші свекруха продавала заможним замовникам.

Первісточку своєму, єдиному синові, віддала всю любов, що зібралась за роки. Плекала синочка Оксана і мріяла бачити його щасливим. Хотіла долі прихильнішої. Та звалилась на плечі непрохана біда.

Пішов Іванко з поголеною голівонькою, не зронивши ні єдиної сльози. Маму поцілував. Просив батька не кривдити її, берегти. А Оксані наче серце обручем залізним стисли. З того дня, як сина провела, посмішки не бачили на її вустах, мов закам'яніла. А на полотні почали з'являтися візерунки небаченої краси. Наче голуби зривались у вітряний день у небо на одному. На іншому – квіти в косах русалки. Що не рушник, то диво. Сидить за верстатом, тче мовчки, і лише зрідка злетить з вуст розпачливе "Іваночку...". Чоловік спочатку думав, що з розумом у дружини щось сталось, а потім звик. І сам сумний днями ходив.

Щомісяця в той день, коли синочка забирали, йшла Оксана *на* річечку, молилася Пречистій Діві Марії на березі, просила допомогти сину повернутись

на рідну стороньку і пускала за водою рушничок. Пливли Оксанині рушники місяць за місяцем, рік за роком, простягались місячними доріжками темної ночі. Складала річечка їх один до одного, як зворотну стежку Оксаниному синові. Пливли рушники за течією, і жодна людина не насмілилась виловити це диво. А в народі легенда ходила, що це в Кролевці майстриня дорогу додому синові тче. І, видно, змилостивилась доля над материнським благанням, молитвою невтомною.

Минули роки. Повернувся Іванко до маминої хати. Зайшов до світлиці – сидить жінка сивочола за верстатом.

– А мама ж де? – вирвалось розпачливе з вуст.

Озирнулась Оксана і обімліла... Коли прийшла до тям в синових обіймах, сміялась і плакала від щастя. Сипались градом непрохані сльози. Тісно їм стало в очах материнських.

А рушники Оксана до кінця життя свого за течією пускала. Це вже долі дякувала...

Проїшли роки. Давно нема Оксани. Пересохла вже річечка. Та майстрині в древньому Кролевці не перевелись. Полум'яніють на полотні дивні візерунки, як молитва, як дяка, як віра. Слава про них лине по всьому світові [9].

В. ЖУК, м. Кролевець

ГОРЯТЬ БАРВИСТІ РУШНИКИ

"Берізонько-сестрице, послухай мене, розрадь. Ось вже три роки, як поїхав мій любий Петрусь. Коли проводжала його до околиці, то говорив, Щоб чекала, виглядала, що скоро повернеться. А звістки від нього все нема і нема. Батько говорили, що мені вже заміж пора, натякали про коваля. Берізонько-любонько, Микола хороший парубок, роботящий, але ж не любий мені. Сльози, мої слізоньки, чому, як вогонь мені обличчя печете, серце жаром обпікаєте? Якби серце заспокоїти цими сльозами можна було, то плакала б стільки, щоб утих біль розпачу. Що не роблю, а думки спокою не дають. Забув мене мій Петрусь, забув..." – думками линула Настуся за гори, степи – туди, де міг бути її коханий.

Поглянула вона на небо, сонце, окинула оком чудовий зимовий краєвид. Навколо стелився сніг, як чисте біле полотно.

Повернулась Настуся додому, сіла ткати рушника, а думкою лине ген-ген. Капають сльозинки на полотно, обертаючись на вогняні квіти. Виливає на рушник дівоче горе Настуся. Ось вплела між ниточок свою любов, а далі спогади, а ще далі – тугу та печаль...

...Козакував Петрусь вже три роки. За козацькими турботами рідко згадував домівку та Настусю. Одного разу подався він на ярмарок купити нові

чоботи. Походжав між рядами, придивлявся, прицінювався. Дивувався заморським товарам, слухав, як купці вихваляються. Аж раптом – як ножом хто в саме серце вдарив. Рушники! Які ж знайомі спогади! Ніби тягнуться до Петра дівочі руки, вуста промовляють: "Петрусю!" Тільки й зміг запитати у купця, звідки така неймовірна краса. А купець гордо: "Кролевецькі рушники". Забув про чоботи козак, купив рушники та невдовзі подався до свого краю, і відбулась довгождана зустріч.

Прибігла Настуся до своєї берізки та й щебече, як та пташка. Розповідає своїй білокорій подрузі про своє щастя. Посміхається і показує їй свій новий рушник. А на ньому вже стеляться квіти щастя, кохання і довга-довга дорога життя.

Незабаром розстелили перед молодятами весільний рушник. Настусині очі сяяли, випромінюючи щастя і кохання.

Життя! Ось воно – на кролевецькому рушнику. Подивись лише уважніше і ти знайдеш його.

Кохання! Його вплели жіночі руки у кожна ниточку цієї перлини. Візьми кролевецький рушник у руки, пригорни його до серця і відчуй подих рідного краю, наснагу і гордість за свою малу Батьківщину [9]!

І. РАДЧЕНКО, с. Камінь

НЕРОЗГАДАНА МАГІЯ ДОЛІ

Жила собі у нашім краї красуня – дівчина Олеся. Така вона була гарна і гожа, що ні сказати, ні пером описати. Покохав її Гриць. Любилися вони, як голуб'ята. Мріяли по осені побратися. Та накинула око на Гриця молода вдова Стеха.

– Чом йому я не пара? – думала та. – Ось візьму причарую і моїм буде.

Назбирала до схід-сонця чар-зілля. Все зробила, як колись бабуся-відьма вчила. Повертається Гриць додому від Олесі, а вона собі голосом коханої промовляє:

– Любий мій. Іди до мене, мій соколе ясний...

Виділася Грицю кохана, чувся її голос, потім відчув її любові...

– Спий, спий, мій соколику, нього солодкого напою,
– промовляла ангельським голосом відьма.

– Забудеш все і всіх на світі. І моїм будеш, моїм...

...Чекала Олеся коханого. Не йде він до неї. Наче дорогу забув, як ніколи не кохав. Взяла вона ікону Божої Матері, притулила до грудей і гірко заплакала, промовляючи:

– Та не діждать же мені такої любові. Дай смерті. Матінко. Не жити мені без нього на цім світі. І їй немов одказує з образу:

– Не плач, моя дівчино, не плач, моя любая... Бери полотно та й сідай за верстат, красная. Все як є і розкажи... Як любиш, як тужиш, як світ немилий. Не підводься аж поки все до словечка не скажеш. А як мине сім днів та сім ночей, прийде до тебе твій коханий Гриць. І як побачить те диво казкове, все мов рукою зніме.

...І вірила, і не вірила в ті небилиці дівчина. Та за верстат сіла. Минали дні і ночі. Вона то розказувала, то співала, то сльозами вмивалася, відчуваючи, як пальці перебирають нитки, і виходять візерунки небаченої краси

Сім днів у сльозах і горі хоронила і воскрешала Олеся милого. Злякалися було й рідні – чи не втратила розум, сидівши та ткавши.

...Через сім днів, як Матір Божа пророчила, заглянув до хати Гриць. Як угледів оту красу, так і чари де поділися. Залишилися вони навіки в парі. І рушник з ними як нерозгадана таїна, як божественна молитва, як захист від всіх бід і напастей, від наговорів, чар... Став символом любові і вірності, нерозгаданою магією людської долі [9].

С. МАЛИНОШЕВСЬКА, м. Кролевець

РУШНИКИ МОЄЇ ДОЛІ

Вірші Віктора Дзюби
Музика Миколи Спидюка

У нашій оселі в далекі роки
Завжди кролевецькі цвіли рушники,
І мамина посмішка ніжно цвіла
І всім вистачало любові й тепла.
Я поніс через роки Символ щастя і любові –
Кролевецькі рушники,
Оберіг моєї долі.

З тих пір промайнули роки та роки.
Вожу я по світу свої рушники –
Частинку любові й частинку тепла
З тієї оселі, де мама жила.
Кролевецькі рушники – Символ щастя і любові.
Кролевецькі рушники –
Оберіг МОЄЇ ДОЛІ.

Сьогодні я з вами, мої земляки,
Бо знову на святі цвітуть рушники
І кличуть усіх із далеких доріг
До отчого краю, на рідний поріг.

Я несучу через роки
Символ щастя і любові –
Кролевецькі рушники – Оберіг моєї долі [9].

м. Одеса

КРОЛЕВЕЦЬКА РУШНИКОВА (весільна)

Вітаєм вас зі шлюбом, дітки милі,
Ви руки золотим сплели кільцем,
І понесуть в життя бурхливі хвилі
Нову сім'ю під лавровим вінцем.
Курличуть журавлі у небі синім
(то юності останній ключ злетів); Кохайтеся на вільній Україні,
Ростіть здорових дочок і синів.

Приспів

З солов'їних пісень і червоних гвоздик,
Із туманів і сонечка витканий,
Вас пов'яже навік під звучання музик
Кролевецький рушник — край завітаний.

Вітає вас зі шлюбом в первозим'я,
Живіть разом у злагоді сто літ
І в рідну землю сійте добре сім'я
Від посагу м'якого до воріт.
Щоби були щасливі та багаті,
Було щоб вдосталь хліба і вина,
Щоб, мов троянди, діточки у хаті
Вселяли в серце радість вам сповна.

Приспів

Вітаєм вас зі шлюбом, дітки милі.
Вже юності останній ключ злетів;
Любітеся і вільній Україні
Ростіть розумних дочок і синів.
Щоби були щасливі та багаті,
Було щоб вдосталь хліба і вина,
Щоб, мов троянди, діточки у хаті
Вселяли в серце радість вам сповна [9].

Приспів

М. ФЕДЧЕНКО, с. Алтинівка

ПІСНЯ ПРО КРОЛЕВЕЦЬКИЙ РУШНИК

Де веселкою день виграє,
Куди сонячний промінь сягає,
Кролевецький барвистий рушник
Свої крила у даль простягає.
В ньому барви веселі й сумні –
Це життя, його дві половини,
Де і радість, і смуток сплелись,
Мов у кожної долі людини.

Приспів:

*Кролевецькі мої рушники –
Це натружені в праці роки,
Де надія й любов, мов дива.
Кролевецький рушник,
В тобі сила жива!*
Немовля загортають в рушник,
Нареченим під ноги встеляють.
І в далеку дорогу дітей
З рушниками батьки проводжають.
Найдорожчих і званих гостей,
Яких щиро у гості чекають,
З хлібом-сіллю на рушнику
В нашім краї завжди зустрічають

Приспів:

*Кролевецькі мої рушники –
Це натружені в праці роки,
Де надія й любов, мов дива.
Кролевецький рушник, В тобі сила жива!*
На святих образах рушники,
Як хвала всемогутньому Богу,
Що дає нам початок в житті
Й проводжає в останню дорогу.
Це життя безконечна ріка.
Що ні меж, ні кордонів не має.
Кролевецький барвистий рушник –
Символ нашого рідного краю.

Приспів:

*Кролевецькі мої рушники –
Це натружені в праці роки,
Де надія й любов ,мов дива.*

Кролевецький рушник, В тобі сила жива [9]!

Т. РИБАЛКО, с. Дубовичі

*Присвячується дорогим кролевчанам,
які зберігають самобутню культуру
та розвивають народні промисли і
таке диво, як кролевецькі рушники*

Пісня "ЛЕГЕНДА"

Слова і музика В. Серих
Аранжування В. Смоленського

Кролевецький рушничок – диво в Україні,
Залицявся тут король до краси-дівчини.
Дарував він серце їй, як перлині чистій,
І своїй коханій – побудував місто.
А дівчина та була не принцеса знатна,
Вона навіть не княжна, гарная та статна,
Була донька козака, що не повернувся,
Десь від польського клинка назавжди зігнувся...
На кохання короля не відповідала,
Вона його не звала, а рушничок ткала.
Взяв король той рушничок до себе в Варшаву,
Все життя він пам'ятав про козацьку славу!
Кролевецький рушничок – диво в Україні,
Залицявся тут король до краси-дівчини.
Дарував він серце їй, як перлині чистій,
І своїй коханій – побудував місто [9].

м. Глухів.

ФЕСТИВАЛЬ ОБЕРЕГІВ

Кролевеччино! Земле свята і велична,
Рушниковий, оспіваний краю!
Фестиваль оберегів – прекрасне і вічне.
Ми сьогодні тебе вітаєм!
Хай над містом моїм пісня дзвінко у небо злітає,
Бо співучий народ перешкоди усі подолає.
Доля наша щаслива, хоча й непроста.
Оберегом її – кролевецький рушник називаєм.
Рідне місто! Вітчизну свою прославляй у віках!
І дай, Боже, всім нам,

щодо завжди із хлібом і сіллю
Зустрічали гостей
на квітучих своїх рушниках.
Дарували на щастя, на згадку їх
та на весілля [9].

Н. МЕЛІХОВА, м. Кролевець

ЗДРАСТУЙ, МІСТО МОЄ РУШНОКОВЕ!

Здрастуй, місто моє рушникове!
Серед пишних квітучих алей
У святковій багряній обнові
Зустрічаєш ти свій ювілей.

Над тобою чотири століття
Все пливуть в небесах журавлі
И тополине замріяне віття
Кожен день твій віта на землі.

Як люблю я ці людні майдани
І старенькі затишні двори,
Де привітно тріпочуть каштани
І зітхають осінні вітри.

Тихий гомін провулків вечірніх,
Де під вікнами ластиться сон,
Й над садами у сутінках синіх
Щось нашіптує акордеон.

Тут ще й досі від щирого серця
Кличуть друзі на келих вина.
Тільки тут восени у Кролевці
Можна випити небо до дна.

Тільки тут у завітчаних шатах
Ходить літо із пензлем в руках
І малює веснянки дівчатам
И теплий усміх на ніжних вустах.

Тут щоранку невтомний лелека
Приліта з невідомих країв
І в пелюшках приносить здалека
В кожен дім золотих малюків.

Лиш у нас, лише в нашому місті
Тчуть чудові оці рушники,
І в калиновім дивнім намисті

Йдуть на свято красуні-жінки.
Тільки тут найдухмяніші трави,
Найцілющіша в світі вода
І старезні в автографах лави.
Де спиняється часу хода.

Тут дощі розсипаються дзвінко,
Тут і сонце раніше встає...
України маленька частинка –
Найпрекрасніше місто моє!
Наймиліше, на інші не схоже,
Лине птахом в ясну глибочінь.
Я прошу: збережи його, Боже,
Для майбутніх нових поколінь... [9]

Н. ДАНЧЕНКО, с. Червоний Ранок

КРОЛЕВЕЦЬКІ РУШНИКИ

Я народився в краї Присеймівським,
И пам'ятаю: в дитячі роки
Скрізь на світі у нашому домі
Кролевецькі були рушники.
*Кролевецькі, Кролевецькі,
Кролевецькі були рушники.*
Не одну я проїхав країну
В свої юні і зрілі роки.
В світі мало хто знає Сумщину,
Але знають її рушники.
*Кролевецькі, Кролевецькі,
Кролевецькі її рушники.*
Я додому вертаюсь в тривозі,
Щоб згадати дитинства роки.
І стрічають мене на порозі
Кролевецькі мої рушники.
Кролевецькі, кролевецькі, кролевецькі мої рушники [9].

Л ТИЩЕНКО, доцент Київського
Національного аграрного університету,
уродженець с. Камінь

КРОЛЕВЕЦЬКІ МАДОННИ

Край прекрасних людей.
Солов'їних симфоній.
Край, звеличений в слові і щедрих піснях,
Колисають тебе Крочецецькі мадонни
На ясных, наче доля, своїх рушниках.
Твої ниви безкраї, а небо бездонне.
І красивих жінок тут – як квітів в саду.
Вони творять добро. Крочецецькі мадонни,
Сіють щастя у душах і гонять біду.
У годину святу, коли вдарили дзвони
І великий Шевченко пішов у ВІКІ,
Любов принесли крочецецькі мадонни.
Якою вінчали свої рушники.
Вони – берегині, життя камертони.
Вони – наше щастя, основа-основ.
Вклоняюся вам, крочецецькі мадонни.
За світ рушниковий, за щиру любов [9].

А. ЛУГОВСЬКИЙ, член Національної
Спілки письменників України. м. Путивль

НЕВТОМНА ТКАЛЯ

Хто працює так ретельно – без перерви, без спочинку?
Що за дивне веретено тут сукає павутинку?
Хто це там працює знову,
Не лишай на мить роботу –
Все снує й снує основу
Безконечну, срібно-злоту?
Хто це там фарбує пряжу, не бажаючи й спочити.
День у день моточки в'яже і вивішує сушити?
На берізки – золотисті,
А на грушки – пурпурові.
Та яскраві все, та чисті –
Аж горять по всій діброві.
Хто це там перебирає без кінця основи ниті?
Хто це пісню там співає, тче узори по блакиті?
І чий це ноги босі до підніжок пнуться росних? –
Тче чудовий килим осінь
На своїх незримих кроснах [13]!

В. СУХОМЛИН, м. Крочець

Словник термінів і понять декоративно-прикладного мистецтва

Аплікація – твір, виконаний шляхом наклеювання паперу, тканини тощо.

Асиметрія – відсутність жодної симетрії, відбиває невпорядкованість, незавершеність.

Ажурність – специфічна позитивна якість творів декоративно-прикладного мистецтва, в яких площинні або об'ємні форми мають наскрізні отвори (світло крізь отвори утворює тло для візерунка; просвіти отворів є мотивами декору; отвори закриті підкладкою і не пропускають світла – "сліпа ажурність").

Батік – декоративний розпис тканин за допомогою резервованої суміші.

Вільний розпис – декоративний розпис, який нагадує акварельний малюнок.

Витинанка – ажурні паперові прикраси.

Витинанка накладна – елементи розташовані один за одним, гіркою.

Витинання – техніка виготовлення витинанок, техніка народного мистецтва.

Витинанка одинарна – виготовлена із одного аркушу паперу.

Витинанка складна – в основі лежить одинарна, яка формує її симетрію, ритм, ажурність тощо.

Витинанка складена – великомасштабна, елементи гармонійно підібрані між собою.

Вишивка – вид декоративного мистецтва, який виконується на полотні голкою і нитками: "гладь", "мережка", "хрестик", "вирізування", "виколювання", "зерновий вивід", "занизування", "низь", "набирування" тощо.

Динаміка – протилежність статиці – рух, бурхливість, емоції.

Декор – естетичне перетворення прикладних речей, прикрашення форми та її поверхні за допомогою спеціальної художньої обробки.

Дряпанки – витончений візерунок на крашанці гостроконечним писаком.

Ескіз – попередній начерк рисунка для подальшого виконання художнього твору.

Закон контрасту – закон, що базується на філософському законі єдності й боротьби протилежностей.

Закон масштабу – логічно і художньо мотивовані метричні співвідношення між людиною і твором декоративно-прикладного мистецтва, між оточуючим середовищем і твором, між його елементами та загальними габаритами форми.

Закон пропорції – інтуїтивна або свідома організація прийомів площинного та об'ємно-просторового формотворення на основі кратних і простих спів розмірних величин.

Закон пропорційності – гармонійне поєднання пропорцій частин, елементів у єдине ціле.

Канон – комплекс світоглядно-естетичних і художніх концепцій, що поєднують в собі світоглядно-естетичні норми, набір усталених об'ємно-просторових форм, іконографію образів і орнаментальних мотивів, композиційні стереотипи і структури, художньо-технологічні прийоми виконання.

Кераміка – декоративно-ужитковий посуд, створений гончарями з глини.

Колорит – поєднання кольорів та їх співвідношень.

Композиція – побудова художнього твору, розміщення, розташування його елементів.

Крапанки – техніка крапування на яйця крапок воску в почерговим зануренням яйця в фарбу.

Крашанки – фарбування яйця в один колір.

Мальовки – техніка пензля олійними фарбами на світлому тлі шкаралупки яйця.

Макроструктура – тектонічна структура рапортної сітки для побудови орнаменту стрічкового, сітчастого, розеткового та ін.

Мікроструктура – тектонічна структура складного орнаментального мотиву (рапорту), що виявляє характер взаємозв'язків між простими орнаментальними мотивами та елементами орнаменту.

Монументально-декоративний розпис – розпис хати із середини й зовні традиційними малюнками.

Нюанси – композиційні відношення, що наближаються до повторення різних елементів, величин, властивостей площинно-просторової форми. У нюансних композиційних відношеннях подібність при повторюваності виступає сильніше, а тому вони є засобом вираження цілісності і спокою у творах декоративно-прикладного мистецтва.

Орнамент – узор, візерунок, який заснований на повторенні й чергуванні елементів. Орнамент зображує конкретні форми – листя, квіти, комахи – з наближенням їх до природи.

Петриківський розпис – (від с. Петриківка Дніпропетровської області) – техніка розпису чотирма типами мазків: "гребінчик", "зернятко", "горішок", "перехідний мазок".

Перспектива – просторові зміни розмірів та кольорів фігур у залежності від віддаленості один від одного або від переднього плану.

Пластичність – специфічна позитивна якість художньої виразності творів декоративно-прикладного мистецтва, особливий вияв краси через трактування форми, яка характеризується м'якістю, плавністю спів розмірності ліній, силуету, площини, вишуканістю руху тощо.

Писанка – восковий розпис пасхального яйця трубочкою, писачком.

Писанка – магічний предмет – знак весни й пробудження життя, релігійно-обрядовий символ.

Ритм – рівномірне повторення однакових елементів та інтервалів в об'ємно-просторовій та орнаментальній структурі.

Розпис кераміки – розпис глазурями (поливами).

Розпис по дереву – розпис, який виконується різними фарбами, готові вироби покривають лаком.

Силует – узагальнене площинне однотонне зображення людини, тварини, рослини або предмета, що нагадує їхню тінь.

Симетрія – чіткий порядок у розташуванні, поєднанні елементів, частин композиції відповідно до центру, вісі.

Сітчастий орнамент – візерунок, елементи якого, розташовуючись вздовж багатьох осей переносу, створюють рух в усіх напрямках.

Статика – врівноваженість, спокій, протилежність динаміці.

Стилізація – підпорядкування художнього зображення умовним, спрощеним формам.

Стрічковий орнамент – візерунок, декоративні елементи якого складають ритмічний ряд з відкритим двостороннім рухом, що вписується у стрічку.

Сюжет – дія, вид природи, портрети, події, відображені у мистецькому творі.

Тема – головна ідея, думка, зміст художнього твору.

Текстура – природний візерунок на поверхні розрізу деревини, мінералів, рогу тощо.

Тектоніка – закон композиції, гармонійна взаємозалежність формотворення – виражається загальною формулою: функція – матеріал – структура – конструкція – форма.

Тектоніка у декоративно-прикладному мистецтві – застосування того чи іншого матеріалу, техніку, конструкцію свідомо і відповідно до народних традицій.

Типи симетрії – дзеркальна симетрія, трансляція (перенесення) – симетричні фігури, які суміщаються на площині одна з однією, можуть переноситись вздовж однієї або двох осей, обертання об'ємних тіл рівномірно щодо осі, перпендикулярної до центра основи, крутиться навколо неї.

Тотожність – найпростіша композиційна залежність повторення різних величин (1:1) – метричних, ритмічних, пластичних, тональних, кольорових тощо. На тотожних повтореннях ґрунтується рапорт на сітка орнаменту.

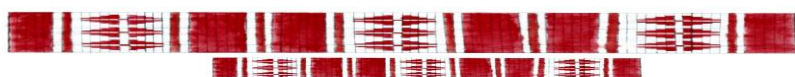
Фактура – спосіб подачі (формування) поверхні художнього твору (природна – кора дуба, поверхня каменю та ін. і технологічна – дістають у процесі обробки матеріалів або виготовлення творів – різання, тесання, кування, карбування, шліфування, ткання, плетення, вишивання тощо.)

Фотофільмдрук – орнаментування тканини за допомогою матриць, на які малюнок наноситься фотоспособом.

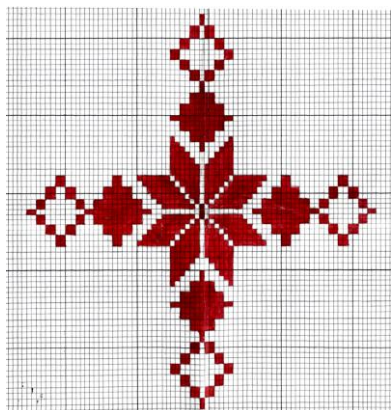
Художня кераміка – вироби з глини.

Цілісність – закон композиції, властивість і якісний показник художнього твору, що синтезує елементи, частини в єдине, неподільне ціле.

Цілісність у творах декоративно-прикладного мистецтва – єдність утилітарного і декоративного.

Післямова

Краса і загадковість дивовижного кралевецького рушника завжди надихали, надихають і ще довго надихатимуть майстрів пера України до написання своїх чудових творів. Був безмежно закоханий у магію рушника всесвітньовідомий перекладач, знавець понад 30 мов, наш земляк Микола Олексійович Лукаш, захоплювався красою візерунків Панас Федорович Кочура, відомий український письменник. Золоті слова сказали про нього наші сучасники Дмитро Білоус, Микола Сингаївський, Віктор Дзюба.

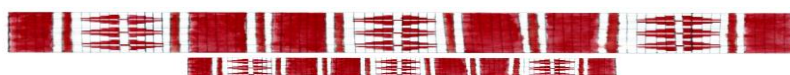
Кралевець – храм полотен небаченої краси, вишуканості, довершеності, високо національного мистецтва. Весь світ наш у божественній чистоті білого та червоно калинового вбрання. У них – символ ладу, достатку, свята любов. І житимуть кралевецькі рушники вічно, бо вони символізують нашу матір Україну...

Низький уклін людям, які бережуть коріння нашого роду, створюють цей шедевр національного мистецтва, який, наче крила пташині, зримий гімн Україні, житиме у віках.

Література

1. Аврамов И.С. Кролевецкие ткачи // Киевские ведомости. – 1903.
2. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. – Т. XV. – СПб., 1895.
3. Глинская И.П. Изобразительное искусство: Методика обучения в 1-3 кл. – К.: Рад. школа, 1978.
4. Кардашов В.М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2007.
5. Ковальов О.Є. Декоративно-прикладне мистецтво у школі. 1-7 клас: Навчальний посібник. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2006. – 144 с.; іл. 52 с.
6. Колос С.Г. Кролевецькі рушники. – К: Вид-во Академії архітектури УРСР, 1950.
7. Колос С.Г., Хургін М.Д. Декоративні тканини. – К: Вид-во Академії архітектури УРСР, 1949.
8. Костерин Н.П. Учебное рисование: Учеб. пособие для учащихся пед. училищ. – М.: Просвещение, 1980.
9. Кролевецькі рушники. З історії художнього ткацтва на Кролевеччині. – Кролевець-Лебедин: "Зартий" "Білий лебідь", 2002.
10. Полякова Г.А. та ін. Образотворче мистецтво, 1-7 класи: теорія навчання, календарно-тематичне планування, основні поняття з образотворчого мистецтва: навчально-методичний посібник для вчителів. – Харків: "Скорпіон", 2001.
11. Румянцевская генеральная опись Малороссии. Полк Нежинский, Сотня Кролевецкая. – Т. 60. – С. 23-32.
12. Рушник, символ, образ знак. – Матеріали третьої науково-практичної конференції: доповіді та повідомлення. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. – 94 с.
13. Сухомлин В.І. Тарасові рушники // Вітчизна, 1961.
14. Чуприна В.М. Матеріали учителя образотворчого мистецтва, подані на конкурс "Учитель-року – 2003". – Суми: СОІППО, кабінет ППД, 2004.

Науково-методичне видання

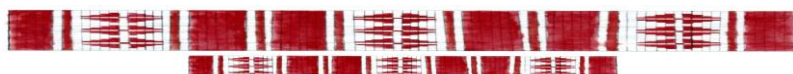
Лариса Сєрих

**Кролевецьке візерункове ткацтво
на уроках
художньо-естетичного
циклу**

Навчально-методичний посібник

Відповідальний за випуск В.В.Бєлковський

Підписано до друку 29.09.09
Формат 60 x 48 /16. Папір офс.
Тираж 40. Друк офс. Зам. №1

Лариса Сєрих – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики виховання, методист образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Сфера наукових інтересів – художня педагогіка, дизайн освіта, паперопластика, естетика, художня культура, театр, театралізована діяльність школярів, декоративно-прикладне мистецтво, мистецтвознавство.

